

Το Πολιτικό μας Σύστημα II

Δεν θα με πείραζε ιδιαίτερα –που λέει ο λόγος– αν το πολίτευμα που έχουμε ήταν αυτό στο οποίο καταλήξαμε αλλά το παραδεχόταν κιόλας. Δηλαδή, θεωρώ λιγότερο κακό να έχεις κοινοβουλευτική ολιγαρχία, ή ακόμη και ό,τι χειρότερο, και να το παραδέχεσαι παρά να έχεις οτιδήποτε άλλο και να το βαφτίζεις δημοκρατία. Γιατί; Επειδή απεχθάνομαι την υποκρισία. Σε όλα τα επίπεδα. Όπως επίσης και την ασυνέπεια. Αυτό που πρεσβεύεις, μην το κάνεις επιλεκτικά. Και λάθος να είναι, τουλάχιστον πίστεψέ το με τον σωστό τρόπο. Υποστήριξέ το, αν τολμάς. Κι επειδή, μη γνωρίζοντας με τι έχουμε να κάνουμε, κανένα πολίτευμα –ούτε αυτό που έχεις ούτε αυτό που πρεσβεύεις ότι έχεις– δεν μπορεί να λειτουργήσει και να αναδείξει τις όποιες αρετές μπορεί να έχει.

Πάντως, πέρα από τα προσωπικά μου γούστα –τα οποία ως προσωπικά είναι προφανώς αδιάφορα– το θέμα έχει σοβαρές πολιτικές συνέπειες και αυτές είναι που έχουν σημασία. Όπως γίνεται αντιληπτό, το πρόβλημα δεν είναι τόσο ότι το πολίτευμά μας είναι στην πράξη η κοινοβουλευτική ολιγαρχία, αλλά ότι ενώ αυτό συμβαίνει, σε θεωρητικό και θεσμικό επίπεδο ορίζεται ως κοινοβουλευτική δημοκρατία. Με άλλα λόγια, ενώ το Σύνταγμα ορίζει το πολίτευμα της χώρας, η πρακτική των θεσμικών αντιπροσώπων της Πολιτείας εφαρμόζει άλλο πολίτευμα. Δηλαδή,

το Σύνταγμα και ο δημοκρατικός χαρακτήρας του πολιτεύματος καταλύονται. Κι αυτό έχει συγκεκριμένη ονομασία¹: *πολιτειακή εκτροπή!*

Το γεγονός ότι το πολίτευμά μας ορίζεται διαφορετικά απ' ότι πραγματικά είναι, έχει πολλαπλές επιπτώσεις. Οι πιο σημαντικές αφορούν τον τρόπο με τον οποίο οι πολίτες αντιδρούν ή μπορούν να αντιδράσουν σε αυτή την πραγματικότητα. Με αυτές θα κλείσουμε την ανάλυση του πολιτικού μας συστήματος.

Όταν η Κοινοβουλευτική Ολιγαρχία Φορά Μάσκα

Οι πολίτες, έστω και αν δεν έχουν υπ' όψιν τους όλη αυτή την ανάλυση που μόλις προηγήθηκε, εντούτοις αισθάνονται πως οι θεσμοί δεν λειτουργούν και, σαφώς, αμφισβητούν τη δημοκρατικότητα του πολιτεύματος στην πράξη. Αυτό οδηγεί στην απαξίωση της δημοκρατίας. Το γεγονός δηλαδή ότι εφαρμόζεται κοινοβουλευτική ολιγαρχία στο όνομα της δημοκρατίας, αποτελεί ύβρη για την τελευταία και προκαλεί απογοήτευση σχετικά με τα αγαθά που αυτή ως πολίτευμα μπορεί να μας προσφέρει. Δεν είναι λίγοι αυτοί που, ειρωνικά, σχολιάζουν πως καλύτερα θα ήμασταν με χούντα – αυτοί που δεν το σχολιάζουν ειρωνικά είναι άλλο θέμα! 'Η με Βασιλιά: «γιατί να πληρώνουμε 300 άχρηστους», έχω ακούσει να λένε, «και όχι απλώς έναν»;

Η απαξίωση της δημοκρατίας λόγω της υφιστάμενης παρωδίας της είναι η βασικότερη επίπτωση από τη μετατροπή/μετονομασία της ολιγαρχίας σε δημοκρατία. Είναι ταυτόχρονα και μια σημαντική νίκη όσων βάλουν εναντίον της. Η απαξίωση της δημοκρατίας συνοδεύεται πάντα από την απαξίωση όλων των θεσμικών λειτουργιών προάσπισης και διεκδίκησής της. Για παράδειγμα: απαξιώνονται τα κόμματα. Έτσι, απομακρύνονται οι πολίτες από τις διαδικασίες δημιουργίας ή και ελέγχου των κομμάτων. Έτσι, αφήνεται η Βουλή στο έλεος των εξουσιαστών κατ' επάγγελμα. Και οι νόμοι φτιάχνονται από τους σφετεριστές του συστήματος. Και ούτω καθεξής...

Το ίδιο συμβαίνει και με την έννοια της πολιτικής. Ενώ η ενασχόληση με την πολιτική είναι υποχρέωση του πολίτη, η αποχή από τα κοινά έχει γίνει κοινός τόπος. «Α, εγώ δεν ασχολούμαι με την πολιτική», λέει όλο περηφάνια, τόσο η «διασκεδάστρια» της πρωινής εκπομπής, όσο και πολλοί «σκεπτόμενοι πολίτες». Και το μήνυμα περνάει. Είναι όμως το λάθος μήνυμα. Λάθος για τη δημοκρατία δηλαδή. Διότι η πολιτική είναι μια διαδικασία που αφορά τον

---

1. Η οποία έχει ήδη αναφερθεί στο κεφάλαιο 4, στην παρένθεση για τα ομόλογα.

κάθε πολίτη που θέλει να φέρει επάξια αυτόν τον τίτλο. Πολιτική δεν είναι (μόνο) το λάδωμα, ο σφετερισμός, η καταπίεση, η υποκρισία. Πολιτική είναι (και) η εγρήγορση, η συμμετοχή, η επικοινωνία, η συνέπεια. Κάθε κοινωνική εκδήλωση συμμετοχής και ειλικρίνειας είναι πολιτική. Διότι όλα συνδέονται μεταξύ τους. Έτσι και ο γονιός, λόγου χάρη, που χτυπάει το παιδί του, κάνει μια πράξη (και) με πολιτικό αντίκρισμα στο μέλλον.

Θα τα έχετε ακούσει κι εσείς αυτά. Ίσως τα έχετε πει κιόλας. Τα άτομα όχι μόνο δεν συμμετέχουν αλλά συχνά περηφανεύονται γι' αυτό! Και δεν μπορεί κανείς να δώσει άδικο στο *συναίσθημα* που προκαλεί αυτή την απαξίωση ή και οργή. Δυστυχώς· αυτός είναι ο σκοπός άλλωστε. Η απαξίωση του πολιτεύματος που έχουμε μάθει να θεωρούμε ως αυταξία οδηγεί, με μαθηματική ακρίβεια, και στην ουσιαστική κατάργησή του [αργότερα ίσως και στην τυπική!]. Διότι χωρίς πολίτες, χωρίς Δήμο δεν μπορείς να έχεις δημοκρατία. Όταν όμως τα άτομα αισθάνονται περήφανα που δεν ασχολούνται με την πολιτική, που δεν συμμετέχουν, που δεν τους αφορά, που δεν είναι πολίτες, πώς θα έχεις δημοκρατία; Έτσι, ποιος θα καταλάβει τη διαφορά αν οδηγηθούμε σε μια *αυταρχική* ολιγαρχία; Ποιος θα νοιαστεί; Η απαξίωση της Δημοκρατίας οδηγεί στην αδιαφορία και την έλλειψη συμμετοχής. Και αυτές, μαζί με τον φόβο, είναι οι προπομποί κάθε προσπάθειας εδραίωσης της καταπίεσης.

Η μία, λοιπόν, επίπτωση της στρέβλωσης της δημοκρατίας και της συνεπαγόμενης απαξίωσής της είναι η *σταδιακή κατάργησή* της. Η άλλη επίπτωση είναι η *ενσωμάτωση της κριτικής προς την υφιστάμενη πολιτική κατάσταση από κάθε λογής κίνημα και λόγο*, με απρόσμενες κάθε φορά συνέπειες. Με αυτό εννοούμε ότι η κριτική σχετικά με τις ελλείψεις της θεωρούμενης κοινοβουλευτικής δημοκρατίας έχει ενσωματωθεί από ομάδες και κινήματα τόσο διαφορετικά μεταξύ τους που συχνά η επίκληση της κριτικής αυτής γίνεται στο όνομα εντελώς αντικρουόμενων μεταξύ τους στόχων. Δηλαδή, με το ίδιο επιχείρημα που πολίτες και κινήματα διεκδικούν περισσότερες ελευθερίες και θεσμικές δημοκρατικές διαδικασίες, άλλα κινήματα και πολίτες διεκδικούν την επιστροφή στην παράδοση και τους συγκεντρωτικούς θεσμούς που «το υπάρχον πολιτικό σύστημα θίγει», όπως νομίζουν. Εξίσου κατά της παγκοσμιοποίησης, για παράδειγμα, είναι εθνικιστικά και αντιρατσιστικά κινήματα – παρόλο που την ορίζουν διαφορετικά! Η κρίση της «κοινοβουλευτικής δημοκρατίας» αποτελεί μια καλή αφορμή για να εκφράσουν τις αντιρρήσεις και τις διεκδικήσεις τους άτομα και συλλογικότητες εκ διαμέτρου αντίθετες μεταξύ τους. Αυτό, χωρίς να είναι θετικό ή αρνητικό από μόνο του, επιτείνει τη σύγχυση – πολιτών και επιχειρημάτων.

Η τρίτη επίπτωση από τη στρέβλωση της δημοκρατίας είναι ίσως πιο σημαντική, και αφορά αυτούς που νοιάζονται, αυτούς που θέλουν να δρά-

σουν και να αντιδράσουν. Και εδώ έγκειται το πρόβλημα: πώς θα αντιδράσουν αυτοί που επιθυμούν να υπερασπιστούν τις ελευθερίες τους – μιας και αυτό είναι το ζητούμενο πίσω από την υπεράσπιση της Δημοκρατίας; Σε αυτό το ζήτημα θα εστιάσουμε.

Η Αποτελεσματικότητα της Δημοκρατικής Αντί-δρασης

Πού ακριβώς εντοπίζεται το πρόβλημα; Το πρόβλημα είναι ότι, όταν βρίσκεσαι σε καθεστώς δημοκρατίας ξέρεις ποιοι είναι οι αποδεκτοί τρόποι αντίδρασης και δράσης μέσα στα πλαίσιά της. Όταν βρίσκεσαι σε μια δικτατορία ξέρεις επίσης, εκτός απ' τον εχθρό, ποια είναι τα όρια σου, και ούτω καθεξής. Όταν όμως βρίσκεσαι σε μια κατ' επίφαση δημοκρατία, δηλαδή τα όριά σου προσδιορίζονται από τη δυνατότητα του κάθε πολίτη να συμμετέχει στα κοινά, αλλά στην πραγματικότητα αυτό δεν εφαρμόζεται, τότε δημιουργείται πρακτικό πρόβλημα στους πολίτες που παραμένουν σε εγρήγορση. Πώς θα αντιδράσεις δημοκρατικά σε μια μη δημοκρατική κοινωνία; Αφού η κοινωνία κρατά τα προσχήματα ως δημοκρατική, σου επιτρέπει να αντιδράσεις με δημοκρατικούς τρόπους. Όμως, επειδή δεν είναι πραγματικά δημοκρατική, οι δημοκρατικές αντιδράσεις δεν έχουν το επιθυμητό αποτέλεσμα. Τελικά, ποιο θα είναι το αποτέλεσμα της δημοκρατικής αντίδρασης σε μια μη δημοκρατική κοινωνία; Δεν θα είναι η απογοήτευση από την ίδια τη δημοκρατική δράση;

Θα φέρω μερικά παραδείγματα διαφόρων, και διαφορετικών, μεταξύ τους αντι-δράσεων της τελευταίας δεκαπενταετίας που αποτυπώνουν με χαρακτηριστικό τρόπο το πώς οι δημοκρατικές κινήσεις των πολιτών γίνονται αποδεκτές με έλλειψη δημοκρατικών αντανakλαστικών από τους κυβερνώντες – στο όνομα πάντα όμως της δημοκρατικής ευαισθησίας.

- Μια διαδήλωση αποτελεί δήλωση των συμμετεχόντων της επιθυμίας τους, της αντίθεσής τους κ.τ.λ. για κάποιο συγκεκριμένο θέμα. Αποτελεί δημοκρατική κίνηση συμμετοχής. Στις **15 Φεβρουαρίου 2003** πραγματοποιήθηκε η πρώτη παγκόσμια αντιπολεμική πορεία στην ιστορία, στην οποία πήραν μέρος χιλιάδες άνθρωποι απ' όλο τον κόσμο διαδηλώνοντας την αποστροφή και την αντίθεσή τους στον πόλεμο που προετοίμαζε η κυβέρνηση των Η.Π.Α. με τους συμμάχους της εναντίον του Ιράκ. Το μήνυμα ήταν ξεκάθαρα ενάντια στον πόλεμο του Ιράκ από όλους τους πολίτες. Ανεξάρτητα από το αν θα εισακούονταν ή όχι, ως μήνυμα ήταν ξεκάθαρο.

Ήταν; Απ' ό,τι φαίνεται, όχι για όλους. Ο πρωθυπουργός της Ελλάδας, κ. Κώστας Σημίτης, δήλωσε την επομένη των διαδηλώσεων πως «πρέπει να ακούσουμε το μήνυμα των πολιτών που είναι ξεκάθαρο» και, γι' αυτό, «να

προχωρήσουμε στην πολιτική ενοποίηση της Ε.Ε. και στην ψήφιση του Ευρωσυντάγματος»! Να υποθέσουμε πως ο πρωθυπουργός της χώρας μας δεν άκουγε καλά; Ότι, ενδεχομένως, είχε περιορισμένη ικανότητα αντίληψης. Ή, μήπως, μπέρδευσε τις ομιλίες που του είχαν ετοιμάσει; Τίποτε απ' όλα αυτά. Απλώς αυτά έπρεπε να πει. Αυτά ήθελε να πει. Διότι τρεις μήνες μετά, στις 20 Ιουνίου 2003, στη σύνοδο κορυφής της Ε.Ε. που έγινε στη Χαλκιδική, οι ηγέτες της Ευρωπαϊκής Ένωσης υιοθέτησαν τις προτάσεις του Βαλερί Ζισκάρ Ντ' Εστέν ως βάση εκκίνησης των διαπραγματεύσεων για το πρώτο Σύνταγμα της Ευρώπης. Η προώθηση του κειμένου ήταν στις πρώτες προτεραιότητες της ελληνικής προεδρίας, και της Ε.Ε. φυσικά, όπως είχε πολλαπλώς συζητηθεί ήδη από τις αρχές του 2003, και αναζητούνταν τρόπος να παρουσιαστεί ως διακαής πόθος των πολιτών πολύ πριν από τον Φεβρουάριο του 2003. Γι' αυτό ο κ. Σημίτης προσέβαλλε τη νοημοσύνη όλων των συμμετεχόντων στις αντιπολεμικές διαμαρτυρίες, διαστρέβλωσε το νόημά τους και εκμεταλλεύτηκε τη δυναμική τους για να προωθήσει ένα άσχετο ζήτημα (χωρίς να εξετάζουμε αν ήταν καλό ή κακό) που όμως ήταν στη δική του λίστα προτεραιοτήτων. Με δημοκρατικές διαδικασίες!

- Συστήνεται κόμμα με το όνομα Ευρωπαϊκή Συμπολιτεία με σκοπό τη συμμετοχή στις ευρωεκλογές του 2004. Ως κόμμα που νόμιμα συμμετέχει στην εκλογική διαδικασία δικαιούται την προβολή του μέσα από τα Μ.Μ.Ε. προς τη σωστή πληροφόρηση των πολιτών. Η υποχρεωτική προβολή του ορίζεται στο δεκάλεπτο. Το δεκάλεπτο αυτό παρουσίασης δόθηκε στο εν λόγω κόμμα μεταξύ 4 και 5 π.μ. Έτσι, η ίση μεταχείριση των κομμάτων μεταφράστηκε στο υποχρεωτικό δεκάλεπτο παρουσίασης τα ξημερώματα μιας μέρας... Φυσικά αυτό το παράδειγμα δεν αφορά μόνο το συγκεκριμένο κόμμα. Είναι απλώς ενδεικτικό διότι η ισότιμη συμμετοχή στην εκλογική διαδικασία είναι εκ των ων ουκ άνευ της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας.
- Πολίτες προσφεύγουν στη δικαστική εξουσία για να αποδοθεί δικαιοσύνη. Ακόμα και στις περιπτώσεις που το δικαστήριο τους δικαιώνει, η απόφαση δεν βρίσκει εφαρμογή. Παράδειγμα οι αποφάσεις του ΣτΕ που δεν εφαρμόζονται με εντολή της κυβέρνησης (έχω ήδη παραθέσει σχετικά παραδείγματα). Σχετικό επίσης παράδειγμα αποτελούν αποφάσεις που θα έπρεπε να τύχουν ευρύτερης εφαρμογής και αυτό δεν συμβαίνει. Όπως η προσφυγή πολίτη εναντίον τράπεζας για την καταχρηστική, όπως έκρινε το δικαστήριο, παρακράτηση ποσών κίνησης λογαριασμού· όπως άλλη προσφυγή που έγινε δεκτή από το Εφετείο της Αθήνας για έκδοση πιστωτικής κάρτας χωρίς την έγκριση του πελάτη. Και τα λοιπά. Πάγιες πρακτικές, δηλαδή, των τραπεζών που έχουν κριθεί, με συγκεκριμένες αφορμές, από τη δικαιοσύνη ως πα-

ράνομες και η Τράπεζα της Ελλάδος, όπως και το υπουργείο Οικονομικών, δεν διευθετεί αναλόγως με σχετική εγκύκλιο προς όλες τις τράπεζες ώστε να απαγορευτεί η πρακτική αυτή. Έτσι, η ειρηνική και δημοκρατικότερη διαδικασία προσφυγής στη Δικαιοσύνη είτε δεν εφαρμόζεται είτε παραμένει αποσπασματική με ευθύνη της εκάστοτε κυβέρνησης.

- Στις **25 Νοεμβρίου 2007** στον δήμο Μαντουδίου, στη βόρεια Εύβοια, γίνεται συνέλευση των κατοίκων με πρωτοβουλία του ίδιου του δήμου και τη συμμετοχή του δημάρχου, του δημοτικού συμβουλίου, οργανώσεων και πολιτών. Όπως ήδη αναφέραμε, η λαϊκή αυτή συνέλευση, που είχε και θεσμική εκπροσώπηση, έγινε με αφορμή το εργοστάσιο παραγωγής ηλεκτρικού ρεύματος που σχεδιάζεται να γίνει στην περιοχή. Και οι πολίτες, μαζί με τους εκπροσώπους τους, αποφάσισαν ότι δεν επιθυμούν την καταστροφή της περιοχής τους, που γλύτωσε το ίδιο καλοκαίρι από τις πυρκαγιές, μέσω της «ανάπτυξής» της.

Την ίδια ώρα που γινόταν η συνέλευση, όπως και τις μέρες πριν και μετά από αυτήν, στην περιοχή που σχεδιάζεται να γίνει το εργοστάσιο πραγματοποιούνταν προπαρασκευαστικές εργασίες! Χωρίς καν να έχει πάρει ο επενδυτής τη σχετική άδεια. Και χωρίς να τις σταματήσει κανείς.

- **16 Απριλίου 2002:** Στην περιοχή Στρατονίκη της Χαλκιδικής οι κάτοικοι ξεσηκώθηκαν διαμαρτυρόμενοι για την επαναλειτουργία των Μεταλλείων Χρυσού που είχε διακοπεί από την προηγούμενη ιδιοκτήτρια εταιρεία. Από τις αρχές του 2000 λειτουργούσε το μεταλλείο χωρίς καμία απολύτως άδεια, παρά την ομόφωνη αντίθεση των κατοίκων αλλά και του Δημοτικού και του Νομαρχιακού Συμβουλίου. Όταν στις 15 Φεβρουαρίου 2002, κατά παράβαση της νομοθεσίας, το υπουργείο Ανάπτυξης έδωσε άδεια να συνεχιστεί η εξόρυξη κάτω από το χωριό, οι κάτοικοι ξεσηκώθηκαν. Αποτέλεσμα; Να αντιμετωπίσουν όλοι τις ειδικές δυνάμεις της αστυνομίας (ΜΑΤ) και μερικοί από αυτούς βαρύτερες ποινές που τους επιβλήθηκαν από τα δικαστήρια (κάθειρξη 5 ετών και πάνω). Στο κατηγορητήριο μάλιστα υπάρχουν κατηγορίες όπως η «υποκίνηση σε στάση» και η «κατάληψη οδοστρώματος», πέρα από την κλασική πλέον «αντίσταση κατά της αρχής». Ας δούμε για λίγο αυτή την περίπτωση: είναι σημαντική.

[Παρένθεση: τα μεταλλεία χρυσού.

Αυτή είναι μια πολύ ενδιαφέρουσα ιστορία. Για να περιγραφεί ολόκληρη, έστω και σε περίληψη, θα χρειαζόταν ένα ολόκληρο κεφάλαιο. Δεν χρειάζεται όμως. Διότι έχουμε ήδη περιγράψει την περίπτωση των Π.Ο.Τ.Α. της Πύλου. Επομένως, δεν υπάρχει λόγος για εκτενή ανάλυση: η μεθοδολογία, η λογική

που ακολουθείται και οι μέθοδοι είναι ίδιες. Σε ορισμένες περιπτώσεις, ακόμη και κάποια ονόματα είναι ίδια².

Η ιστορία ξεκινά από τη δεκαετία του '30, όταν τα Μεταλλεία Κασσάνδρας μεταβιβάζονται στην εταιρεία Α.Ε.Ε.Χ.Π&Λ., της οποίας ιδιοκτήτης γίνεται ο Πρόδρομος Μποδοσάκης μετά τον πόλεμο. Η εταιρεία δεν δραστηριοποιείται στον τομέα της εξόρυξης χρυσού (κάνει εξόρυξη μόλυβδου και ψευδάργυρου), αν και υπάρχουν προσπάθειες για κάτι τέτοιο, ειδικά κατά τη δεκαετία του '70-'80, με σύμπραξη του Δημοσίου. Οι κάτοικοι αρχίζουν και αντιδρούν. Την 1η Μάρτη 1988 δολοφονείται από τη 17 Νοέμβρη ο Αλέξανδρος Αθανασιάδης-Μποδοσάκης, ο οποίος είχε τη διοίκηση των επιχειρήσεων του Ιδρύματος Μποδοσάκη από το 1979 μέχρι και τη μέρα της δολοφονίας του. Βολική συγκυρία: ύστερα απ' αυτό, η εταιρεία οδηγείται σιγά-σιγά σε πτώχευση μετά από υπέρογκο δανεισμό στην Εθνική Τράπεζα, η οποία όταν ζήτησε να γίνει η Ειδική Εκκαθάριση (1992) άφησε στη θέση τους όλους τους διευθυντές – που είχαν οδηγήσει την εταιρεία σε πτώχευση. Την εκκαθάριση (δηλαδή το μέλλον της πτωχεύουσας εταιρείας) αναλαμβάνει η Εθνική Κεφαλαίου, θυγατρική της Εθνικής Τράπεζας, με εκπρόσωπο τον... γενικό διευθυντή της εταιρείας!

Γίνονται συνομιλίες με ξένους επενδυτές. Αυτοί αποτιμούν, με συντηρητικές μετρήσεις, την αξία της πτωχευμένης(;) εταιρείας σε 8 δις δρχ. (ενώ η πραγματική αξία ήταν πολύ μεγαλύτερη). Χωρίς να υπολογίζεται το απόθεμα χρυσού! Η εταιρεία T.V.X. GOLD I.N.C. βρίσκεται σε συνεννοήσεις και συζητήσεις με τους υπεύθυνους. Λαμβάνει όλο τον φάκελο με τα στοιχεία της εταιρείας. Ενημερώνεται φυσικά και για την ύπαρξη χρυσού, κάτι που δεν ήταν γνωστό διεθνώς αφού η εταιρεία έκανε εξόρυξη άλλων μεταλλευμάτων. «Τον Ιούνιο του 1994, ο κ. Hick της T.V.X. συναντιέται με τον υφυπουργό κ. Πάχτα, ο οποίος του ανακοινώνει την πρόθεση της νέας Κυβέρνησης να προκηρύξει διεθνή διαγωνισμό για τα Μεταλλεία Κασσάνδρας, με επενδυτικό πρόγραμμα τη μεταλλουργία χρυσού, και επιδότηση του προγράμματος από την Ευρωπαϊκή Ένωση». Στις 23/11/1994 προκηρύσσεται διεθνής διαγωνισμός για την πώληση των Μεταλλείων Κασσάνδρας, με καταληκτική ημερομηνία 26 μέρες μετά! Έδιναν δηλαδή 26 μέρες στις ενδιαφερόμενες εταιρείες ώστε να μελετήσουν τον φάκελο και να συντάξουν πρόταση ενδιαφέροντος για μια τόσο μεγάλη επένδυση. Οι υπόλοιπες ενδιαφερόμενες εταιρείες ζήτησαν μεγαλύτερη προθεσμία (6 μηνών) προκειμένου να μελετήσουν τον φάκελο, αλλά αυτό αποκλείστηκε.

---

2. Για λεπτομέρειες αυτής της ιστορίας δείτε τη σχετική ιστοσελίδα www.antigold.gr. Οποιοδήποτε παράθεμα στο κείμενο που ακολουθεί είναι από τη συγκεκριμένη ιστοσελίδα.

«Με το εμπιστευτικό υπόμνημα 3199/30.1.1995, η Εθνική Κεφαλαίου επισημαίνει προς την Εθνική Τράπεζα και την Ελληνική Τράπεζα Βιομηχανικής Ανάπτυξης (Ε.Τ.Β.Α.) –τους πιστωτές της Α.Ε.Ε.Χ.Π.&Λ– ότι: “Η Τ.Υ.Χ. θέτει ως προϋπόθεση για την αγορά των Μεταλλείων Κασσάνδρας ότι δεν αναλαμβάνει ευθύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα που έχουν γεννηθεί πριν από την υπογραφή του συμβολαίου. Γεννάται επομένως το ερώτημα ποιος φέρει την ευθύνη αυτή. Επ’ αυτού η εταιρεία μας σημειώνει ότι δεν είναι δυνατή η ανάληψη της ευθύνης αυτής εκ μέρους της, καθώς και ότι είναι ασύμφορη και πρακτικά ανέφικτη η ανάληψη της ευθύνης από τους πιστωτές δια του τιμήματος που θα εισπραχθεί. Συνεπώς, δεν μπορεί να περιληφθεί σχετικός όρος στο συμβόλαιο μεταβίβασης και η Τ.Υ.Χ. θα πρέπει να παραιτηθεί από αυτόν. Λύση θα μπορούσε να δοθεί, ενδεχομένως, με διοικητική ή νομοθετική ρύθμιση”».

Έτσι κι έγινε! Η νομοθετική ρύθμιση περιλήφθηκε στον νόμο 2436/1996 (ΙΑ’ συνεδρίαση του Θερινού Τμήματος της Βουλής, 30 Ιουλίου 1996) και απάλλαξε τους πάντες από τις ευθύνες τους. Συγκεκριμένα, ενώ αρχικά περιγράφει τις περιβαλλοντικές μελέτες που πρέπει να πραγματοποιήσει η εταιρεία, στο άρθρο 12 της σύμβασης καταλήγει: «Τόσο η αγοράστρια Τ.Υ.Χ. όσο και η εκκαθαρίστρια Εθνική Κεφαλαίου δεν φέρουν καμία ευθύνη σχετικά με τις ζημίες του περιβάλλοντος, και πιθανές ζημίες τρίτου που απορρέουν εξ αυτών, σε κάθε δε περίπτωση το εκ τρίτου συμβαλλόμενο Ελληνικό Δημόσιο διαβεβαιώνει ως δικονομικός εγγυητής την έλλειψη της ευθύνης αυτής, τόσο της αγοράστριας, όσο και της εκκαθαρίστριας»³! Κι επειδή κατανοώ ότι ακούγονται απίστευτα όλα αυτά, παραθέτω τη σχετική σελίδα της σύμβασης.

Κι αυτά γίνονται σε μια χρονική συγκυρία όπου οι ξένες εταιρείες που δραστηριοποιούνται διεθνώς στον τομέα αυτόν δεν μπορούν πλέον να επενδύσουν στις ανεπτυγμένες χώρες λόγω του κόστους περιβαλλοντικών μελετών και αποκαταστάσεων στις οποίες είναι υποχρεωμένες. Έτσι, στρέφονται προς τριτοκοσμικές χώρες με διεφθαρμένους αρμοδίους. Όπως η Ελλάδα.

---

3. Το ΦΕΚ είναι το Ι92/21-08-1996 και περιλαμβάνει τον νόμο 2436 που κυρώνει την Ι0655/21-12-1995 «σύμβαση μεταβίβασης του ενεργητικού της ΑΕΕΧΠΛ κ.λ.π...» και την τροποποιητική της πράξη Ι1268/26-4-1996. Ως εκ τρίτου συμβαλλόμενοι στη σύμβαση εμφανίζονται το Ελληνικό Δημόσιο και η Τ.Υ.Χ. GOLD INC. Ως τμήμα της σύμβασης κυρώνεται και η ΚΥΑ 30600/Ν.Ν 461/Ν. Ι892/21.12.1995 «Υπαγωγή επένδυσης της Τ.Υ.Χ. στις διατάξεις του Ν.30600» -δηλαδή του αναπτυξιακού νόμου του 1990- για να επιδοτηθεί η εταιρεία στο 35% της επένδυσης και να πάρει δάνειο με επιδοτούμενο επιτόκιο. Στο ίδιο ΦΕΚ περιλαμβάνεται και το Προεδρικό Διάταγμα 266 «περί εγκρίσεως εισαγωγής κεφαλαίων από το εξωτερικό από την Τ.Υ.Χ. HELLAS βάσει του Ν.Δ. 2687/1953» ώστε να έχει η εταιρεία προνομιακή φορολογική μεταχείριση.

3550

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ (ΤΕΥΧΟΣ ΠΡΩΤΟ)

Η ΕΚΚΑΘΑΡΙΣΤΡΙΑ υποχρεούται να συναινεί στον περιορισμό της υποθήκης σε περίπτωση μείωσης του οφειλόμενου ποσού, γιά το οποίο θα εγγραφεί.

13.02 Εγγραφή

(α) Εγγυητική επιστολή

Η ΑΓΟΡΑΣΤΡΙΑ παρέδωκε σήμερα ενώπιόν μου στον αρμοδίως εξουσιοδοτημένο εκπρόσωπο του Δημοσίου, την υπ' αριθμ. Πρωτ. 11688/21.12.1995 εγγυητική επιστολή της Τράπεζας ΝΟΒΑ SCOTIA ποσού δραχμών δύο διασεκατομμυρίων εξακοσίων εκατομμυρίων (2.800.000.000), που θεωρείται δίκαια και εύλογος για την καλή εκτέλεση και κατοχύρωση της σχεδιαζόμενης μονάδας μεταλλουργίας χυμού και την απόδοσης πλευράς ολοκληρωμένη και εμπροθέσμη πραγματοποίηση της σχετικής επένδυσης, σύμφωνα με το άρθρο 12.01 του παρόντος.

(β) Επιστροφή εγγυητικής - επιστολής / Αποδέσμευση

ΑΓΟΡΑΣΤΡΙΑΣ

Σε περίπτωση καλής και εμπροθέσμης, κατά τους καλύτερους ορισμούς, εκτέλεσης του έργου αυτού η εν λόγω εγγυητική επιστολή θα επιστραφεί στην ΑΓΟΡΑΣΤΡΙΑ, ομολογώντας μετά από διαπίστωση της ολοκλήρωσης του έργου από την αρμόδια υπηρεσία του Υπουργείου Βιομηχανίας, Ενέργειας και Τεχνολογίας. Σε περίπτωση κατά την οποία κατά την κρίση της ως άνω υπηρεσίας η επένδυση δεν έχει ολοκληρωθεί εμπροθέσμως, ο Υπουργός Βιομηχανίας οφείλει να

δικονομικής ανάλυσης" της εν λόγω προσφοράς, την οποία η ΑΓΟΡΑΣΤΡΙΑ οφείλει να τρέφει απερίεγκτα.

Επιφύλασσόμενης της διατάξεως του άρθρου 9.03, η ΑΓΟΡΑΣΤΡΙΑ δεν έχει καμία ευθύνη σχετικά με τα προβλήματα περιβαλλοντος, που θα προσδιορισθούν στις παραπάνω μελέτες ως και πιθανές ζημιές τρίτου που απορρέουν εξ αυτής της αιτίας, σε κάθε δε περίπτωση το εκ τρίτου συμβαλλόμενο Ελληνικό Δημόσιο διαβεβαιώνει ως δικονομικός εγγυητής την έλλειψη της ευθύνης αυτής, τόσο της ΑΓΟΡΑΣΤΡΙΑΣ όσο και της ΕΚΚΑΘΑΡΙΣΤΡΙΑΣ.

Λ.- ΕΜΠΡΑΓΜΑΤΕΣ ΔΕΦΑΛΕΙΣ / ΕΙΣΡΟΗ

Άρθρο 13

13.01 Υπαθήκη

Για μεγαλύτερη ασφάλεια καταβολής του πιστωμένου ως άνω τιμήματος και των τόκων, η ΑΓΟΡΑΣΤΡΙΑ δίνει από σήμερα με το παρόν συμβολαίο μου το δικαίωμα στην ΕΚΚΑΘΑΡΙΣΤΡΙΑ να εγγράφει εις βάρος της και υπέρ της υπό ειδική εκκαθάριση εταιρείας ΑΕΕΧΠΛ, χωρίς υποχρέωση κοινοποίησης της σχετικής περίπτωσης, υποθήκη επί παντός περιουσιακού στοιχείου που ανήκει στην πωλούμενη με το παρόν αυτοτελή μονάδα παραγωγής, γιά ποσό δραχμών οκτώ διασεκατομμυρίων πεντακοσίων εκατομμυρίων (8.500.000.000) ή γιά το οφειλόμενο κατά τον χρόνο της εγγραφής ποσό, πλέον εξόδων εκτελέσεως. Η εγγραφή δε αυτή και οποιαδήποτε σχετική με αυτήν νόμιμη πράξη θα γίνει με έξοδα της ΑΓΟΡΑΣΤΡΙΑΣ.

Ποιο είναι όμως το περιβαλλοντικό πρόβλημα με τα μεταλλεία χρυσού; Επ' αυτού, παραθέτω απόσπασμα από κείμενο του Δρ. Γεώργιου Τριανταφυλλίδη (Μηχανικού Μεταλλείων-Μεταλλουργού και λέκτορα του τμήματος Χημικών Μηχανικών της Πολυτεχνικής Σχολής του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης), με τίτλο «Κυάνωση Πετρωμάτων για Παραγωγή Χρυσού»:

Η παραγωγή χρυσού σημαίνει εντοπισμό περιοχών της γης με περιεκτικότητα σε χρυσό μερικών gr στον τόνο πετρώματος (αυτό είναι το «κοιτάσμα»), εξόρυξη, θραύση και υγρή λειοτρίβηση και ακόλουθα εκχύλιση του δημιουργούμενου κονιοποιημένου στερεού με υδατικό διάλυμα NaCN. Τα κυανιόντα μεταφέρουν το χρυσό (αλλά και όλα τα περιεχόμενα μέταλλα) στην υδατική φάση του πολφού από την οποία επιτυγχάνεται επιλεκτική του κατακρήμνιση με κατάλληλα αντιδραστήρια. Ακολουθώς ο πολφός αποτίθεται στις λεγόμενες «λίμνες τελμάτων». Δεδομένου ότι το κυανιούχο διάλυμα είναι τοξικότατο δηλητήριο (η τοξικότητά του είναι κατά πολύ ανώτερη αυτής των πυρηνικών καταλοίπων) με την παραπάνω λογική η γη κυριολεκτικά καθίσταται απόβλητο της χημικής διεργασίας της κυάνωσης και το μείζον ερώτημα είναι «που θα τοποθετηθεί».

Με απλά και πρακτικά λόγια μεγάλες εκτάσεις της Μακεδονίας και Θράκης (νομοί Κιλκίς, Χαλκιδικής, Καβάλας, Ροδόπης και Εβρου) χαρακτηρίζονται σήμερα κοιτάσματα χρυσού, οπότε με την απλή λογική «εξ ορισμού» απόβλητο της κυάνωσης και στα πλαίσια της αδειοδότησης των σχετικών μονάδων άρχισε και η διαδικασία χωροθέτησης των λιμνών των κυανιούχων τελμάτων. Η χημεία των τελμάτων αυτών επιβάλλει την άμεση διακοπή της διαδικασίας αδειοδότησης των σχετικών μονάδων διότι όπως θα εξηγηθεί ακολούθως η ιδέα και μόνον εφαρμογής της κυάνωσης στην παραγωγή χρυσού για την Ελλάδα είναι ένα «περιβαλλοντικό έγκλημα εκ προμελέτης».

1. Το μείζον περιβαλλοντικό πρόβλημα από την εφαρμογή του κυανίου με τον προτεινόμενο τρόπο είναι ο σχηματισμός μίας ανεξάντλητης ποικιλίας τοξικών ενώσεων των μετάλλων στα τέλματα (πολλές από αυτές είναι κυανιούχες) υπό υδατοδιαλυτή μορφή. Δηλαδή το κυάνιο σε υδατικά διαλύματα αντιδρά με τα μέταλλα των πετρωμάτων και σχηματίζει μεταλλοκυανιούχες ενώσεις οι οποίες είναι διαλυτές στο νερό. Οι ενώσεις αυτές είναι τοξικότατα δηλητήρια και δεν αποδομούνται από τη φύση. Εάν «ξεφύγουν» στους υδροφόρους ορίζοντες γίνεται λόγος για «βιοδιαθεσιμότητα τοξικών μετάλλων» διότι μολύνουν τα νερά και βέβαια γρήγορα εισέρχονται στην τροφική αλυσίδα. Η κυάνωση για παραγωγή χρυσού λόγω του μεγέθους της επέμβασης στη γη αποτελεί σήμερα το σημαντικό-

τερο παράγοντα αύξησης της βιοδιαθεσιμότητας τοξικών μετάλλων στο πόσιμο νερό σε διεθνές επίπεδο.

2. Κατά δεύτερο λόγο στα υδατικά διαλύματα και υπό συνθήκες pH κοντά στις ατμοσφαιρικές σχηματίζεται υδροκνάνιο το οποίο εξατμίζεται. Η κváνωση για παραγωγή χρυσού εξατμίζει σήμερα 20.000 τόννους υδροκνάνιο σε διεθνές επίπεδο. Αυτό διασπάται στην καθαρή ατμόσφαιρα αλλά μετά από 2 χρόνια περίπου. Αποτελεί δημόσιο κίνδυνο είτε ως αέριο είτε σε υδατικά διαλύματα (αναμειγνύεται στο νερό της βροχής και επανέρχεται στην επιφάνεια της γης για να δράσει κατά τα προηγούμενα).

Η Τ.Υ.Χ. απαλλάχτηκε από κάθε ευθύνη για το παραπάνω «περιβαλλοντικό έγκλημα εκ προ μελέτης». Και το πέτυχε αυτό με τον νόμο 2436/1996, τον οποίον υπογράφουν οι υπουργοί Εσωτερικών κ. Τσοχατζόπουλος, Οικονομικών κ. Παπαδόπουλος, Π.Ε.Χ.Ω.Δ.Ε. κ. Λαλιώτης, Εργασίας κ. Γιαννόπουλος, Εθνικής Οικονομίας κ. Παπαντωνίου, Ανάπτυξης κ. Βάσω Παπανδρέου, Γεωργίας κ. Τζουμάκας, Υγείας κ. Πεπονής, Δημόσιας Τάξης κ. Γείτονας.

Εν συνεχεία: «Στις 13 Μαΐου 1994 έγινε στη Γερακινή ημερίδα με θέμα “Ορυκτός Πλούτος της Χαλκιδικής”. Τον πλούτο των Μεταλλείων Κασσάνδρας και τις δυνατότητες τους σε χρυσό ανέπτυξαν με εισηγήσεις τους οι κυρίες Αδάμ και Γαζέα και ο κ. Δημητριάδης – παλιοί γνώριμοι από τη Μ.Ε.Τ.Β.Α. Και οι τρεις προσελήφθησαν από την Τ.Υ.Χ. – ο δε κ. Δημητριάδης προσελήφθη από τον κ. Πάχτα για να συντάξει την προκήρυξη του διαγωνισμού για την πώληση των Μεταλλείων Κασσάνδρας!» Ο νέος υφυπουργός Οικονομικών κ. Χρήστος Πάχτας⁴, ως βασικός ομιλητής του συνεδρίου, επισήμανε στους πολίτες ότι η επένδυση ήταν ιδιαίτερος σημαντική για την ανάπτυξη του τόπου και για τη δημιουργία 950 θέσεων εργασίας. Τελικά η Τ.Υ.Χ. πρόσφερε 350 θέσεις εργασίας, μόνο για τρία χρόνια. «Μετά από αγωνιώδεις παρακλήσεις Πάχτα-Σωματείων προς την Τ.Υ.Χ., η εταιρεία δέχτηκε να προσλάβει άλλους 100 και επιπλέον 100 να μισθοδοτεί και να ασφαλίζει το Ελληνικό Δημόσιο!».

Στο μεταξύ, η αρμόδια ελεγκτική αρχή για τις εξορυκτικές δραστηριότητες, η Επιθεώρηση Μεταλλείων Βορείου Ελλάδος (Ε.Μ.Β.Ε.), που υπάγεται στο υπουργείο Ανάπτυξης, έδειχνε ανήμπορη να παρέμβει σε διαπιστωμένες από την ίδια παραβάσεις. «Επί δύο ολόκληρα χρόνια (1999 -αρχές 2002) η

---

4. Το όνομά του είχε εμπλακεί σε σκάνδαλο οικοπεδοποίησης 17.000 στρεμμάτων στη Χαλκιδική, το 2004, την οποία είχε προσπαθήσει να περάσει σε τροπολογία στη Βουλή μαζί με άλλους βουλευτές. Ο υφυπουργός εξαναγκάστηκε τότε σε παραίτηση.

T.V.X. έσκαβε ανεξέλεγκτα κάτω από τα σπίτια της Στρατονίκης, ... Μετά από ενέργειες των κατοίκων της Στρατονίκης, τον Οκτώβριο του 2001, η E.M.B.E. διατάζει την T.V.X. να σταματήσει αμέσως κάθε εργασία εξόρυξης κάτω από τον οικισμό...», καθώς βρήκε ένα επικίνδυνο μεταλλείο, με αστήρικτες στοές, ελλιπή συντήρηση και τραγικές παραβάσεις των κανόνων εργασίας. Η T.V.X. ουδέποτε συμμορφώθηκε. «Τον Ιανουάριο του 2003, η E.M.B.E. μας ενημέρωσε ότι “δεν έχει πλέον καμία δυνατότητα ελέγχου της T.V.X., γιατί όλες οι σχετικές αρμοδιότητες έχουν μεταφερθεί στο Υπουργείο Ανάπτυξης στην Αθήνα”! Η ίδια απάντηση επαναλαμβάνεται έκτοτε σταθερά. Η αδυναμία άσκησης ελέγχου εκ μέρους της E.M.B.E. δεν οφείλεται σε έλλειψη ικανού επιστημονικού προσωπικού, αλλά σε ωμή παρέμβαση από την πολιτική εξουσία η οποία δεν επιθυμεί έλεγχο».

Τη συνέχεια μπορεί κανείς να τη φανταστεί. Ακολουθεί ο συντονισμένος αγώνας των κατοίκων της περιοχής εναντίον των ορυχείων. Η εξόρυξη γίνεται (και) με φουρνέλα που σκάνε κάτω απ’ τα χωριά της περιοχής. Το 2003 σταματά η εξόρυξη με απόφαση του ΣτΕ. Λίγο μετά η εταιρεία κηρύσσει πτώχευση (απόφαση 1286/2003 του Πρωτοδικείου Αθηνών). Αν και στην πραγματικότητα δεν είχε πτωχέψει, όπως καταγγέλλουν οι πολίτες.

Έτσι, τα Μεταλλεία Κασσάνδρας επανήλθαν στον έλεγχο του Ελληνικού Δημοσίου μέσω του εξωδικαστικού συμβιβασμού που υπέγραψε με την T.V.X. και την KINROSS (ν. 3220/2004). Με αυτόν το Δημόσιο: 1) «Αναγνωρίζει επισήμως ότι η δραστηριοποίηση της T.V.X. έχει προκαλέσει ζημιές ύψους περίπου 400 εκατ. ευρώ στο περιβάλλον και τους κατοίκους της περιοχής - τις οποίες εξισώνει και συμψηφίζει με τις δικές του οφειλές προς την T.V.X.», 2) «Παρατείνεται της διεκδίκησης των 2,3 εκατ. ευρώ που χρωστούσε η T.V.X. στο I.K.A. και στα Δημόσια Ταμεία», 3) «Απαγορεύει δια νόμου στους λοιπούς πιστωτές της T.V.X. να διεκδικήσουν δικαστικά τα χρήματά τους», και 4) «Πληρώνει στην T.V.X. σαν “εύλογη αποζημίωση” για να πάρει πίσω τα μεταλλεία το ποσό των 11 εκατομμυρίων Ευρώ»!

«Τα 11 εκατ. ευρώ του Δημοσίου χρησιμοποιούνται για την πληρωμή των 471 απολυμένων μεταλλωρύχων (τους οποίους βέβαια είχε την υποχρέωση να πληρώσει η T.V.X.). Επιπλέον, το Δημόσιο βάζει τους άνεργους της T.V.X. σε επιδοτούμενο πρόγραμμα επανακατάρτισης και ασφάλισης, με άγνωστο κόστος για τον κρατικό προϋπολογισμό. Και ενώ, έστω και με αυτό το τεράστιο κόστος, τα Μεταλλεία Κασσάνδρας βρίσκονται πλέον στον έλεγχο του Ελληνικού Δημοσίου και θα μπορούσε να σταματήσει επιτέλους η οικονομική αιμορραγία των Ελλήνων, το Δημόσιο ΧΑΡΙΖΕΙ τα μεταλλεία στην ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΧΡΥΣΟΣ»!

Το 2005 ξαναοίγουν. Με νέα ιδιοκτησία: την Ελληνικός Χρυσός. Το 95% της Ελληνικός Χρυσός κατέχει η European Godfields, και το 19,9% αυ-

τής η... Aktor Constructions International, θυγατρική της Άκτωρ Α.Τ.Ε. του ομίλου Μπόμπολα! Δηλαδή, το 1995 η Τ.Υ.Χ. πλήρωσε για τα Μεταλλεία το εξαιρετικά χαμηλό τίμημα των 11,5 δις δρχ. και 8 χρόνια αργότερα, η ίδια περιουσία μεταβιβάστηκε στην ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΧΡΥΣΟΣ για 11 εκατ. ευρώ (3,75 δις δρχ.)⁵!

Κι ερχόμαστε στο προκείμενο, δηλαδή στον λόγο για τον οποίον έκρινα σχετική αυτή την παρένθεση σ' αυτό ειδικά το σημείο. Οι κάτοικοι έχουν συχνά εναντιωθεί στο έργο, αντιδρώντας ποικιλοτρόπως. Με πρωτοβουλία του κ. Τόλη Παπαγεωργίου και κάποιων άλλων κατοίκων, δημιουργήθηκε το Παρατηρητήριο Μεταλλευτικών Δραστηριοτήτων, ένα σωματείο μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα με σκοπό «την προστασία του περιβάλλοντος και των ανθρώπινων κοινοτήτων από τις αρνητικές συνέπειες της μεταλλευτικής εκμετάλλευσης». Μέσω του Παρατηρητηρίου ενημερώθηκαν οι κάτοικοι για τις πραγματικές συνέπειες του έργου και, σιγά-σιγά, η τοπική κοινωνία συνενώθηκε. Συχνά είχαν απέναντί τους, όμως, τα... όργανα διαφύλαξης της τάξης και προστασίας των πολιτών. Όπως αναφέρεται στην ιστοσελίδα του παρατηρητηρίου (antigold.gr),

Βίαια επεισόδια έγιναν την Τρίτη, 16 Απριλίου 2002, στην αστυνομοκρατούμενη Στρατονίκη, το χωριό της Χαλκιδικής του οποίου τα θεμέλια υποσκάπτονται από τις μεταλλευτικές δραστηριότητες της Τ.Υ.Χ.. Με πρωτοφανή αγριότητα, τα ΜΑΤ χτύπησαν τους κατοίκους που διαδήλωναν ειρηνικά κατά της εξόρυξης που κάνει το χωριό να σειέται και τα σπίτια τους να ραγίζουν, ενώ τέσσερις κάτοικοι οδηγήθηκαν στο αστόφωρο. Με την προστασία ισχυρής αστυνομικής δύναμης η Τ.Υ.Χ. εξορύσσει 1500 τόνους τη μέρα από το μεταλλείο των Μαύρων Πετρών, ακριβώς κάτω από τη Στρατονίκη, ενώ η κατάσταση στο χωριό είναι εκρηκτική. Οι μνήμες από τις εκτεταμένες καθιζήσεις και την κατάρρευση πολλών σπιτιών που είχε προκαλέσει η εξόρυξη του κοιτάσματος από την προηγούμενη εταιρεία είναι νοπές στους κατοίκους. Επί δύο ολόκληρα χρόνια, από τις αρχές του 2000, η Τ.Υ.Χ. λειτουργούσε το μεταλλείο χωρίς καμία απολύτως άδεια και παρά την ομόφωνη αντίθεση των κατοίκων, αλλά και του Δημοτικού και του Νομαρχιακού Συμβουλίου. Όταν στις 15 Φεβρουαρίου, κατά παράβαση της νομοθεσίας, το Υπουργείο Ανάπτυξης έδωσε άδεια στην Τ.Υ.Χ. να συνεχίσει την εξόρυξη κάτω από το χωριό, το ποτήρι ξεχείλισε για τους

---

5. Διάφορα οικονομικά στοιχεία για την υπόθεση μπορεί να βρει κανείς στην ιστοσελίδα <http://www.antigold.gr/economics.htm>. Γιατί τα νούμερα λένε μια πιο ξεκάθαρη ιστορία!

κατοίκους της Στρατονίκης. Ηλικιωμένοι άνθρωποι, γυναίκες και παιδιά, βγήκαν στο δρόμο για να διαμαρτυρηθούν. Θεωρώντας το πρόκληση να διέρχονται μέσα από το χωριό τα λεωφορεία της εταιρείας με τους εργαζόμενους που σκάβουν τα θεμέλιά του, έμπαιναν μπροστά για να τα εμποδίσουν. Άλλος δρόμος για το μεταλλείο υπάρχει, είναι όμως πιο μακρύς. Για να μην υποβληθεί η εταιρεία στο επιπλέον έξοδο, η Κυβέρνηση έστειλε τα MAT. Έτσι, εδώ και ένα μήνα το χωριό έχει πλημμυρίσει από πάνοπλους άντρες των MAT, που αποστολή έχουν να τσακίσουν την αντίδραση των κατοίκων της Στρατονίκης. Το βράδυ της Τρίτης ήταν φανερό ότι η αστυνομία είχε έρθει με την πρόθεση να κάνει συλλήψεις. Τέσσερις κάτοικοι συνελήφθησαν με ασήμαντη αφορμή και μεταφέρθηκαν στον Πολύγυρο όπου αφέθηκαν να περάσουν τη νύχτα σε κελλί, σαν κοινοί εγκληματίες. Η δίκη τους θα γίνει με την αυτόφωρη διαδικασία την Τρίτη 23 Απριλίου. Η βαρύτερη κατηγορία -η χουντικής προέλευσης “υποκίνηση σε στάση”- απαγγέλθηκε στον Τόλη Παπαγεωργίου, το «κόκκινο πανί» για την εταιρεία, λόγω του αγώνα του κατά των μεταλλείων. Ο Δήμαρχος Σταγείρων-Ακάνθου που θέλησε να επισκεφθεί τους κρατούμενους αντιμετωπίστηκε με σκαιότητα από τους αστυνομικούς, οι οποίοι απαίτησαν να του γίνει σωματική έρευνα και απείλησαν να τον βάλουν φυλακή αν αρνηθεί. Αυτά που ακολούθησαν τη σύλληψη των τεσσάρων κατοίκων στη Στρατονίκη αποτελούν ντροπή για την Ελληνική Αστυνομία. Γυναίκες που μπήκαν μπροστά στην κλούβα που μετέφερε τους συλληφθέντες κυριολεκτικά ποδοπατήθηκαν από τους αστυνομικούς. Ηλικιωμένοι άνθρωποι σύρθηκαν και χτυπήθηκαν βάνανσα. Ένας αστυνομικός και τέσσερις κάτοικοι του χωριού μεταφέρθηκαν τραυματισμένοι στο νοσοκομείο - μεταξύ τους ένας ογδοντάχρονος άντρας και μια 75χρονη γυναίκα.

Από την επόμενη μέρα η αστυνομική δύναμη στο χωριό διπλασιάστηκε και αυτή τη στιγμή υπάρχουν τέσσερις κλούβες με 200 άνδρες των MAT στο χωριό - περισσότεροι από τους διαμαρτυρόμενους κατοίκους. Σα να ζούσαμε σε τριτοκοσμική δικτατορία, η Κυβέρνηση θέτει την Ελληνική Αστυνομία στη διάθεση μιας ιδιωτικής εταιρείας και τη στέλνει να καταπνίξει τον αγώνα ενός χωριού για ζωή. Τα αιτήματα των κατοίκων της Στρατονίκης δεν είναι οικονομικά, θεσμικά ή εργασιακά. Οι άνθρωποι ζητούν τα αυτονόητα - την αξιοπρέπειά τους και την ασφάλεια των ίδιων και των σπιτιών τους - και αντιμετωπίζονται με MAT και φυλακίσεις. ... Ποια είναι επιτέλους η T.V.X. που μπορεί να χρησιμοποιεί την Αστυνομία μας σαν ιδιωτική φρουρά;

Επικοινωνήσα με τον κ. Τόλη Παπαγεωργίου. Η συνομιλία μαζί του ήταν αποκαλυπτική. Μου είπε, μεταξύ άλλων, ότι:

- Έχω προσαχθεί 124 φορές στο τμήμα. Οι κατηγορίες αφορούν τα γνωστά: σύσταση συμμορίας, κατάληψη οδοστρώματος, φθορά ξένης περιουσίας... Έχω φάει 5,5 συνολικά χρόνια φυλακής από το 1997 ως σήμερα, λέει γελώντας. Βέβαια, αθωνόμουν στο Εφετείο, λόγω ΣτΕ. Ο δήμαρχος, ο κ. Μήτσιου, με τον οποίον έχουμε πρωτοστατήσει σε αυτή την ιστορία, έχει καταδικαστεί σε 14,5 χρόνια φυλακή...
- Και καλά, με ποια αφορμή σας πιάνανε;
- Συνήθως αυτό γινόταν στις πορείες και τις διαμαρτυρίες. Αλλά και με άλλες αφορμές. Και κυρίως Παρασκευές, ώστε να περάσουμε όλο το Σαββατοκύριακο στο τμήμα λόγω Αυτοφώρου και να δικαστούμε τη Δευτέρα. Σχεδιασμένα πράγματα. Έχω και δύο απόπειρες δολοφονίας εις βάρος μου...
 Να σκεφτείς ότι στη Στρατονίκη δεν βάζουμε τα παιδιά για ύπνο μέχρι να πέσουν τα τελευταία φουρνέλα. Σπίτια ραγίζουν.
 ... Οι άνθρωποι δεν καταλαβαίνουν. Να φανταστείς ότι το 1997 είχαν επιβάλει απαγόρευση κυκλοφορίας!

Απορώ με αυτά που ακούω. **Τι έγινε το 1997;** Κοιτάω τις σχετικές αναφορές στην ιστοσελίδα του Παρατηρητηρίου. Ελάχιστα δημοσιεύματα εφημερίδων αναφέρουν: «Σε κεντρικό επίπεδο μεθοδεύεται το πώς θα καμφθεί η αντίδραση των κατοίκων για τη μεταλλουργία χρυσού. Πάνω από 850 αστυνομικοί θα χρειαστούν για να κάμψουν τις σφοδρές αντιδράσεις των κατοίκων. Κλιμάκιο αστυνομικών έκανε προ εβδομάδας αυτοψία στον ευρύτερο χώρο στον οποίο ενδέχεται να διαδραματιστούν τα γεγονότα. Απαιτούνται 40 διμοιρίες αστυνομικών, ομάδα ειδικών δυνάμεων, ελικόπτερο, βαρέα οχήματα για την απόσυρση οδοφραγμάτων, 10 τεθωρακισμένα οχήματα (αύρες), πυροσβεστικά οχήματα και οργάνωση στρατοπέδου, επιβάλλεται να γίνουν συλλήψεις των συνήθως πρωταγωνιστών που αριθμούνται σε 50-60. Πρέπει να ληφθεί ειδική μέριμνα για τα παιδιά. Προτείνεται να γίνει παιδομάζωμα από τα μπλόκα διαμαρτυρίας και τα παιδιά να οδηγούνται σε ειδικό χώρο με τη φροντίδα εισαγγελέα»⁶.

Το επόμενο εκτενές απόσπασμα είναι πάλι από την ιστοσελίδα του Παρατηρητηρίου:

Η «επιχείρηση χρυσός» αρχίζει να υλοποιείται από τις αρχές Οκτώβρη. Η περιοχή κατακλύζεται από αστυνομικές δυνάμεις που έρχονται από διάφορα μέρη της Μακεδονίας. Και ενώ εκκρεμούσε, έχοντας παραβεί κάθε

---

6. Κυριακάτικη *Ελευθεροτυπία*, 10/08/1997, «Επιχείρηση χρυσός». Εκτός από αυτό το δημοσίευμα, κάποιες τοπικές εφημερίδες αναφέρονται στα γεγονότα, όπως ο *Αγγελιοφόρος*.

χρονικό όριο η μελέτη του ΙΓΜΕ, γίνεται νέα προσπάθεια εισόδου γεωτρή-πανων στις **15 Οκτωβρίου 1997**. Οι καμπάνες σημαίνουν στο Στρυμονικό και περίπου 3.000 κάτοικοι συγκεντρώνονται στο χώρο της εταιρείας. Απαιτούν την απομάκρυνση των γεωτρυπάνων πράγμα που γίνεται τις βραδινές ώρες.

Στις αρχές Νοεμβρίου δύο γεωτρήπανα τοποθετούνται ξανά στο χώρο των πλυντηρίων της εταιρείας. Εκατοντάδες αστυνομικοί προστατεύουν τις εγκαταστάσεις για πάνω από σαρανταπέντε μέρες. Στις 9.11.1997 αρκετές εκατοντάδες πολίτες συγκεντρώνονται στο φυλάκιο και αρχίζουν να ανηφορίζουν προς το μεταλλείο, αποφασίζεται να καταστρέψουν τα γεωτρήπανα. Οι Πρόεδροι των Κοινοτήτων προσπαθούν να διαπραγματευτούν με τις αστυνομικές δυνάμεις την παύση λειτουργίας των γεωτρυπάνων, όμως οι αστυνομικοί κάνουν χρήση καπνογόνων. Οι κάτοικοι συγκρούονται σε δυο σημεία με τις αστυνομικές δυνάμεις και σύντομα οι κατάσταση αντιστρέφεται. Οι αστυνομικοί αλλόφρονες διαλύονται προς κάθε κατεύθυνση, κνηγημένοι από κατοίκους, άνδρες και γυναίκες. Τα γεωτρήπανα πυρπολούνται.

Στις 4 η ώρα το επόμενο πρωί, συλλαμβάνονται ταυτόχρονα όλοι οι πρόεδροι των κοινοτήτων του Στρυμονικού. Ο Πρόεδρος της Ολυμπιάδας Νίκος Μήτσιου, συλλαμβάνεται με τις πυτζάμες και τις παντόφλες, καθώς δεν του δίνουν ούτε το περιθώριο να ντυθεί. Η περιοχή δε παραμένει ακέφαλη. Με τη διαπίστωση του γεγονότος οι πολίτες του Στρυμονικού αποκλείουν το δημόσιο δρόμο Θεσσαλονίκης- Καβάλας. Απαιτούν και καταφέρνουν να απελευθερωθούν οι Πρόεδροι των Κοινοτήτων, οι οποίοι αργά το μεσημέρι έρχονται στον κόμβο του Σταυρού αφού τους έχουν απαγγελθεί κατηγορίες. Ο Μήτσιου με τις πυτζάμες και τις παντόφλες. Ο δημόσιος δρόμος ανοίγει. Την ίδια μέρα η Τ.Υ.Χ. σε μια πράξη εκδίκησης απολύει πέντε εργαζόμενους από την Ολυμπιάδα.

Αντί όμως να λιγοστεύσουν οι αστυνομικές δυνάμεις, έρχονται νέες μέχρι και από την Αθήνα. Στις 23.11.1997 η Κυβέρνηση ξεθάβει ένα χουντικό Προεδρικό Διάταγμα «περί διαλύσεως δημοσίων συναθροίσεων κ.λ.π.» και εκδίδεται η παρακάτω απόφαση:

Ο Αστυνομικός Διευθυντής Χαλκιδικής αποφασίζει: «Απαγορεύει την πραγματοποίηση κάθε δημόσιας σε ανοικτό χώρο συνάθροισης, πορείας, διαδήλωσης κ.λ.π., πεζή ή με οποιοδήποτε τροχαίο μέσο στη διασταύρωση των οδών Στρατωνίου-Σταυρού με οδό Ολυμπιάδας-Βαρβάρας, όπου τα πρόχειρα παραπήγματα (κιόσκια) και στην ευρύτερη περιοχή των κοινοτήτων Ολυμπιάδας- Βαρβάρας, από 00.01 ώρας της 24.11.97 μέχρι 24.00 ώρα της 04.12.97, για αποτροπή σοβαρού κινδύνου της δημόσιας ασφάλειας και απειλής σοβαρής διατάραξης της κοινωνικοοικονομικής ζωής στην περιοχή των κοινοτήτων Ολυμπιάδας-Βαρβάρας...».

Η Ολυμπιάδα αποκλείεται από αστυνομικές δυνάμεις. Η πρόσβαση απαγορεύεται καθώς την είσοδο στο χωριό φράζει ένα τεθωρακισμένο όχημα της αστυνομίας. Όλες τις μέρες αυτές στις προκλήσεις της αστυνομίας οι κάτοικοι αντιπαραβάλλουν κλεφτοπόλεμο εναντίον των αστυνομικών δυνάμεων κυρίως τη νύχτα. Η τρομοκρατία αντί να κυριεύσει τους κατοίκους μεταβιβάζεται στις αστυνομικές δυνάμεις. Η ίδια η Γενική Γραμματέας του Κ.Κ.Ε. καταθέτει ερώτηση στη Βουλή για τα όσα συμβαίνουν στην Ολυμπιάδα. Τα μεσάνυχτα της 3ης Δεκ. 1997 οι αστυνομικές δυνάμεις αποχωρούν σα κνηνημένες από την περιοχή.

Το Δεκέμβριο του 1997 η μελέτη του ΙΓΜΕ είναι πλέον έτοιμη. Η Υφυπουργός Ανάπτυξης Διαμαντοπούλου όμως τη θεωρεί ελλιπή και την αποστέλλει στην Τ.Υ.Χ. για να την ολοκληρώσει και να κάνει την τελική επιλογή της θέσης. Τελικός κριτής λοιπόν η καναδική εταιρεία, η οποία είχε εξαρχής επιλέξει για χώρο της μεταλλουργίας την Ολυμπιάδα και δέχτηκε τη μεσολάβηση του ΙΓΜΕ μόνο και μόνο για να ξεπεράσει την αντίσταση των κατοίκων.

Εξωφρενικό ακούγεται αυτό: να αποφασιστεί απαγόρευση κυκλοφορίας για 10 μέρες, εν έτει 1997; Να εφαρμοστεί νόμος της χούντας προκειμένου να εξυπηρετηθούν τα συμφέροντα μιας εταιρείας; Κι όμως, έγινε. Για του λόγου το αληθές, αναζήτησα και την επιβεβαίωση. Όχι επειδή δεν πίστεψα τις πηγές μου. Αλλά επειδή, για άλλη μια φορά, το γεγονός ακούγεται τόσο ακραίο που χρήζει επαλήθευσης, παραθέτω τα απαραίτητα στοιχεία (βλ. πίσω σελίδα)⁷. Το ένα είναι ολόκληρη η απόφαση της αστυνομικής διεύθυνσης και οι χουντικές διατάξεις που επικαλείται. Το άλλο περιλαμβάνει τα διάφορα Δελτία Τύπου που εκδόθηκαν τότε. Ιδιαίτερη προσοχή αξίζει να δοθεί στο Δελτίο Τύπου της Τ.Υ.Χ. και στην επιχειρηματολογία της. Που είναι η ίδια όποτε οι πολίτες αντιδρούν.

Το πιο σημαντικό απ' όλα όσα είπαμε ως τώρα είναι το εξής: ενώ τα ΜΑΤ στέλνονταν εκεί για να διαφυλάξουν την τάξη, όπως και αν αυτή νοείται τέλος πάντων, γιατί κατέληγαν πάντα να συλλαμβάνουν τα ίδια συγκεκριμένα άτομα; Και πώς τύχαινε(;) και αυτά τα άτομα ήταν τα ίδια που είχαν πρωτοστατήσει στην ενημέρωση και κινητοποίηση των κατοίκων της περιοχής; Υποτίθεται πως οι συλλήψεις πραγματοποιούνταν επειδή γίνονταν επεισόδια! «Φθορά ξένης περιουσίας» κ.τ.λ. ήταν οι κατηγορίες. Και τότε, υποτίθεται

---

7. Κι όπως αποδεικνύεται για άλλη μια φορά, οι πολίτες που δραστηριοποιούνται υπεύθυνα και με θάρρος δεν ψεύδονται ούτε υπερβάλλουν. Απλώς η πραγματικότητα είναι πιο τραγελαφική απ' ό,τι μπορεί να φαντάζεται κανείς.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΣΤΥΝΟΜΙΑ
ΑΣΤΥΝ. Δ/ΝΣΗ ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΣ
ΓΡΑΦ. ΑΣΤ/ΣΗΣ - ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ
Χ.Τρικούνη 1 - Τ.Κ. 631 00
(...)

Πολύγυρος, 23 Νοεμβρίου 1997

Α Π Ο Φ Α Σ Η

Ο ΑΣΤΥΝΟΜΙΚΟΣ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΣ

Εχοντας υπόψη:

- α) Την διάταξη (...) *794/71 Βασιλίου Διοταρχ*
- β) Την διάταξη (...) *269/72 Προεδρικού Διοταρχ*
- γ) Το άρθρο (...)
- δ) Τις διατάξεις (...)
- ε) Τις διατάξεις (...)
- στ) Το γεγονός ότι η από 2.2.96 μέχρι σήμερα επί 24ωρης βάσης συγκεντρώση κατοίκων της κοινότητας Ολυμπιάδας στο 2^ο χιλιόμετρο περίπου της Έ.Ο. Ολυμπιάδας - Βαρβάρας με αποκλειστικό σκοπό το σταμάτημα των διερχομένων επιβατηγών και φορτηγών αυτοκινήτων και ιδίως εκείνων που χρησιμοποιούνται για μεταφορές από και προς το μεταλλείο Ολυμπιάδας, τον έλεγχο όσον αφορά τους επιβάτες και το τυχόν φορτίο και τέλος την παρεμπόδιση της ελεύθερης κίνησης αυτών, ήτοι διάπραξη διαφόρων ποινικών αδικημάτων.
- ζ) Το γεγονός ότι κατά τις συναθροίσεις των κατοίκων των Κοινοτήτων Ολυμπιάδας, Βαρβάρας, Σταυρού, Άνω Σταυρού, Ασπροβάλλτας κ.λ.π. που έλαβαν χώρα στο παρελθόν (15/9/96, 17/10/96, 25/7/97) παρατηρήθηκε διάπραξη σοβαρών ποινικών αδικημάτων από τους συγκεντρωμένους, όπως πολύωρης παράνομης κατακράτησης ατόμων, ρίψη εκφοβιστικών βολών με κυνηγετικά όπλα, αυθαίρετη είσοδο και παραμονή στους χώρους των μεταλλείων Ολυμπιάδας, πρόκληση σοβαρών φθορών σε μέσα και υλικά της TVX HELLAS, του ΙΓΜΕ και άλλων ιδιωτών.
- η) Το γεγονός ότι κάτοικοι της Ολυμπιάδας εξακολουθούν να παραμένουν σε 24ωρη βάση πλησίον της διασταύρωσης ΕΟ Σταυρού - Ιερισσού με Ολυμπιάδας - Βαρβάρας όπου έχουν συγκεντρώσει ξύλα, πέτρες κ.λ.π. υλικά τα οποία θα χρησιμοποιηθούν όπως και κατά το παρελθόν απ' ενός μεν για τον αποκλεισμό της οδού και παρεμπόδιση διέλευσης οχημάτων, απ' ετέρου δε για επιθέσεις με αυτά σε βάρος των αστυνομικών δυνάμεων, με άμεσο κίνδυνο της σωματικής ακεραιότητας αυτών κ.λ.π.
- θ) Το γεγονός ότι κατά την τελευταία προσπάθεια της αστυνομίας την 25.7.97 να παράσχει νόμιμη συνδρομή στο ΙΓΜΕ που στα πλαίσια πραγματοποίησης ερευνητικών γεωτρήσεων είχε μεταφέρει και εγκαταστήσει γεωτρήσανο και άλλα υλικά στη θέση ΚΗΠΟΥΡΙΣΤΑΣ της δασικής περιοχής Βαρβάρας, κάτοικοι των Κοινοτήτων Βαρβάρας, Ολυμπιάδας, Σταυρού, Άνω Σταυρού και Ασπροβάλλτας, φέρνοντας στα χέρια τους ξύλινα ρόπαλα κ.λ.π. αντικείμενα, μετέβησαν με ΙΧ αυτοκίνητα στην παραπάνω θέση όπου απουσία επετέθησαν και βιαιοπραγήσαν σε βάρος της υπάρχουσας εκεί αστυνομικής δύναμης, επεχείρησαν να ανατρέψουν υπηρεσιακό λεωφορείο της αστυνομίας στο οποίο προξένησαν φθορές και στη συνέχεια με ρόπαλα και σίδηρα προκάλεσαν μεγάλες φθορές στο γεωτρήσανο και τα λοιπά υλικά του ΙΓΜΕ.
- ι) Η απόφαση της TVX HELLAS να πραγματοποιήσει παράλληλα με το ΙΓΜΕ διερευνητικές γεωτρητικές εργασίες τόσο στην τοποθεσία ΚΗΠΟΥΡΙΣΤΑΣ περιοχής Βαρβάρας, όσο και στον περίξ των εγκαταστάσεων των μεταλλείων Ολυμπιάδας χώρου.
- ια) Το γεγονός ότι η Συντονιστική Επιτροπή Αγώνα Κοινοτήτων Στρυμονικού κόλπου για τη μη εγκατάσταση του εργοστασίου χρυσού στην Ολυμπιάδα - Βαρβάρα με ανακοίνωσή της δηλώνει ότι κάθε προσπάθεια που οδηγεί στη εγκατάσταση της μεταλλουργίας στον υ-

δροκρήτη του Στρυμονικού κόλπου θα τους βρει οποιαστικά αντιμέτωπους και καλεί το λαό του Στρυμονικού σε διαρκή ετοιμότητα, ενώ μέλη της ανωτέρω επιτροπής με δηλώσεις τους εμφανίζονται αντίθετοι στη διενέργεια γεωτρήσεων από την TVX HELLAS και δηλώνουν ότι θα τους παρεμποδίσουν με κάθε τρόπο.

- ιβ) Το γεγονός ότι την 9.11.97 και περί ώρα 12.00, 400 περίπου κάτοικοι των Κοινοτήτων Ολυμπιάδας, Βαρβάρας, Σταυρού, Άνω Σταυρού και Ασπροβάλλτας συγκεντρώθηκαν αρχικά στη διασταύρωση της οδού Στρατωνίου - Σταυρού με την οδό Ολυμπιάδας - Βαρβάρας όπου έχουν κατασκευάσει πρόχειρα παραπήγματα (κίσκια) και στη συνέχεια πραγματοποίησαν πορεία προς τις εγκαταστάσεις των πλυντηρίων των μεταλλείων Ολυμπιάδας όπου επετέθησαν κατά των αστυνομικών δυνάμεων που φρουρούσαν δύο γεωτρήσανα της TVX HELLAS που εκτελούσαν γεωτρητικές εργασίες, με ρόπαλα, σιδηρόβεργες, τσεκούρια, βόμβες μολδατωφ, πυροβολισμούς με κυνηγετικά και πυροβόλα όπλα, με αποτέλεσμα να καταστρέψουν τα δύο γεωτρήσανα της εταιρείας και να προκαλέσουν τεράστιες φθορές σε έξι υπηρεσιακά οχήματα (δύο λεωφορεία, ένα μεταγωγικό όχημα [κλούβα], ένα περιπολικό αυτοκίνητο και δύο τζιπ), τραυματίζοντας εννέα αστυνομικούς.
- ιγ) Η απόφαση της TVX HELLAS να συνεχίσει τις διερευνητικές γεωτρητικές εργασίες στον περίξ των εγκαταστάσεων των μεταλλείων Ολυμπιάδας χώρου.
- ιδ) Η ύπαρξη άμεσου κινδύνου για περαιτέρω σοβαρότατη διατάραξη της Δημόσιας Ασφάλειας στην ευρύτερη περιοχή των Κοινοτήτων Ολυμπιάδας και Βαρβάρας, καθώς και σοβαρότατης διατάραξης της κοινωνικοοικονομικής ζωής στην ίδια περιοχή (διατάραξη της κυκλοφορίας, παρακώλυση των συγκοινωνιών, αδυναμία ασφαλείας μετάβασης εκατοντάδων εργαζομένων στις εργασίες τους κ.λ.π.), ο οποίος κίνδυνος δεν είναι δυνατόν να αποτραπεί με άλλα ηπιότερα των απαγορεύσεων μέτρα.
- ιε) Το Πρακτικό της από 23.9.97 συνεδρίασης της Νομαρχιακής Αστυνομικής Επιτροπής από το οποίο προκύπτει ότι αποφασίστηκε κατά πλειοψηφία, εφ' όσον υπάρξει σοβαρός κίνδυνος διατάραξης ή πραγματικής διατάραξης της δημόσιας τάξης και ασφαλείας και οι συναθροισμένοι εμμένουν σε πράξεις βίας να ληφθεί από την αστυνομική δύναμη κάθε νόμιμο μέσο για τη διάλυση της χωρίς να υπερβεί το αναγκαίο μέτρο που αρκεί για τη διάλυση της συνάθροισης κατ' εκτίμηση της συγκεκριμένης κατάστασης.

Α Π Ο Φ Α Σ Ι Ζ Ο Υ Μ Ε

- A. Απαγορεύουμε την πραγματοποίηση κάθε δημόσιας σε ανοιχτό χώρο συνάθροισης, πορείας, διαδήλωσης κ.λ.π. πεζή ή με οποιοδήποτε τροχαίο μέσο στη διασταύρωση των οδών Στρατωνίου - Σταυρού με οδό Ολυμπιάδας - Βαρβάρας όπου τα πρόχειρα παραπήγματα (κίσκια) και στην ευρύτερη περιοχή των Κοινοτήτων Ολυμπιάδας και Βαρβάρας από 00.01 ώρας της 24.11.97 μέχρι 24.00 ώρας της 4.12.97, για τους λόγους που αναφέρονται παραπάνω, ήτοι για αποτροπή σοβαρού κινδύνου της δημόσιας ασφαλείας και απειλής σοβαρής διατάραξης της κοινωνικοοικονομικής ζωής στην περιοχή των Κοινοτήτων Ολυμπιάδας και Βαρβάρας Χαλκιδικής.
- B. Οποιαδήποτε πραγματοποίηση ή απόπειρα πραγματοποίησης δημόσιας σε ανοιχτό χώρο συνάθροισης, πορείας, διαδήλωσης κ.λ.π. πεζή ή με οποιοδήποτε τροχαίο μέσο στις παραπάνω ευρύτερες περιοχές των Κοινοτήτων Ολυμπιάδας και Βαρβάρας Χαλκιδικής κατά τον ανωτέρω χρόνο θα αντιμετωπισθεί με κάθε νόμιμο μέσο, κατά δε των παραβατών θα ενεργηθούν τα νόμιμα σε εφαρμογή των διατάξεων του άρθρου 171 του Π.Κ. ή άλλων κατά περίπτωση συναφών διατάξεων.

Ο Αστυνομικός Διευθυντής

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ

Ολυμπιάδα 9-11-97

Με οργή και αγανάκτηση η Επιτροπή Αγώνα των Κοινοτήτων για την μη εγκατάσταση της μεταλλουργίας χρυσού στον υδροκρήτη του Στρυμονικού Κόλπου, καταγγέλλει την απόκλητη επέμβαση των ΜΑΤ στην ειρηνική διαδήλωση των κατοίκων του Στρυμονικού που έθεσε σε κίνδυνο ακόμα και τη ζωή των συνανθρώπων μας.

Αυτό ήταν το αποκορύφωμα της έντονης αστυνομικότητας που έχει επιβληθεί στην περιοχή μας εδώ και 45 μέρες, με σκοπό να υλοποιηθούν οι επιδιώξεις και τα σχέδια της ΤΥΧ και να κωφευθεί η αγωνιστική μας αντίδραση που συμπλήρωσε σήμερα 647 μέρες.

Ο λαός του Στρυμονικού Κόλπου για μια ακόμη φορά έδειξε με μια μεγαλειώδη κινητοποίηση την αποφασιστικότητά του, αλλά και την ψυχραιμία του.

Έδειξε ότι ούτε η αστυνομικότητα, ούτε οι προσηπτικές αιματοκυλισμένες κηληποιήσεις του, μπορούν να τον κώφουν. Όσοι είχαν αντίθετη άποψη γι' αυτό, σήμερα είχαν ξανά την ευκαιρία να το διαπιστώσουν.

Η Επιτροπή Αγώνα καλεί για μία ακόμη φορά την Κυβέρνηση και τους αρμόδιους υπουργούς, να ασχοληθούν στα πραγματικά προβλήματα της επένδυσης και να βάλουν φρένο στη συνεχιζόμενη προκλητικότητα και στα τεράστια της ΤΥΧ. Δυστυχώς το τεράστιο τεχνολογικό πρόβλημα της επένδυσης (έλλειψη παραγωγικής μεθόδου, μεταφορά αποβλήτων) δεν αντιμετωπίζονται με αστυνομικές μεθόδους, αλλά με την υποκρέωση της εταιρείας να σταματήσει να παίζει με αυτά.

Η Επιτροπή Αγώνα δηλώνει για μία ακόμη φορά την κατηγορηματική της αντίθεση στις προκλήσεις και τον εμπαιγμό της ΤΥΧ και καλεί το λαό του Στρυμονικού Κόλπου να μην παρασυρθεί από αυτές.

Χαιρετίζει την γενική παύση και αποφασιστικότητα σημερινή κινητοποίησης του και τον καλεί να συνεχίσει να διαδηλώνει με ειρηνικό τρόπο χωρίς τη χρήση βίας και να βρίσκεται σε διαρκή ετοιμότητα.

Ας το καταλάβουν όλοι:

- Η περιοχή μας που ακολουθεί εδώ και δεκαετίες ένα δυναμικό μοντέλο τουριστικής ανάπτυξης,
- που φιλοξενεί την παρθένου του Αριστοτέλη - τα αρχαία Στάγειρα και πλήθος άλλων αρχαιοτήτων και
- που τα πανέμορφα παραγωγικά δάση της την καθιστούν περιοχή ιδιαίτερου φυσικού κάλλους,

ΔΕΝ ΠΡΟΚΕΙΤΑΙ ΝΑ ΣΥΝΑΙΝΕΣΕΙ ΣΤΗΝ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΜΕΤΑΛΛΟΥΡΓΙΑΣ ΧΡΥΣΟΥ ΣΤΟΝ ΥΔΡΟΚΡΗΤΗ ΤΟΥ ΣΤΡΥΜΟΝΙΚΟΥ ΚΟΛΠΟΥ.

Η Επιτροπή Αγώνα των Κοινοτήτων του Στρυμονικού Κόλπου

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ

Ολυμπιάδα 24-11-97

21^η Απριλίου 1967. Σήμερα ο χρόνος γύρισε πίσω στην περιοχή του Στρυμονικού Κόλπου. Βρισκόμαστε σε κατάσταση πολιορκίας. Οι δυνάμεις των ΜΑΤ σκάνουν ψυχολογικά βία - προκλήσεις, εξευθισίες, απαγόρευση κατοίκων να προσεγγίσουν στον χώρο εργασίας τους. Οι κτηνοτρόφοι δεν επιτρέπεται να πάνε στα κοπάδια τους που έχουν οφείλει στην τύχη τους, συλλήθεις κατοίκων και του προέδρου της κοινότητας Ολυμπιάδας με προκατασκευασμένες κυτταροειδείς Αναστοιβάτες η κοινωνικοοικονομική ζωή της περιοχής. Όλα αυτά χωρίς να υπάρχει συγκέντρωση των κατοίκων ούτε καμία άλλη ενέργεια που να δικαιολογεί τέτοιου είδους επεξεργασίες. Επαναλαμβάνουμε ότι έχει κηρυχθεί στρατιωτικός νόμος. Ζητούμε την παρέμβαση κάθε δημοκρατικού πολιτικού φορέα.

ΠΡΟΣΤΑΤΕΥΤΕ ΜΑΣ.

ΒΟΗΘΗΣΤΕ ΝΑ ΛΥΘΕΙ ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΜΑΣ ΕΙΡΗΝΙΚΑ.

Η Επιτροπή Αγώνα των Κοινοτήτων του Στρυμονικού Κόλπου

ΑΣΤΥΝ. Δ/ΝΣΗ ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΣ

ΔΕΛΤΙΟ ΤΥΠΟΥ ΤΗΣ 24-11-97

Σήμερα (24-11-97) και ώρα 7.30, σε έρευνα που έγινε παρουσία εισαγγελέα στο χώρο των πρόχειρων κατασκευών (κιάσκι) που βρίσκονται 800 μέτρα περίπου από τα μεταλλεία Ολυμπιάδας Χαλκιδικής, βρέθηκαν και κατασχέθηκαν, πληρούν των κριτηρίων αυτών μέσα σε θάμνους, ενενήντα εννέα (99) αυτοσχέδιες βόμβες μοδάτων, τρία (3) άδεια Βαρβάρια μεταφορές κρημνών οσίων, τρεις (3) κιάσκις βληθέντων φυσηγίων πυροβόλων όπλων και επτά (7) κιάσκις βληθέντων φυσηγίων κυνηγετικού όπλου.

Μέσα στα κιάσκις, βρέσκονταν κατά τη διάρκεια της έρευνας, τρεις (3) κιάσκις της Κοινότητας Ολυμπιάδας Χαλκιδικής, οι ΚΑΛΦΑΚΗΣ Διονύσιος ετών 59, ΙΩΑΝΝΙΔΗΣ Σωτήριος ετών 70 και ΨΩΜΑΣ Αθανάσιος ετών 61, ενώ την 7.45 ώρα προσήλθε στον ανιέρτα χώρο και ο Πρόεδρος της Κοινότητας Ολυμπιάδας, ΜΗΤΣΙΟΥ Νικόλαος ετών 65.

Όλοι οι ανωτέρω προσήλθαν στο Αστυνομικό Τμήμα Πολυγύρου για ομόνομη και την 12.20 ώρα, οφείθηκαν ελεύθεροι, κατόπιν προφορικής εντολής του κ. Εισαγγελέα Γλημ/κών Χαλκιδικής.

Διενεργείται προανάκριση.

ΑΣΤΥΝ. Δ/ΝΣΗ ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΣ

ΔΕΛΤΙΟ ΤΥΠΟΥ ΤΗΣ 25-11-97

Περί ώρα 20.00 της 25-11-97 αστυνομικό όχημα ασφαλείας, το οποίο εκτελώντας διατεταγμένη υπηρεσία εκκίνησε επί της επαρχιακής οδού Ολυμπιάδας - Στρατωνίου στο ύψος της εξέδου της Κοινότητας Ολυμπιάδας, δέχθηκε επίθεση από είκοσι (20) περίπου άγνωστα άτομα που ενέδρουν στο σημείο με πέτρες, ζύλα και πυροβόλα όπλα, με αποτέλεσμα να σπάσουν το εμπρόσθιο ανεμοθώρακα του σπασκινήτου και να προκαλέσουν υλικές ζημιές. Αμέσως μετά στο ίδιο σημείο κινήθηκαν ριπές από αυτόματα πυροβόλα όπλα και κυνηγετικά όπλα.

Μετά από λίγο δεύτερο αστυνομικό όχημα με συμβατικό αριθμό κυκλοφορίας, στο ίδιο περίπου σημείο, δέχθηκε επίθεση από τα ενεδρεύοντα ίδια ως άνω άτομα, τα οποία έβγαλαν στον αέρα προς την κατεύθυνση του οχηματος δύο (2) εκρηκτικές βόμβες με κυνηγετικό όπλα και επικείμενη να τα σταματήσουν χωρίς να το επιτύχουν.

Αμέσως μετά τα ίδια άτομα σταμάτησαν διεκδικώντας ΙΧΕ αυτοκίνητο οδηγούμενο από αστυνομικό εν στάλη, το προέβλεψαν υλικές ζημιές με πέτρες και επικείμενη να το ανατρέψουν ενώ συγχρόνως πυροβόλησαν. Είναι προφανές ότι τα άτομα αυτά είχαν στήσει ενέδρα με αποκλειστικό σκοπό να πλήξουν το αστυνομικό λειτουργία που μετέφεραν τους αστυνομικούς που εκτελούν υπηρεσία στην περιοχή των μεταλλείων της Ολυμπιάδας, γεγονός το οποίο απειράζει από την παρουσία των προαναφερθέντων δύο οχημάτων, τα οποία ελάμβαναν μέτρα για την ασφαλή διεκπεραίωση των λειτουργιών.

ΑΣΤΥΝ. Δ/ΝΣΗ ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΣ

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ

Η Αστυνομική Διεύθυνση Χαλκιδικής ανακοινώνει τα εξής:

Την 9/11/97 κατά την διάρκεια των επισκευών που έλαβαν χώρα στα μεταλλεία της Ολυμπιάδας εκλάπη από τους επιθετίτες στις αστυνομικές διυλίες κατοίκους, μεγάλος αριθμός δοκρυγάνων μέσων καύσης και ένα άλλο εκτόξευσης αυτών, τα οποία ευρισκόντο σε αυτοκίνητο, που κατέστρεψαν.

Επιπλέον τα μέσα αυτά ευρισκόμενα σε κέρια ατόμων, που δεν γνωρίζουν τη χρήση τους, μπορεί να προκαλέσουν ατύχημα και επειδή κατά την έρευνα που έγινε παρουσία εισαγγελέα την 24/11/97 στα πρόχειρα παραγόμενα (κιάσκι), στη διασφάλιση Ολυμπιάδας, βρέθηκαν τα τρία μεταλλεία: Πάσκις, αποθήκευσής τους κενά, καλούμε όποιον ή όποιους τα έχουν στην κατοχή τους να τα παραδώσουν.

T V X HELLAS

25 Νοεμβρίου 1997

ΔΕΛΤΙΟ ΤΥΠΟΥ

Για την κατάσταση τρομοκρατίας και παρανομίας που δημιουργούν οι αντιδρώντες στη δημιουργία Βιομηχανίας χρυσού στη Χαλκιδική η «TVX Hellas - Ελληνικός Χρυσός» εκφράζει την έντονη διαμαρτυρία της και καλεί τις αρμόδιες αρχές, τους εργαζόμενους και τους κατοίκους της περιοχής να στηρίξουν με όλα τα νόμιμα μέσα τους δημοκρατικούς θεσμούς και τις βασικές ελευθερίες που προβλέπει το Σύνταγμα της χώρας.

Η δημόσια δύναμη που αναπήδησε στην περιοχή μετά τις επιθέσεις σε αστυνομικούς, καταστροφές μηχανολογικού εξοπλισμού και τρομοκράτηση των εργαζομένων, που ήταν αναγκαία για να προστατεύσει το νόμιμο δικαίωμα της εταιρείας για τη διενέργεια ορισμένων απαραίτητων γεωτρήσεων για την ολοκλήρωση της περιβαλλοντικής μελέτης, βρέθηκε μπροστά σε ύποπτα και επικίνδυνα ευρήματα.

Συγκεκριμένα στη διασφάλιση των οδών Στρατωνίου, Στρατού, Ολυμπιάδας και Βαρβάρων, όπου ήταν παρανομίες εγκατεστημένο το υπόστεγο της λεγόμενης Επιτροπής Αγώνα, ανακαλύφθηκαν στις 23/11/97 περίπου 90 βόμβες μοδάτων, κάλυκες πολεμικού όπλου πρόσφατης χρήσης, βαρέλια με επικίνδυνα χημικά και άλλα σχετικά αντικείμενα. Το γεγονός αυτό συνδυαζόμενο με την καταστροφή των βάσεων του μετασχηματιστή που τροφοδοτεί με ρεύμα τις αντλίες πυρασφάλειας και προστατεύει το μέταλλο από πλημμύρες δημιουργεί μια βόσκος υποψίες ότι οι αντιδρώντες οδηγούνται και σχεδιάζουν μεγάλης κλίμακας τρομοκρατικές ενέργειες που θέτουν σε κίνδυνο τη ζωή των εργαζομένων της εταιρείας, την περιουσία της και γενικά την ασφάλεια και την ειρήνη στην περιοχή.

Το προσωπείο επομένως που προσπαθούν να εμφανίσουν ότι δήθεν ενδιαφέρονται για το περιβάλλον, έχει μια εκκλιμει και αποκάλυφθηκε το πραγματικό πρόσωπο του εξτρεμισμού, της παρανομίας και της τρομοκρατίας. Οι υγιείς δυνάμεις της Χαλκιδικής, είμεθα βέβαιοι ότι θα απομονώσουν τα εξτρεμιστικά αυτά στοιχεία.

Η θετική και αποφασιστική εξέλιξη στάση της Κυβέρνησης και του λαού της Χαλκιδικής σπάζει με τη δύναμη της ηθικής και του δικαίου τις αστυνομικές δυνάμεις κατασπλιές τρομοκρατικών ενεργειών στην περιοχή, για την επίτευξη της αποστολής τους.

T V X Hellas-Ελληνικός Χρυσός, Δ/νση Επικοινωνίας.

πως, τα ΜΑΤ συλλαμβάνουν αυτούς που κάνουν τα επεισόδια. Μήπως τα επεισόδια τα έκανε ο κύριος δήμαρχος; Μήπως τα έκανε ο κ. Παπαγεωργίου, ένας άνθρωπος που είχε ήδη διαλέξει τον δρόμο της συλλογικής δράσης, συζήτησης και ενημέρωσης; Γιατί ανάμεσα σε τόσο κόσμο η αστυνομία συλλαμβάνει τους συγκεκριμένους; Και πώς ξέρει ποιοι είναι; Αφού οι πολίτες ούτε παρακολουθούνται ούτε φακελώνονται σε ένα σύγχρονο δημοκρατικό κράτος... Μπα! Ας μην είμαι κακοπροαίρετη. Τυχαίο θα 'τανε! **Κλείνει η Παρένθεση]**

Υπάρχουν και άλλα παρόμοια παραδείγματα, αλλά είναι περιττό να αναφερθούν· αυτά τα λίγα αρκούν ως ενδεικτικά. Αυτό που ήθελα εν προκειμένω να καταδείξω είναι ότι οι πρωτοβουλίες πολιτών, προκειμένου να υπερασπιστούν τα δικαιώματά τους ή να διεκδικήσουν τις ελευθερίες τους, αντιμετωπίζονται είτε προσβλητικά και απαξιωτικά, στην καλύτερη περίπτωση, είτε με δικαστικές διώξεις και βία στη χειρότερη. Το σημαντικό είναι ότι αυτοί οι τρόποι αντιμετώπισης δεν περιορίζονται καν από το γεγονός ότι οι πολίτες έχουν επιλέξει ειρηνικούς και δημοκρατικούς τρόπους διεκδίκησης και άμυνας.

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, αυτή η αντιμετώπιση φέρει μέσα της την απαξίωση των δημοκρατικών θεσμών και διαδικασιών αφού τις καθιστά αναποτελεσματικές στην πράξη. Ταυτόχρονα, μια άλλη αντίδραση, που προκύπτει ως αναγκαστική επιλογή των πολιτών, είναι η δικαιολόγηση της βίας – φραστικά τουλάχιστον. Έτσι, νομιμοποιείται, κατά κάποιον τρόπο, στη συνείδησή τους η άσκηση βίας όταν αυτή επιλέγεται από άτομα και ομάδες εναντίον του κράτους. Ενώ δηλαδή η πρώτη αντίδραση, η απάθεια και η απαξίωση, στρώνει το χαλί για την ουσιαστική κατάργηση της δημοκρατίας, η άλλη αντίδραση, που είναι η συνειδησιακή δικαιολόγηση ή και προσέλκυση στην τρομοκρατία, στρώνει το χαλί και για την τυπική κατάργησή της. Ως αντίδραση στην υφιστάμενη τρομοκρατία. Είναι αυτό που λέγαμε: όταν αντιδράς εντός του προκαθορισμένου διπόλου, η αντίδρασή σου θα είναι αναγκαστικά στην ίδια λογική που απεύχεσαι!

Η Δικαιολόγηση της Βίας

Ακούμε πολύ συχνά τον τελευταίο καιρό από διάφορο κόσμο τη φράση «Θα γίνω τρομοκράτης», «Καλά κάνουν και τα σπάνε», κ.λπ. Μάλιστα, ιδιαίτερη φόρτιση διαπιστώνεται μετά τις εκτεταμένες πυρκαγιές, τόσο της Πάρνηθας όσο και της Πελοποννήσου, όπου η επιθυμία «Να καεί, να καεί το μπουρδέλο η Βουλή» ήταν διάχυτη σε αρκετούς, ακόμα και (ως τότε) φιλειρηνικούς πολίτες. Είναι χαρακτηριστικό πως οι φράσεις αυτές προέρχονται από ανθρώ-

πους διαφορετικών ιδεολογικών τοποθετήσεων, στάσεων ζωής, ηλικιών, κ.λπ.

Προφανώς αυτές είναι αντιδράσεις οργής και ως τέτοιες πρέπει να τις δούμε. Δεδομένης όμως της συσσωρευμένης οργής τα τελευταία χρόνια, και της διαφαινόμενης έκκλησης ακόμη περισσότερης οργής στο μέλλον, πρόκειται για πολύ σοβαρό ζήτημα. Η αντιδραστική φρασεολογία που ακούγεται συχνά τα τελευταία χρόνια και στη χώρα μας, που μάλιστα αφορά τη χώρα μας (μέχρι τώρα περιοριζόταν στη δικαιολόγηση της βίας των Παλαιστινίων, για παράδειγμα), προέρχεται από την ολοένα εντεινόμενη αίσθηση ότι οι ειρηνικοί/δημοκρατικοί τρόποι αντίδρασης και διεκδίκησης δεν έχουν κανένα απολύτως ουσιαστικό αποτέλεσμα. Περιστό να αναφέρω και άλλα παραδείγματα, πέρα από τις περιπτώσεις που πολίτες, ανάμεσά τους και εκπρόσωποι δημοτικών Αρχών, προπηλακίστηκαν ή και οδηγήθηκαν στο αυτόφωρο επειδή προέβησαν σε αναδασώσεις περιοχών της καμένης, τότε, Πεντέλης. Παράλογο, ε; Κι όμως συνέβη, και όχι μια φορά μόνο – όχι, δεν ήταν μεμονωμένο περιστατικό! Πήγαν να φυτέψουν δεντράκια και τους οδήγησαν στο αυτόφωρο. Ε, άρπαξαν και καμιά καρπαζιά στον δρόμο! Πώς να κατηγορήσεις μετά τη διάθεση πολλών «να κάψουν τη Βουλή»;

Συνεπώς, το ένα σημαντικό πρόβλημα είναι ότι, όταν οι θεσμικές ή μη, αλλά πάντως δημοκρατικές και ειρηνικές πρωτοβουλίες και αντιδράσεις αντιμετωπίζονται με απαξιωτικό τρόπο, με βία ή και διωγμούς (ουσιαστικά και θεσμικά), τότε αυτομάτως η βία φαντάζει ως μοναδική διέξοδος. Κι ας μην είναι, όπως θα εξηγήσω παρακάτω. Σημασία έχει ότι η βία απενοχοποιείται στη συνείδηση των πολιτών. Στην πραγματικότητα, ο μόνος λόγος που όλοι αυτοί που εκφράστηκαν φραστικά υπέρ της βίας δεν έπραξαν κάτι ανάλογο είναι ότι βαθιά μέσα τους είναι δημοκρατικοί και ειρηνικοί. Δηλαδή, παρά την απενοχοποίηση της πιθανότητας βίας, η εφαρμογή της δεν ήταν η επιθυμητή αντίδραση. Αυτό υποδεικνύει κάτι πολύ θετικό για τους (Έλληνες) πολίτες. Πρωτίστως δείχνει τα πραγματικά τους φιλειρηνικά και δημοκρατικά αισθήματα.

Πέρα, όμως, από τα φιλειρηνικά αισθήματα του λαού αυτού, όπως και άλλων, η ουσία είναι ότι, όταν υπάρχει συνειδησιακή κρίση και ροπή προς τη βία, είναι πολύ πιθανό με μια ακραία αφορμή, ενδεχομένως και άσχετη προς τις πραγματικές αιτίες, να συμπαρασυρθούν τα πράγματα προς μια όχι και τόσο φιλειρηνική πορεία. Το συνειδησιακό κομμάτι είναι πάντα το πρώτο σε ό,τι επακολουθεί στην πράξη. Γι' αυτό, πρώτα δημιουργείται η απαξίωση, μετά η νομιμοποίηση της βίας στο μυαλό των πολιτών, και μετά... Λειτουργεί και η δύναμη της συνήθειας, άλλωστε.

[Παρένθεση: η δύναμη της συνήθειας

Φαινομενικά άσχετο, αλλά όχι τυχαίο, παράδειγμα όσον αφορά τη δύναμη της συνήθειας είναι οι εκπομπές τύπου Μεγάλος Αδελφός και η χρήση των

καμερών στους δρόμους. Πρώτα πήραμε τους Ολυμπιακούς, μετά ήρθαν οι εκπομπές αυτές στην Ελλάδα, μετά η Ολυμπιάδα και οι κάμερες στους δρόμους, και μετά η παρακολούθηση των διαδηλώσεων. Δεν υπονοώ απαραίτητα κάποιον συντονισμένο σχεδιασμό. Άλλωστε, οι κοινωνικές και πολιτικές στάσεις και τάσεις δεν απαιτούν αναγκαστικά μεθόδευση: είναι δυναμικές που διαμορφώνονται και αλληλοτροφοδοτούνται. Το τηλεπαιχνίδι παίχτηκε για πρώτη φορά στην Ελλάδα την τηλεοπτική περίοδο 2001-2002. Τότε οι αντιδράσεις ήταν μεγάλες, όπως και οι συζητήσεις σχετικά. Όμως, «το νερό μπήκε στ' αυλάκι», όπως λέμε, και την επόμενη χρονιά έπαιζαν κι άλλες τέτοιες εκπομπές από άλλα κανάλια, μέχρι που σήμερα αυτές είναι δεδομένες και δεν τις συζητά κανείς, είτε τις βλέπει είτε όχι. Τώρα πια η Καλομοίρα, νικήτρια ενός παρόμοιου τηλε-show, εκπροσωπεί την Ελλάδα στον... εθνικό στόχο της Eurovision. Διότι όλοι οι επίσημοι στόχοι αποτελούν τηλεοπτικά θεάματα πλέον.

→ **Ασχετο:** ο κ. Κυριακού, πρόεδρος του ομίλου ANTI, έχει εκλεγεί πρόεδρος της Ολυμπιακής Επιτροπής από το 2004. Η Ο.Ε. είναι Νομικό Πρόσωπο Δημοσίου Δικαίου, και προωθεί, μεταξύ άλλων, τις ιδέες του ολυμπισμού⁸.

Η δύναμη της συνήθειας είναι το σημαντικότερο όπλο στα χέρια όσων θέλουν να περάσουν μια οποιαδήποτε απαράδεκτη ή και παράνομη πρακτική. Έτσι, ενώ το Big Brother ξεσήκωσε στην Ελλάδα ποικίλες συζητήσεις και αντιρρήσεις το 2001, εν έτει 2007, μόλις πέντε χρόνια μετά, παίζεται στην τηλεόραση (στο κανάλι Alpha) το show Baby Dance. Στο show αυτό μικρά παιδιά μέχρι εννέα χρονών καλούνται να διαγωνιστούν μεταξύ τους ώστε να αναδειχτεί το τελικό νικητήριο χορευτικό ζευγάρι. Στην καθοριστική αυτή ηλικία για την ανάπτυξη των δεξιοτήτων, των επιθυμιών αλλά και των αποθμημένων τους, τα παιδιά βιώνουν μια διαδικασία που, κατά πάσα πιθανότητα, θα αποδειχτεί προσωπικά και κοινωνικο-πολιτικά καταστροφική. Κι αυτά μέσω της παρότρυνσης φιλόδοξων μαμιάδων. Μαμιάδων που ικανοποιούν τον (συχνά αποτυχημένο) ναρκισσισμό τους μέσω των παιδιών τους. Δίθην για το δικό τους καλό!

Προσωπικά καταστροφική επειδή: τα παιδιά μπαίνουν (τα εισαγάγουν) σε ένα πλαίσιο ανταγωνισμού και πρωτιάς που θα τα χρήσει όλα αποτυχημέ-

---

8. Παρεμπιπτόντως: όταν ζήτησα από τη γραμματεία της Ο.Ε. να μου πουν ποιος είναι ο νόμος που διέπει τη λειτουργία της Ο.Ε., μου απάντησαν να κάνω γραπτό το αίτημά μου στον πρόεδρο της Επιτροπής!

να. Όλα εκτός από ένα: το πρώτο! Διότι τα βάφουν και τα ντύνουν σαν σέξι κούκλες που χορεύουν με μεγαλίστικες φιγούρες σε χορούς που στηρίζονται σε ερωτικά καλέσματα. [Οι ίδιοι που φρίττουν μπροστά στην τηλεόραση όταν ακούνε για παιδεραστία!] Διότι κατευθύνουν την επιθυμία τους (να γίνουν χορευτές, να γίνουν πρώτοι, να τους δείχνει η τηλεόραση) πριν καλά-καλά καταλάβουν τη θέση τους στον δικό τους μικρόκοσμο. [Πάγια τακτική των γονιών να καθορίζουν τι θα γίνουν και τι θα πιστέψουν τα παιδιά τους.] Και άλλα πολλά.

Κοινωνικά και πολιτικά καταστροφική διαδικασία επειδή: εκπαιδεύουν το μέλλον του τόπου, τα παιδιά, στον άκρατο ανταγωνισμό αντί για τη συνεργασία. Επειδή τα υποτάσσουν στην κυριαρχία του θεάματος. Επειδή αναλώνουν τις δυνάμεις τους στην εφήμερη δόξα στη βάση των κυρίαρχων προτύπων ομορφιάς και επιτυχίας. Επειδή υποτάσσουν το πνεύμα τους, αλλά και το σώμα τους, στην ίδια φαύλη διαδικασία που έχει οδηγήσει στα κοινωνικά και πολιτικά αδιέξοδα που καταγράφονται καθημερινά. Επειδή δημιουργούν υποταγμένους πολίτες. Και επειδή, αν έχουν υποστεί την προσωπική τους αλλοτρίωση τόσο μικρά, δεν θα μπορούν να αποτελέσουν υγιείς μονάδες σε μια συνολικά υγιή κοινωνία: αφού ποτέ δεν θα έχουν δει το πρόβλημα!

Το καλοστημένο σκηνικό, η γλυκύτατη και συμπαθής σε όλους μας παρουσιάστρια, και τα χαριτωμένα παιδάκια δημιουργούν ένα προπέτασμα καπνού που υποκρύπτει τις όποιες συνέπειες. Σε κάποιο βαθμό, και οι ίδιοι οι συμμετέχοντες (παρουσιαστές, κ.λπ.) αγνοούν τους κινδύνους που ελλοχεύουν για τα παιδιά αυτά και συνηγορούν προς την άποψη του «γλυκύτατου και χαριτωμένου show». Και αρκετοί ίσως κρίνουν υπερβολική την άποψη που μόλις προέβαλα. Ο μόνος τρόπος να δείξω ότι δεν υπάρχει ίχνος υπερβολής στα παραπάνω είναι ένα απτό, σύντομο και, ίσως, γνωστό σε όλους παράδειγμα.

Στους Ολυμπιακούς Αγώνες του Σίδνεϊ, το 2000, η ελληνική ομάδα ρυθμικής γυμναστικής ήρθε τρίτη και κατέκτησε το χάλκινο μετάλλιο. Μεγάλη διάκριση. Λογικά, θα έπρεπε να ήταν ανείπωτη η χαρά για τα κορίτσια αυτά που ήρθαν τρίτα στον κόσμο. Λογικά. Όμως, τα κοριτσάκια αυτά, αντί να γελούν και να ζητοκραυγάζουν για την επιτυχία τους, θυμάται κανείς τι κάνανε; Έκλαιγαν! Ναι, έκλαιγαν. Όχι με δάκρυα χαράς. Με βαθιά θλίψη και δυστυχία! Τα κορίτσια αυτά είχαν ντοπαριστεί στην πρωτιά. Μόνο η πρώτη θέση θα ήταν επιτυχία. Μόνο η πρώτη θέση ήταν επιθυμητή. Έτσι τα εκπαιδεύσανε. Οι προπονητές, οι γονείς, οι εφημερίδες που περίμεναν το χρυσό. Η εθνικά περήφανη Ελλάδα! Και, αντί να χαίρονται με την επιτυχία, κλαίγανε για την αποτυχία αφού δεν ήρθαν πρώτες στον κόσμο, αλλά τρίτες. Και στις συνεντεύξεις και τα διάφορα ρεπορτάζ, ακούγαμε τους «μεγάλους» να

τις παροτρύνουν: «Να μην στεναχωριούνται. Θα το πάρουμε το χρυσό στους Ολυμπιακούς Αγώνες της Αθήνας»!

Η πρωτιά. Η κοινωνική αυτή νοοτροπία που έχει τον πιο σαφή αντίκτυπο στην πολιτική ζωή: ο Αρχηγός. Ο Πρωθυπουργός. Ο Βασιλιάς. Ο Αρχιεπίσκοπος. Ο Πρόεδρος – των εργατών, των φοιτητών, των μαθητών! Βασική εκπαίδευση στον «έναν και μοναδικό» που αναλαμβάνει. Αντί για συνεργασία και ομαδική διαχείριση. **Κλείνει η Παρένθεση]**

Κάτι παρόμοιο συμβαίνει και με τη βία. Η μέθοδος είναι η συνήθεια. Πρώτα η βία αποενοχοποιείται, γίνεται ανεκτή στις συζητήσεις και στις κουβέντες, και σιγά-σιγά αποκτά νομιμοποίηση στην κοινωνική συνείδηση του κόσμου. Το ίδιο φυσικά συμβαίνει με την αυθαίρετη βία και την ατιμωρησία των αρχών: «Έλα μωρέ, δεν τα ξέρεις τώρα; Σιγά μην τους τιμωρήσουν!», λέμε όλοι όταν (εάν) κινούνται οι διαδικασίες τιμωρίας των αστυνομικών ή των πολιτικών που αυθαιρέτησαν. Έτσι, σταδιακά, η διαδικασία εξανθρωπισμού μας φαίνεται να πισωγυρίζει εξαιτίας της διοίκησής μας από ανθρώπους που απέτυχαν στη διαδικασία του δικού τους εξανθρωπισμού!

Η Πολιτική Βία και οι Μορφές Αντίστασης στην Κοινοβουλευτική Ολιγαρχία

Το άλλο παρεμφερές πρόβλημα είναι ότι οι έννοιες χάνουν το νόημά τους. Αυτό βέβαια δεν γίνεται με τρόπο τυχαίο και αυθαίρετο, αλλά προς συγκεκριμένη κατεύθυνση. Ας φέρουμε ένα παράδειγμα:

Σεπτέμβρης 2007: Ο αδελφός ενός φίλου (ο μεγάλος αδελφός του), είπε σε μια χαλαρή κουβέντα που κάναμε σε ένα μπαράκι σχετικά με τις πυρκαγιές και τις εκλογές: «Έτσι μου 'ρχεται να γίνω τρομοκράτης»! Φυσικά, δεν εννοούσε πως επιθυμούσε να αρχίσει να σκοτώνει αδιακρίτως αθώους πολίτες. Ούτε καν ένοχους πολίτες. Εννοούσε πως ένιωθε την ανάγκη να αντιδράσει με κάθε τρόπο, και βίαια, προς τους φταίχτες. Δηλαδή, να αντιδράσει με τρόπο που έχει χαρακτηριστεί τρομοκρατία. Αυτό που του απάντησα ήταν ότι, «αυτό που θες στ' αλήθεια να κάνεις δεν λέγεται τρομοκρατία. Λέγεται αντάρτικο. Ας μην ξεχνιόμαστε επειδή μας ονομάζουν τρομοκρατία τα πάντα, όπως τους συμφέρει...». Ένα σπινθήρισμα είδα στα μάτια του όταν, σαν σε αναλαμπή, είπε: «Μα, ναι! Έχεις δίκιο. Αντάρτικο!».

→ Παρεμπιπτόντως: Τρομοκρατία είναι η προσπάθεια εξόντωσης, ή/και κάμψης των αντιστάσεων, των πολιτών με κάθε τρόπο – ψυχολογικό, οικονομικό, φυσικό!

Το σπινθήρισμα στα μάτια του... μεγάλου αδελφού προήλθε επειδή γνώριζε και ο ίδιος τη διαφορά ανάμεσα στις δύο έννοιες. Αλλά την είχε ξεχάσει. Είχε ξεχαστεί από την προπαγάνδα που έχει πέσει σαν τοξική βροχή στα κεφάλια μας εδώ και πάνω από μια δεκαετία. Κι έτσι, η μνήμη του επανήλθε με μια μόνο φράση. Ας την αποσαφηνίσουμε.

Κατ' αρχάς, όταν αναφερόμαστε σε **αντάρτικο** εννοούμε τη ρήξη με το πολιτικό σύστημα και την αντίσταση σε αυτό με οποιοδήποτε τρόπο, πλην της άσκησης πραγματικής βίας σε απλούς πολίτες. **Πραγματική βία** είναι η, με οποιονδήποτε τρόπο, άσκηση άμεσης σωματικής αλλά και ψυχολογικής βίας, όπως η τρομοκρατία, η φραστική απειλή κατά της ζωής, ο εκβιασμός. «Απλός πολίτης» είναι αυτός που δεν φέρει με την υπογραφή του, με απόφασή του, την *άμεση* ευθύνη για τις πράξεις της εξουσίας. Μάλιστα, στο αντάρτικο, ενώ δεν αποκλείεται, πάντως δεν είθισται να ασκείται άμεσα φυσική βία σε μεμονωμένα άτομα, ακόμη και όταν είναι άμεσα εμπλεκόμενα.

Η συμβολική βία διαφοροποιείται από την πραγματική βία. **Συμβολική βία** μπορεί να είναι το γιουχάισμα ή το μπούκοτάζ της εμπορικής δραστηριότητας κάποιου. Μπορεί επίσης να είναι το λέρωμα με κόκκινη μπογιά των τοίχων ενός εργοστασίου που μολύνει, ή και του αυτοκινήτου του ιδιοκτήτη. Συμβολική βία είναι η κατάληψη χώρου, το κλείσιμο του δρόμου, το γιαούρτωμα. Συμβολική βία είναι όταν οι πολίτες μαζεύονται σε μια μαντρωμένη δημόσια παραλία και ρίχνουν τα συρματοπλέγματα που οι δικαστικές αποφάσεις δεν μπορούν να ρίξουν. Η συμβολική βία δεν είναι κατ' ουσία βία, ακριβώς επειδή παραμένει σε ένα συμβολικό επίπεδο με το οποίο καυτηριάζει μια κατάσταση. Είναι σαν τη σάτιρα: δεν ενέχει επίθεση, αλλά αποδοκιμασία, γιουχάισμα, χλευασμό ή/και αντίσταση (αυτό που ονομάζουμε «κράξιμο»). Είναι μια μη-βίαιη αντίδραση, και γι' αυτό την ονομάζουμε συμβολική. Πρόκειται για μορφή αντάρτικου που συνίσταται κατ' εξοχήν σε πολιτεύματα «δημοκρατικά», σε παρωδίες δημοκρατίας όπως η δική μας. Κι αυτό διότι διατηρεί τον ειρηνικό και άμεσο χαρακτήρα της: δεν είναι βίαιη. Συνίσταται ακόμη και σε πραγματικές δημοκρατίες, όπου αυτές δυσλειτουργούν. Γενικά, η συμβολική βία διαφοροποιείται κάπως και από την έννοια του αντάρτικου, διότι το αντάρτικο καλείται συχνά να αντιμετωπίσει καταστάσεις πραγματικής βίας και κατάργησης της δημοκρατίας που δεν τηρούν τα προσχήματα. Έτσι, το αντάρτικο μπορεί να πραγματοποιείται τόσο με όρους πραγματικής βίας όσο και με όρους συμβολικής: αναλόγως την κατάσταση που πρέπει να αντιμετωπίσει.

Το αντάρτικο είναι μια μορφή άμυνας που διεξάγεται είτε με κρυφή οργάνωση είτε δηλωμένα· σε κάθε περίπτωση η δράση γίνεται με βάση τους κανόνες της μυστικότητας. Το αντάρτικο αποτελεί αποδεκτή μορφή βίας από μεριάς των πολιτών ακριβώς επειδή είναι παραδεκτό ότι αντιμετωπίζει μια

βίαη κατάσταση, ένα καταπιεστικό πολίτευμα. Έτσι, το αντάρτικο είναι η κατ'εξοχήν μορφή οργάνωσης της αντίστασης σε περίοδο πολέμου και σε περίοδο δικτατορίας. Όταν δηλαδή με βία καταστέλλονται οι ελευθερίες, τότε η βία θεωρείται ως αποδεκτός τρόπος αντίδρασης. Οι αντάρτες στα βουνά, για παράδειγμα, κάνουν δηλωμένο αντάρτικο. Οι μικροοργανώσεις της δικτατορίας που μοιράζουν προκηρύξεις ή βάζουν βόμβες είναι κρυφές οργανώσεις. Και στις δύο περιπτώσεις, φυσικά, κρύβονται από τους μηχανισμούς καταστολής του κράτους.

Το αντάρτικο, λοιπόν, είναι αποδεκτή μορφή βίας όταν το πολιτικό σύστημα δεν είναι δημοκρατικό: όταν βασανίζει, παραπληροφορεί, φιμώνει, διώκει, ασκεί βία. Μάλιστα, τότε το αντάρτικο είναι αποδεκτό να ασκεί άμεση πραγματική βία και εναντίον φυσικών προσώπων. Όμως, συνήθως το αποφεύγει, εκτός από την περίπτωση εισβολής ξένης χώρας. Και το αποφεύγει επειδή το αντάρτικο που... σέβεται τον εαυτό του γνωρίζει πως, πλην ελαχίστων εξαιρέσεων, δεν μετράνε τα πρόσωπα αλλά οι θεσμοί, οι δίοδοι ασφαλείας. Από την άλλη, βεβαίως, μετράνε κιόλας: αυτοί είναι οι φορείς των διαφόρων δράσεων. Πάντως οι άνθρωποι που μάχονται για την ελευθερία δεν επιθυμούν να μετατραπούν σε φονιάδες χωρίς ουσιαστικό λόγο. Το αντάρτικο, λοιπόν, είναι η άσκηση βίας εναντίον του πολιτικού συστήματος, ή μιας εισβάλους χώρας, που εγκαθίσταται με τη βία –κάθε μορφής βία– και διατηρείται μέσω αυτής.

Η **τρομοκρατία**, από την άλλη μεριά, είναι η βία που ασκείται εναντίον ή υπέρ ενός πολιτικού συστήματος βάλλοντας εναντίον φυσικών προσώπων, συμπεριλαμβανομένων των απλών πολιτών. Πρόκειται για άμεση, σωματική ή ψυχολογική βία. Ως μέθοδος πολιτικής επιβολής είναι μη παραδεκτή ακριβώς όταν χρησιμοποιείται σε καθεστώς στα οποία μπορεί να αποφευχθεί η χρήση βίας. Η δημοκρατία είναι εξ ορισμού το πολιτικό σύστημα όπου η κάθε άσκηση βίας θεωρείται τρομοκρατική. Αυτό διότι στη δημοκρατία ο καθένας μπορεί να απολαμβάνει ισότιμα τις ελευθερίες του, ή και να διαμαρτύρεται για τυχόν παραβιάσεις χωρίς φόβο ή συνέπειες για τη δράση του αυτή. Όταν αυτές οι συνθήκες δεν ισχύουν, δηλαδή όταν δεν έχουμε δημοκρατία, η χρήση βίας από τους πολίτες είναι αποδεκτή στον βαθμό που δεν βάλλουν εναντίον άλλων πολιτών.

Τι συμβαίνει, όμως, σήμερα που η δημοκρατία δεν υφίσταται, αλλά όλοι προφασίζονται ότι αυτή υπάρχει; Συμβαίνει αυτό ακριβώς που προσπάθησα να αποτυπώσω αναφέροντας φράσεις πολιτών. Από τη μία, ολοένα αυξανόμενος αριθμός ατόμων αισθάνεται την ανάγκη να αντισταθεί και να αντιταχθεί στο υφιστάμενο πολιτικό σύστημα. Ορισμένοι από αυτούς αισθάνονται την ανάγκη, για λόγους απόδοσης Δικαιοσύνης να γίνει αυτό και με άσκηση βίας.

«Να τους πάρουν με τις πέτρες», ή «Με τα μπαζούκας», όπως λένε. Κι αυτό επειδή αισθάνονται –όχι άδικα– ότι οποιοσδήποτε άλλος τρόπος (θεσμικός) δεν έχει αποτέλεσμα. Από την άλλη, η βίαιη αντίσταση θεωρείται τρομοκρατία σε μια δημοκρατία. Και, δεδομένου ότι το πολιτικό μας σύστημα ονομάζεται ακόμα δημοκρατία, δίνεται η εντύπωση στους πολίτες πως τελικά πρέπει να επικροτήσουν την τρομοκρατία!

Ας προσέξουμε λίγο πώς λειτουργεί το δίπολο στο οποίο έχουμε εκπαιδευτεί. Η κατάσταση δημοκρατίας (όπου ο δήμος εξουσιάζει) είναι το αντίθετο της κατάστασης τρομοκρατίας (όπου ο τρόμος εξουσιάζει). Όμως, επειδή δεν εφαρμόζεται η δημοκρατία, η αντίδραση των πολιτών προσελκύεται από την τρομοκρατία/βία λόγω της πηγαίας αγανάκτησής τους. Ή αλλιώς, επειδή *ορισμένοι* τρομοκρατούν τη δημοκρατία, η τρομοκρατία τους πιάνει τόπο: οι πολίτες νομιμοποιούν μέσα τους την τρομοκρατία. Στο όνομα της δημοκρατίας! Έτσι, η τρομοκρατία νικά!

Τραγελαφικό! Κι όμως, τρομοκρατία είναι η άσκηση βίας που στρέφεται αδιακρίτως σε πολίτες και θεσμούς. Με αυτή την έννοια, τα σύγχρονα κράτη, δυτικά ή μη, ασκούν βία, και μάλιστα με οργανωμένο και συστηματικό τρόπο. Δηλαδή ασκούν τρομοκρατία. Όμως, αν οι πολίτες τους αντιδράσουν, *πρέπει* να το κάνουν ειρηνικά και μέσα από τους θεσμούς: αφού το πολίτευμά μας ορίζεται ως δημοκρατία! Αλλιώς, είναι τρομοκράτες. Τι; Δεν έχουν αποτελεσματικότητα οι θεσμοί και οι διαδικασίες; Ε, εντάξει, δεν είναι και τέλειο το σύστημά μας, αλλά συνεχίζουμε στη σωστή κατεύθυνση, μας λένε. Για τους πολίτες φυσικά ισχύει αυτό. Η εξουσία, από την άλλη, συνεχίζει στην ίδια πορεία, και πιο απροκάλυπτα πλέον, όπως έχουμε περιγράψει ως τώρα.

Το υπάρχον πολιτικό σύστημα της κοινοβουλευτικής ολιγαρχίας δεν έχει αρκεστεί στην επιβολή αυτής της παρανόησης, δηλαδή στο να θεωρούν οι πολίτες ως τρομοκρατία την κάθε βίαιη εναντίωση. Έχει προχωρήσει ακόμη παραπέρα. Στην ταύτιση των δύο εννοιών: στην ταύτιση του αντάρτικου με την τρομοκρατία. Η δυσφήμιση του αντάρτικου έχει γίνει μέσω συντονισμένων ενεργειών, που ευτυχώς δεν έχουν πιάσει ακόμη τόπο καθώς υπάρχουν άνθρωποι με μνήμη και γνώση των γεγονότων και της ιστορίας. Το προσπαθεί όμως. Να φέρουμε ένα παράδειγμα.

18 Ιουλίου 2002: Το –αρκετά– αξιόπιστο βρετανικό μέσο μαζικής ενημέρωσης B.B.C. πληροφορεί τους αναγνώστες του για τη σύλληψη από την ελληνική αστυνομία του αρχηγού της Ι7Ν. Στην ιστοσελίδα του B.B.C. η είδηση αναφέρεται με τον τίτλο «Greece arrests 'leading guerrilla'» (που σημαίνει: η Ελλάδα συλλαμβάνει «αρχηγό των ανταρτών»). Δηλαδή, αναφέρεται στην τρομοκρατική οργάνωση Ι7 Νοέμβρη παρουσιάζοντάς την ως αντάρτικη ομάδα, όπως βλέπουμε και στη φωτογραφία. Ας μη νομίσει κανείς καλοπρο-

αίρετος πως τα εισαγωγικά μπήκαν στη φράση ακριβώς επειδή δεν είναι αντάρτικη ομάδα η Ι7Ν. Τα εισαγωγικά αναφέρονται στον «φερόμενο ως αρχηγό», δηλαδή στην φράση «leading guerrilla» και όχι στη λέξη «guerrilla», καθώς δεν είχε εξακριβωθεί τότε κανένα στοιχείο για τον συλληφθέντα και η εφημερίδα ήταν υποχρεωμένη, για λόγους εγκυρότητας, να αναφερθεί με αυτόν τον τρόπο στο θέμα της αρχηγίας. Για του λόγου το αληθές, στη συνέχεια του ρεπορτάζ το Β.Β.С. αναφέρεται χωρίς εισαγωγικά στην ίδια την οργάνωση: «Police in Greece are reported to have arrested a senior member of the November 17 guerrilla group» («αναφέρεται πως η ελληνική αστυνομία έχει συλλάβει ένα εξέχον μέλος της αντάρτικης ομάδας Ι7 Νοέμβρη»).

Thursday, 18 July, 2002, 04:44 GMT 05:44 UK

Greece arrests 'leading guerrilla'

The arrest follows the discovery of a key weapon

Η ταύτιση αντάρτικου και τρομοκρατίας περνά μέσα από τα λεπτά κανάλια της πληροφόρησης, αθέατα και σιωπηλά. Έτσι γίνεται η πιο αποτελεσματική προπαγάνδα. Καταδικάζουμε την τρομοκρατία (σωστά)· καταδικάζουμε τη Ι7Ν ως τρομοκρατική οργάνωση (σωστά)· και αφού αυτά τα δύο εμπειδωθούν από τον κόσμο, ονομάζουμε τη Ι7Ν αντάρτικη ομάδα. Μαθηματική λογική: αν $\alpha=\beta$ και $\gamma=\beta$, τότε και $\alpha=\gamma$. Και το αντάρτικο γίνεται τρομοκρατία. Πες, πες, κάτι θα μείνει...

Θα νομίσει κανείς πως είμαι υπέρ της βίας με αυτά που γράφω. Ότι αναφέρομαι στη διαφορά ανάμεσα σε τρομοκρατία και αντάρτικο για να οδηγήσω την κουβέντα στην υπεράσπιση της βίας. Βασικά, δεν είναι αυτός ο σκοπός μου. Απλώς, θεωρώ ουσιαστικά χρήσιμο να είναι οι έννοιες αποσαφηνισμένες και να έχουν το πραγματικό τους νόημα. Από κει και πέρα, επειδή

διακρίνεται η τάση, φραστικά έστω, προς βιαιότητα, πρέπει να τοποθετηθούμε στο ζήτημα αυτό. Η αλήθεια είναι πως δεν ήταν στις προθέσεις μου να αναφερθώ στο ζήτημα της πολιτική βίας. Όμως αυτό ανέκυψε. Και πως θα γινόταν άλλωστε να μην οδηγηθεί η ανάλυση του πολιτικού συστήματος, με τα χαρακτηριστικά που αναφέραμε και τις αντιδράσεις των πολιτών που προκαλεί, στο ζήτημα της άμεσης αντίδρασης σε αυτό; Πώς θα μπορούσαμε να αγνοήσουμε ότι στις κουβέντες περί αντίστασης έχει αρχίσει και αναφέρεται η βία; Τώρα που το ξανασκέφτομαι, η πιο φυσιολογική εξέλιξη της ανάλυσης αυτής είναι η συγκεκριμένη αναφορά στη βία. Διότι ως πολίτες υφιστάμεθα εδώ και καιρό μια συγκαλυμμένη, και προσφάτως απροκάλυπτη, βία εκ μέρους των Αρχών που είναι επιφορτισμένες με την προστασία μας.

Το ίδιο το Σύνταγμα της Ελλάδας είναι σαφές ως προς το ζήτημα της βίας. Στην Ακροτελεύτια Διάταξη αναφέρει: «Η τήρηση του Συντάγματος επαφίεται στον πατριωτισμό των Ελλήνων, που δικαιούνται και υποχρεούνται να αντισταθούν με κάθε μέσο εναντίον οποιουδήποτε επιχειρεί να το καταλύσει με τη βία» (άρθρο 120 §4). Δικαιούνται και υποχρεούνται να αντισταθούν με κάθε μέσο! Εδώ το Σύνταγμα όχι απλώς επιτρέπει αλλά και προτείνει τη χρήση βίας στους πολίτες. Προσοχή όμως: εναντίον όποιου επιχειρήσει να το καταλύσει με τη βία. Είναι ξεκάθαρη η διάταξη. Μη φανταστεί κανείς πως έχει στο μυαλό του ο νομοθέτης κάποιο διαχωρισμό των ειδών βίας που μπορούν να ασκηθούν. Αναφέρεται μόνο στην περίπτωση βίαιης κατάλυσης του Συντάγματος και του κράτους, δηλαδή όχι μόνο ουσιαστικής αλλά και τυπικής και με τη βία ανατροπής του. Σε πόλεμο και σε χούντα. Μόνο εκεί επιτρέπει τη βίαιη αντίδραση. Εκεί όπου δεν γίνονται εκλογές. Διότι με τις εκλογές νομιμοποιείται το πολιτικό σύστημα και μοιράζεται η ευθύνη.

[Ανοίγει Παρένθεση: περί μοιράσματος της ευθύνης

Ψέματα: οι Αργίτες δεν μοιράζονται την ευθύνη. Απαλλάσσονται όλοι από αυτήν. Διότι το πολιτικό μας σύστημα, κι εμείς όλοι μέσα σ' αυτό, λειτουργεί μέσα από μια διαθλασμένη λογική. Όπως έχω υποστηρίξει, το μοίρασμα της ευθύνης έχει ερμηνευτεί ως μείωση της ευθύνης, η οποία γίνεται μέσα από την απόδοση ευθυνών στους άλλους. Έτσι, η χ ευθύνη κάποιου γίνεται χ/2 αν τη μοιραστεί με άλλον έναν, και χ/11.000.000 αν τη μοιραστεί με όλο τον ελληνικό λαό. Κι έτσι, οι Έλληνες, πολίτες και πολιτικοί, απολαμβάνουν ο καθένας για τον εαυτό του τη μη ευθύνη τους, αφού μοιρασμένη σε τόσες μονάδες είναι απειροελάχιστη για τον καθέναν. Κι έτσι, οι Έλληνες, σαν τους Αργίτες του Σαρτρ, αδυνατούν να αντιμετωπίσουν την πραγματικότητα και αφήνουν την Ελλάδα να βουλιάζει σαν ένα καράβι χωρίς καπετάνιο, το πόστο του οποίου δεν θέλει ή δεν ξέρει ν' αναλάβει κανείς. Μόνο οι ευθύνες, οι μύγες των Αργιτών, πληθαίνουν συνεχώς, δημιουργώντας μαύρο σύννεφο στην

πορεία του καραβιού, αποκόβοντας τη θέα προς την ξέρα που βρίσκεται λίγο πιο μπροστά. Αν δεν την έχει χτυπήσει ήδη.

→ Το 'πε κι ο Μητσοτάκης τις προάλλες: «Όλοι στο ίδιο πλοίο είμαστε, και αν βουλιάξει όλοι θα πάμε μαζί του». Φτου, φτου!

Η παρερμηνεία λοιπόν περί μοιράσματος της ευθύνης έχει ως αποτέλεσμα να μην αναλαμβάνει κανείς την ευθύνη που του αναλογεί αφού... και οι άλλοι έχουν ευθύνες! Κι επειδή αυτό βολεύει πολύ, παραμένει ως ψέμα. Αν δεν ήταν ψέμα όλο αυτό, τότε η πολιτεία μας δεν θα ζούσε κάτω από ένα σύννεφο από μύγες που σκοτεινιάζουν τον ουρανό. Η ύπαρξή τους και μόνο αποδεικνύει πως οι ευθύνες υπάρχουν. Δεν μειώνονται λόγω μοιράσματος. Αντίθετα, η κάθε ευθύνη, όση αναλογεί στον καθένα ως υπεύθυνο άτομο, ως μονάδα που συναποτελεί το σύνολο στον ίδιο ακριβώς βαθμό με κάθε άλλη ανθρώπινη μονάδα, παραμένει και αναμένει να αναληφθεί. Η ευθύνη δεν είναι πίττα που μοιράζεται, που όσο περισσότεροι θα φάνε τόσο μικρότερα είναι τα κομμάτια που αναλογούν στον καθένα. Η ευθύνη είναι έννοια αυθύπαρκτη και αυτοτελής: έχει ποιοτικό και όχι ποσοτικό χαρακτήρα. Αν εγώ έχω χ ευθύνη, κι έχεις κι εσύ χ ευθύνη, αυτή δεν γίνεται χ/2 αλλά παραμένει χ στον καθένα μας. Παρομοίως, αν η ευθύνη μοιραστεί σε 11.000.000 Έλληνες, παραμένει χ ευθύνη στον καθένα από τα 11 εκατομμύρια. Το χ βέβαια είναι πλασματικό: είναι τόσο όσο αναλογεί στον καθένα με βάση τη θεσμική του θέση και την αρμοδιότητά του. Όμως το μοίρασμα με άλλους απλώς προσθέτει πολλές ευθύνες μαζί. **Κλείνει η Παρένθεση]**

Οι εκλογές, λοιπόν, νομιμοποιούν το πολιτικό σύστημα επειδή μοιράζουν –δήθεν– την ευθύνη. Κι όλοι είναι ευχαριστημένοι: επειδή νομίζουν ότι αυτό το μοίρασμα τους απαλλάσσει. Όμως στην πραγματικότητα, δεν απαλλάσσεται κανένας. Και γι' αυτό εν τέλει τείνω να συμφωνήσω με τον νομοθέτη του Συντάγματος που επιτρέπει και επιτάσσει τη βία μόνο σε περίπτωση βίαιης κατάλυσης. Διότι, όσο η βία της εξουσίας δεν είναι πραγματική (τόσο πραγματική όσο σε μια δικτατορία, ας πούμε), δεν έχει κανείς το δικαίωμα να αντιτάξει πραγματική βία. Επίσης, παρά τα θεσμικά και ουσιαστικά κωλύματα, εφόσον το πολιτικό σύστημα αφήνει ακόμα κάποιες, έστω και ελάχιστες, διεξόδους ειρηνικής αντίστασης, κανείς δεν έχει το δικαίωμα να ασκήσει βία εάν δεν τις εξαντλήσει. Για πολλούς λόγους. Όχι τόσο ηθικούς (όσον αφορά κυρίως τη μαζική πολιτική βία) όσο για λόγους αποτελεσματικότητας. Μάλιστα, χάριν της αποτελεσματικότητας, η βία δεν είναι επιθυμητή αντίδραση ακόμη και όταν έχει κανείς το δικαίωμα να την ασκήσει – δηλαδή, όταν το πολιτικό σύστημα προτάσσει κάθε λογής βία προς τους πολίτες.

Ατομική και μαζική βία

Κατ' αρχήν είναι βέβαιο πως, μιλώντας για αντάρτικο και τρομοκρατία, για εξουσία και σφετερισμό, αναφερόμαστε σε *πολιτική βία*, δηλαδή βία ως μέσο διεκδίκησης απ' το πολιτικό σύστημα των αγαθών που αυτό υπόσχεται. Ας τη χωρίσουμε σε ατομική και μαζική. *Ατομική βία* θα ονομάσουμε τη βία που ασκείται από μεμονωμένα άτομα ή ακόμη και ομάδα ατόμων που λειτουργούν ως κλειστή οργάνωση. *Μαζική βία* θα ονομάσουμε τη μαζική κινητοποίηση πολιτών, είτε είναι οργανωμένοι είτε όχι, που έχουν σκοπό τη σύγκρουση με την πολιτική εξουσία σε πραγματικό επίπεδο.

Για την *ατομική βία* θεωρώ πως δεν υπάρχει καμία ηθική ή άλλη δικαιολογία ύπαρξης. Σίγουρα όχι σε μια –έστω και κατ' επίφαση– δημοκρατία. Οι λόγοι εδώ είναι και ηθικοί και πραγματικοί. Σε ηθικό επίπεδο τίθεται το ζήτημα, ποιος αποφασίζει για τη δολοφονία, παραδείγματος χάριν, ενός προσώπου; Δηλαδή, με ποιο δικαίωμα αποφασίζει κάποιος, ή κάποιοι, ότι ο τάδε πρέπει να πεθάνει; Κι ας υποθέσουμε πως ο τάδε πράγματι αξίζει να πεθάνει. Ποιος είναι αυτός που χρίζει τον εαυτό του δήμιο εν ονόματι της Δικαιοσύνης(;). Και ποιος τον εξουσιοδότησε να μιλήσει στο όνομα μιας ολόκληρης κοινωνίας; Με ποιο δικαίωμα; Εκτός και αν κινείται με κριτήρια ατομικά ή της ομάδας του· σε αυτή την περίπτωση, πρόκειται για προσωπική αντεκδίκηση. Η επίκληση του κοινού καλού ή της πολιτικής και κοινωνικής δικαιοσύνης γίνεται για να βρει νομιμοποίηση για την πράξη του. Μια νομιμοποίηση που στερείται αφού κανείς δεν τον όρισε δικαστή.

Το δεύτερο ηθικό ζήτημα, που είναι ταυτόχρονα πρακτικό, είναι ότι αυτή η δράση είναι κρυφή. Ως κρυφή δημιουργεί πολλά ερωτηματικά. Εμείς οι άλλοι, οι πολίτες στο όνομα των οποίων αποδίδει δικαιοσύνη, δεν ξέρουμε ποιος είναι. Αυτό σημαίνει πως η δράση του είναι κατ' αρχήν αντιδημοκρατική – ως αδιαφανής. Και ως αντιδημοκρατική δεν έχει το δικαίωμα να προσπίσει την οποιαδήποτε δημοκρατία. Ο σκοπός δεν αγιάζει τα μέσα – κατά κανόνα⁹. Και σίγουρα δεν μπορεί να χρησιμοποιεί κανείς τα μέσα που κατακρίνει. Για να μην καταντήσει η αντίδραση ίδια με τη δράση που την προκάλεσε. Επίσης, κι αυτό είναι το πρακτικό πρόβλημα, αν δεν ξέρουμε ποιος βρίσκεται πίσω από μια δράση, τότε μπορεί να είναι ο οποιοσδήποτε. Οι σκοποί του να είναι προβοκατόρικοι. Η προβοκάτσια είναι πάντα το μεγάλο πρόβλημα του κάθε πολιτικού συστήματος. Ειδικότερα δε της δημοκρατίας.

---

9. Ως κανόνας έχει βέβαια και εξαιρέσεις. Για παράδειγμα, σε συγκεκριμένες περιπτώσεις και για αυστηρά ορισμένο χρονικό διάστημα ίσως να μπορεί να επιλεγεί ένα αμφιλεγόμενο μέσο επίτευξης του σκοπού, αλλά πάντα με συγκεκριμένα όρια. Η παράταση του χρονικού ορίου θα πρέπει οπωσδήποτε να αντιμετωπίζεται με έντονο σκεπτικισμό.

Τέλος, και σε καθαρά πρακτικό επίπεδο, η χρήση βίας από μεμονωμένες/α ομάδες/άτομα είναι αναποτελεσματική ως προς τους στόχους της –αυτούς που διατείνεται ότι εξυπηρετεί– και, επιπλέον, επιφέρει τα αντίθετα αποτελέσματα από αυτά που επιδιώκει. Είναι αναποτελεσματική επειδή βάλει κατά προσώπων και όχι λειτουργίας ή θεσμών, τα οποία μπορεί εύκολα να αντικατασταθούν από άλλα πρόσωπα. Αυτό δεν σημαίνει πως το κάθε συγκεκριμένο άτομο δεν φέρει την ευθύνη της θέσης και του λειτουργήματος που έχει αναλάβει. Σημαίνει όμως ότι η λύση τού να βγει από τη μέση ο συγκεκριμένος άνθρωπος δεν έχει αποτέλεσμα εφόσον η λειτουργία θα συνεχιστεί από άλλα πρόσωπα. Ο εκφοβισμός τους δεν είναι αρκετός για να σταματήσει η πολιτική εξουσία να λειτουργεί με τον τρόπο που οι ίδιοι οι ασκούντες ατομική βία επιδιώκουν να σταματήσει¹⁰. Προσοχή όμως. Δεν πρέπει να πέφτει κανείς στην παγίδα και να εναντιώνεται σε θεσμούς που δεν φταίνε σε τίποτα επειδή το σύστημα δεν αφήνεται να λειτουργήσει από συγκεκριμένα άτομα [ορισμένους, αλλά και τόσους πολλούς όσο ο λαός του... Άργους]. Δηλαδή, δεν πρέπει να πέφτει κανείς στην παγίδα καταδίκης των θεσμών (εκλογών, απονομής δικαιοσύνης, δημοσιογραφίας κ.λπ.) όταν δεν αφήνονται από ορισμένους να λειτουργήσουν. Διότι οι θεσμοί αυτοί έχουν τεθεί εξαρχής για την προστασία των ατόμων μέσω της οργανωμένης κοινωνικής συνύπαρξης. Συνεπώς, οι θεσμοί που είναι απαραίτητοι και επιθυμητοί πρέπει να τυγχάνουν προάσπισης ενάντια σε όσους τους σφετερίζονται.

Ταυτόχρονα, και αυτό είναι το πιο σημαντικό, επειδή το πολιτικό σύστημα είναι πιο οργανωμένο στις άμυνές του, είναι βέβαιο πως η ατομική βία θα χρησιμοποιηθεί ως πρόσχημα για να δικαιολογηθούν αυστηρότερα και αυταρχικότερα μέτρα ελέγχου και προληπτικής καταστολής. Οι ελευθερίες πάντα θίγονται με την πρώτη ευκαιρία, και η ατομική βία είναι η καλύτερη πρόφαση που περιμένει ένα σύστημα αυθαιρεσίας για να επεκτείνει τις εξουσίες του. Και όταν λέω πως περιμένει κυριολεκτώ: η παραμικρή πολιτική αντίσταση που μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως άλλοθι για τη λήψη αντιδημοκρατικών μέτρων, για την περιστολή των ελευθεριών και την καταπάτηση των ατομικών, κοινωνικών και πολιτικών δικαιωμάτων, χρησιμοποιείται αμέσως και στο έπακρον.

Τα πρόσφατα παραδείγματα είναι υπερβολικά πολλά: η εμπειρία των τελευταίων 15 ετών το επαληθεύει. Το ζήτημα είναι ότι, όταν δημιουργείται ένα δίπολο, αυτό λειτουργεί συμπληρωματικά, χωρίς όμως να αλλοιώνεται η βασική λογική. Έτσι, στο δίπολο Η.Π.Α.-Αλ Κάιντα, Ελληνικό Κράτος-Ι7Ν,

---

10. Η ταινία του Κώστα Γαβρά, *Κατάσταση Πολιορκίας*, και ειδικά το τέλος της, είναι ενδεικτική αυτού.

Βρετανία-IRA κ.ο.κ., τα άκρα των πόλων λειτουργούν με τις ίδιες μεθόδους, τηρουμένων των αναλογιών. Και η μέθοδος των μεν ενισχύει αυτή των δε. Και ούτω καθεξής. Το δε όφελος είναι πάντα προς τη μεριά του ισχυρού πόλου του διπόλου. Και στρέφεται κατά, όχι του άλλου πόλου αλλά, των πολιτών!

Ας περάσουμε στο θέμα της **μαζικής βίας**, που είναι ίσως το πιο ενδιαφέρον από πολιτική άποψη. Τη μαζική βία δεν την καταδικάζω από ηθικής άποψης. Συνολικά, όμως, την απορρίπτω ως αναποτελεσματική όταν χρησιμοποιείται ως μέσο αντίστασης. Ας εξηγήσω αναλυτικά τι εννοώ, διευκρινίζοντας ότι θα εξετάσουμε την περίπτωση μαζικής βίας που ασκείται εντός του υπάρχοντος πολιτικού συστήματος, και οπωσδήποτε όχι την ένοπλη βία που προτείνεται ως άμυνα σε περίπτωση ξένης εισβολής ή την οποιαδήποτε αντίσταση σε επίθεση: σε αυτή την τελευταία είναι δεδομένο πως ο λαός έχει το δικαίωμα –και την υποχρέωση, όπως λέει και το Σύνταγμα– να αντιταχθεί με κάθε μέσο και τρόπο. Άμυνα.

Ως μαζική βία εννοούμε τις περιπτώσεις κατά τις οποίες μεγάλος αριθμός πολιτών (αριθμητικά μεγάλος και όχι ποσοστιαία), είτε επιδιώκει τη σύγκρουση με τις ομάδες καταστολής του κράτους, είτε επιλέγει να αμυνθεί απέναντι σε επίθεση που δέχεται από αυτές, όχι με φυγή-οπισθοχώρηση αλλά με διεκδίκηση του ζωτικού χώρου του. Η επιλογή αυτή ενέχει ηθική νομιμοποίηση ακριβώς επειδή είναι μαζική. Όχι όμως λόγω του αριθμού καθ'αυτού των πολιτών· δεν μπαίνει κάποια λογική πλειοψηφίας εδώ. Η λογική είναι διττή. Πρώτον, ότι δεν αποφασίζουν κάποιες λίγες και μεμονωμένες ομάδες να δράσουν στο όνομα όλων, αλλά σημαντικός αριθμός πολιτών να δράσουν στο όνομά τους. Δεύτερον, και σημαντικότερο, επειδή για να φτάσουν πολίτες στο σημείο μαζικά, και χωρίς άνωθεν καθοδήγηση και οργάνωση, να επιλέξουν τη βίαιη άμυνα ή/και διεκδίκηση, είναι εμπειρικά βέβαιο πως οι συνθήκες που τους οδήγησαν σε αυτό τους δίνουν κάθε ηθική δικαιολογία και νομιμοποίηση της πράξης τους. Η εναντίωση στο ίδιο το κράτος, και το παρα-κράτος, και η βίαιη αντιπαράθεση με τα μέσα καταστολής του δεν έχει έρθει ποτέ αβίαστα μέσα στην ιστορία των λαϊκών κινημάτων και είναι μια «επιλογή» που δύσκολα οι πολίτες πραγματοποιούν. Αυτό διότι οι πολίτες στην πραγματικότητα δεν επιθυμούν τη (βίαιη) κατάλυση του κράτους και προτιμούν την κοινωνική ειρήνη. Και αυτή η διαπίστωση είναι ενθαρρυντική και αισιόδοξη για την πορεία του πολιτικού μας πολιτισμού.

Όλα σχεδόν τα εμπειρικά δεδομένα που έχουμε στη διάθεσή μας δείχνουν ακριβώς αυτό: ότι οι λαοί έχουν συγκρουστεί με την πολιτική εξουσία όταν αυτή έχει σφετεριστεί τη δύναμή της, όταν έχει καταπιέσει συστηματικά και συνεχόμενα τους πολίτες, όταν αναστέλλει τις ελευθερίες τους. Και πάντα η εξουσία προσπαθεί να απαξιώσει τους εξεγερμένους με χαρακτηρισμούς

και συκοφαντίες συστηματικά κατασκευασμένες^{II}. Μάλιστα, οι συκοφαντίες απευθύνονται στους αδαείς και τους φοβισμένους, σε αυτούς που δεν συμμετέχουν, και όχι στους εξεγερμένους. Το ίδιο συμβαίνει και όταν ομάδες (εργαζομένων συνήθως) εναντιώνονται σε συγκεκριμένα κυβερνητικά μέτρα – αν και εκεί σπανίως επιλέγεται η βία ως μέσο διεκδίκησης, αλλά προκύπτει μόνο ως άμυνα σε βίαιη επίθεση που εξαπολύεται από τους κρατικούς μηχανισμούς καταστολής.

Γι' αυτούς τους λόγους η μαζική πολιτική βία δεν είναι ηθικά καταδικαστέα ούτε στερείται ουσιαστικής πολιτικής νομιμοποίησης. Αν κάποιος ένιωσαν μπροστά στο κάψιμο του πνεύμονα των ίδιων και των παιδιών τους και στη χυδαιότητα και την ανεκδοτολογία που ακολούθησε από την κυβέρνηση της χώρας την επιθυμία να «κάψουν τη Βουλή», η επιθυμία αυτή έχει ηθική νομιμοποίηση. Ως αντίδραση, αν πραγματοποιούνταν, θα τύγχανε της σιωπηλής αποδοχής και ευχαρίστησης μεγάλης μερίδας των πολιτών, και αυτό της προσδίδει μια *συμβολική αξία*. Ανεξαρτήτου της αποτελεσματικότητάς της, που είναι μάλλον αμφίβολη. Όμως, επειδή παραμένει βία, είναι προφανές ότι δεν θα είναι χωρίς προβλήματα. Για παράδειγμα, παρόμοιου τύπου ικανοποίηση ένωσαν αρκετοί, αλλά δεν ομολόγησε κανείς δημόσια, όταν έγινε η επίθεση της 11 Σεπτεμβρίου 2001 στις Η.Π.Α. Σ' αυτή την περίπτωση, η αυθαιρεσία και η βία εκ μέρους της πολιτείας (των Η.Π.Α. εν προκειμένω) έχει δημιουργήσει οργή στους πολίτες (του κόσμου), με αποτέλεσμα είτε να ικανοποιούνται ηθικά από πράξεις που κανονικά θα αποδοκίμαζαν, είτε να αμφιταλαντεύονται ανάμεσα στην ευχαρίστηση («επιτέλους χτυπήθηκαν και οι Η.Π.Α.») και στον αποτροπιασμό («τόσοι άνθρωποι νεκροί»). Όμως, εκεί δεν επρόκειτο για μαζική βία πολιτών εναντίον του κράτους, αλλά για ατομική βία μιας κλειστής τρομοκρατικής ομάδας που *έβαλε εναντίον πολιτών*, μεταξύ άλλων, με αποτέλεσμα να μην ξέρουμε(;) ακριβώς ποιος στ' αλήθεια κρύβεται από πίσω και γιατί. Και γι' αυτό το αναφέρω! Όταν ένα πολίτευμα φτάνει σε αυτό το σημείο, τα πράγματα είναι ιδιαίτερος επικίνδυνα για όλους επειδή με αυτόν τον τρόπο νομιμοποιείται και η τρομοκρατική βία, αφού τα όρια γίνονται δυσδιάκριτα.

Να επανέλθουμε όμως στη μαζική βία. Η οποία, αν και όχι ηθικώς καταδικαστέα, είναι πρακτικώς ανεπιθύμητη. Στην πολιτική, πέρα από τα ζητήματα

II. Συνήθως, συκοφαντούνται ως «τρομοκράτες» και «αναρχικοί». Τι ειρωνεία! Και η χούντα στην Ελλάδα έτσι αποκαλούσε τους εξεγερμένους του Πολυτεχνείου. Και η Τ.Υ.Χ. τους πολίτες στη Χαλκιδική. Και οι...

ηθικής και δεοντολογίας, πρέπει να εξετάζουμε τις επιλογές μας στη βάση της αποτελεσματικότητας. Αν μια πράξη δεν φέρει το επιθυμητό αποτέλεσμα, δεν είναι επιθυμητή και η ίδια. Η ρεαλιστική αποτίμηση της αποτελεσματικότητας είναι, κατά τη γνώμη μου, η πιο στέρεη βάση επιλογής των τρόπων δράσης και αντίδρασης – και ζωής γενικότερα. Η βία, ως επιλογή διεκδίκησης, αντενδείκνυται ως μέσο επίτευξης του σκοπού που έχει θέσει. Αυτό ισχύει είτε θεωρήσουμε ως σκοπό τη μη καταπίεση, είτε θεωρήσουμε ως σκοπό την επίτευξη των αρχών που τέθηκαν σε προηγούμενο σημείο αυτού του... ταξιδιού: την Ελευθερία, την Ισότητα, τη Δικαιοσύνη...

Ο **πρώτος λόγος** που καθιστά τη μαζική βία αναποτελεσματική είναι ότι συνήθως δεν έχει σαφείς στόχους. Ειδικά στις περιπτώσεις αυθόρμητων εξεγέρσεων, η κατεύθυνση είναι τόσο ασαφής που, αν και συγκεκριμενοποιείται στο όνομα κάποιων αρχών, προφανώς δεν μπορεί να οριστεί. Συνέπεια τούτου, η μαζική βία είναι εύκολα χειραγωγήσιμη.

Και αυτός είναι ο **δεύτερος λόγος** αναποτελεσματικότητας: το «καπέλωμα» ή και συκοφάντηση της αυθόρμητης εξέγερσης από ομάδες ή άτομα με δικούς τους στόχους. Και, ακόμη και αν οι δικοί τους στόχοι δεν είναι διαφορετικοί από τα ενδιαφέροντα της μάζας, είναι σχεδόν βέβαιο ότι θα αυτονομηθούν στην πορεία μέσα από την τυχόν ανάληψη της εξουσίας από αυτούς τους ίδιους. Η εξουσία έχει ως εγγενές χαρακτηριστικό τη διαφθορά και την τάση διαιώνισής της, να μην το ξεχνάμε [Προφανώς η ύπαρξη εξαιρέσεων δεν μας αφορά, αφού δεν παρέχει καμία εγγύηση]. Συνεπώς, αυτοί που θα αναλάβουν να εκπροσωπήσουν τα λαϊκά αιτήματα είναι σχεδόν βέβαιο πως, σε κάποιο σημείο της πορείας, θα ευνοήσουν τους εαυτούς τους εκμεταλλεόμενοι τη δύναμη του μαζικού κινήματος. Ή ακόμα χειρότερα: όπως έγινε στο Ιράν¹².

Τρίτον, τα άτομα και οι ομάδες που έχουν ανελιχθεί μέσα από μια βίαιη διαδικασία έχουν αυξημένες πιθανότητες να ενεργήσουν με βίαιο τρόπο αφού επιτευχθούν οι όποιοι στόχοι του κινήματος. Αυτό σημαίνει πως οι στόχοι τους θα αυτοαναιρεθούν. Αυτό αφορά την πρόταση της βίας ως μέσο διεκδίκησης και όχι της βίας που προκύπτει ως άμυνα σε μια επίθεση των κατασταλτικών μηχανισμών, μιας και το δικαίωμα στην άμυνα είναι αναφαίρετο.

---

12. Στο Ιράν, η λαϊκή εξέγερση εναντίον του αμερικανόφιλου δικτάτορα το 1979 αντί να φέρει την ελευθερία στους Ιρανοί, κατέληξε σε μια θρησκευτική εξουσία. Η οποία, τι παράξενο(!) είναι πιο συντηρητική και καταπιεστική από οποιαδήποτε άλλη πολιτική δικτατορία. Ο *αγιατολάχ* Χομείνι (το *αγιατολάχ* είναι θρησκευτικός τίτλος ιεροσύνης) ήρθε απ' τη Γαλλία όπου ζούσε εξόριστος, και υφάρπαξε την εξουσία προβάλλοντας την εξέγερση ως Ισλαμική Επανάσταση. Οι κομμουνιστές, που επί δικτατορίας διώκονταν και εξεγέρθηκαν και αυτοί, ξαναβρέθηκαν διωκόμενοι. Το «νέο» καθεστώς εφάρμοσε εξ αρχής βία και εκφοβισμό.

Όταν, όμως, προτείνεται η βία ως μέσο δράσης, οι στατιστικές πιθανότητες ανάδειξης μιας βίαιης προσωπικότητας, ή βίαιου κινήματος είναι αυξημένες. Κι αυτό θέλει προσοχή. Αντιθέτως, η ειρηνική διεκδίκηση, το μοντέλο δράσης του Γκάντι για παράδειγμα, ενέχει μεγαλύτερη εσωτερική συνοχή, ηρεμία και διορατικότητα. Και είναι αυτό που πιο δύσκολα απ' όλα γίνεται αντικείμενο εκμετάλλευσης και ιδιοποίησης. Μάλιστα, αν παρατηρήσουμε τα διάφορα ιστορικά παραδείγματα θα διαπιστώσουμε ότι: α) οι αντιδρώντες ως συνειδητοί ειρηνιστές έχουν θεωρηθεί ιδιαιτέρως επικίνδυνοι από την εξουσία, που έχει μετά φροντίσει να τους βγάλει απ' τη μέση με κάθε τρόπο (συνήθως δολοφονώντας τους)· και β) οι αντιδρώντες με βία (ή προτείνοντας τη βία) παραμένουν για καιρό στο προσκήνιο και, συχνά, είναι πρώην σύμμαχοι των εξουσιαστών που αντιστρατεύονται! Αυτό από μόνο του μας λέει ένα πράγμα: ότι η συνειδητή δράση που εξαντλεί όλα τα ειρηνικά περιθώρια που της δίνονται είναι πιο επικίνδυνη για την εξουσία. Συνεπώς, πιο αποτελεσματική.

Όπως γίνεται κατανοητό, η βία, ακόμη και ως αντίδραση, ενέχει πολλά προβλήματα στην πράξη που μάλλον την ακυρώνουν ως επιλογή. Η βία γεννά βία· ας μην το ξεχνάμε. Από την άλλη, η συνειδητότητα της δράσης είναι το κλειδί σε κάθε περίπτωση κοινωνικής αντίστασης. Διότι αν λείπει η συνειδητοποίηση από τη μάζα που θα επιδιώξει την αλλαγή, αυτό που θα επιτύχει είναι απλώς η εναλλαγή της εξουσίας. Που στην αρχή μπορεί να είναι καλή. Αλλά μετά θα επαναληφθούν τα γνωστά... Και ούτω καθεξής. Η οποιαδήποτε αλλαγή στηρίζεται θεσμικά σε κάποιους εκπροσώπους έχει ελάχιστη ηθική και πολιτική αξία αν δεν συνοδεύεται από μαζική συνειδητότητα. *Συνειδητοποίηση*. Αιώνες τώρα όλοι οι πρωτοπόροι πολιτικοί φιλόσοφοι αυτό λένε. Αυτή είναι η απάντηση. Όχι μόνο επειδή η νέα ηγεσία μπορεί να διαφθαρεί. Αλλά επειδή, και το αντίθετο να γίνει, το αποτέλεσμα θα είναι το ίδιο. Τι εννοώ;

Ας υποθέσουμε πως πράγματι αναλαμβάνει την εξουσία ένας πεφωτισμένος ηγέτης (ή μια ομάδα ανθρώπων), που έχει τη διάθεση και την εξυπνάδα και, πάνω απ' όλα, την εσωτερική ελευθερία, να τηρήσει τις δεσμεύσεις του και να οδηγήσει τη χώρα του προς μια θετική κατεύθυνση. Ας υποθέσουμε, δηλαδή, πως πέφτουμε πάνω στην εξαίρεση. Εδώ η κατεύθυνση των γεγονότων έχει σχεδόν νομοτελειακό χαρακτήρα (παρόλο που δεν μου αρέσει να μιλάω για νομοτέλειες στις πολιτικές επιστήμες). Δηλαδή, ο ηγέτης αυτός θα δολοφονηθεί! Όσο πιο συνεπής δημοκράτης είναι, τόσο πιο βέβαιη και γρήγορη είναι η φυσική του εξόντωση, ή η απόπειρά της εν πάση περιπτώσει. Και μετά τι; Αν ο λαός δεν έχει αποκτήσει συνείδηση των επιθυμιών του... Της κατεύθυνσης που πρέπει να ακολουθήσει, καθώς και διάθεση δράσης ανεξάρτητα από την ύπαρξη ηγεσίας... Τότε, όταν ο ηγέτης εκλείψει, τι θα κάνουν; Οι πολίτες θα βρεθούν σε μια σπασμωδική απόγνωση. Χαμένοι. Δι-

ότι ο αρχηγός τους έδινε νόημα. Και τότε, φοβού τους επίδοξους «τσοπάνηδες» που περιμένουν στη γωνία – και είναι πολλοί!

[Ανοίγει Παρένθεση: περί πολιτικών δολοφονιών

Δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις πολιτικών ηγετών-μεταρρυθμιστών που έχουν δολοφονηθεί: ο Ιωάννης Καποδίστριας (1831) που εναντιώθηκε στις πανίσχυρες φατρίες, ο Τζων Κένεντυ (1963) που εναντιώθηκε στον πόλεμο του Βιετνάμ, ο Γιτζάκ Ραμπίν (1995) που επέφερε την πρώτη συμφωνία ειρήνευσης ανάμεσα στο Ισραήλ και την Παλαιστίνη, οι μεταρρυθμιστές Ίντιρα Γκάντι (1984) και Ούλφ Πάλμε (1986)... Βέβαια, θα πρέπει να επισημάνουμε εδώ ότι οι πολιτικές δολοφονίες ή απόπειρές τους δεν είναι κάτι ασυνήθιστο και δεν σχετίζονται αποκλειστικά με την «προοδευτικότητα» ή μη του ηγέτη. Επειδή στην πολιτική υπάρχουν πολλά και αντικρουόμενα συμφέροντα, έχουν σημειωθεί πολιτικές δολοφονίες ή απόπειρες με διάφορα κριτήρια, και συχνά εθνικιστικά. Έτσι, δολοφονήθηκε ο αρχηγός της Χαμάς, Αμπντεζαζίζ αλ Ραντίσι (2004), ο Ολλανδός ακροδεξιός ηγέτης Πιμ Φόρτγουιν (2002), ο ισπανός σοσιαλιστής Ησαΐας Καρασκό στη χώρα των Βάσκων (2008). Απόπειρες δολοφονίας έχουν επίσης γίνει εναντίον πολιτικών τόσο διαφορετικών όσο ο Ρήγκαν και ο Τσάβες, για παράδειγμα.

Ακριβώς λόγω της πολυπλοκότητας της πολιτικής ηγεσίας, είναι ίσως πιο χρήσιμο να επισημάνουμε τα παραδείγματα εκείνα όπου η φυσική εξόντωση έχει γίνει εναντίον ατόμων που δεν βρίσκονταν σε θέση εξουσίας αλλά, αντιθέτως, αντιστρατεύονταν την εξουσία και ενεργούσαν προς την κατεύθυνση της συνειδητοποίησης των πολιτών. Όπως ο Μαχάτμα Γκάντι (1948) που διεκήρυττε με λόγια και πράξεις τη μη βίαιη αντίσταση· ο Μάρτιν Λούθερ Κινγκ (1968) που ενδυνάμωσε το κίνημα των μαύρων αλλά και εναντιώθηκε στον πόλεμο του Βιετνάμ (οπότε και δολοφονήθηκε)· ο Γρηγόρης Λαμπράκης (1963) που την ίδια εποχή εργάστηκε δυναμικά για το κίνημα του παγκόσμιου αφοπλισμού...

Πέρα όμως από τα τρανταχτά ονόματα, υπάρχουν οι πολλοί καθημερινοί ήρωες που παραμένουν σχετικά αφανείς. Όπως ο Λούις Σεβέκε (2005), μέλος αριστερών οργανώσεων με ενεργό δράση ενάντια στο φακέλωμα και τις μυστικές υπηρεσίες που πέθανε από σφαίρα αγνώστου. Όπως ο Βρετανός Ντέιβιντ Κέλλυ (2003), υπάλληλος του υπουργείου Άμυνας, ειδικός στον βιολογικό πόλεμο, που αμφισβήτησε δημοσίως τους ισχυρισμούς του Άξονα του Καλού(;) περί βιολογικής απειλής από το Ιράκ και βρέθηκε... αυτοκτονημένος!

Υπάρχουν και πάρα πολλοί άλλοι, πιο τυχεροί! Όπως ο «απλός» οικογενειάρχης Τόλης Παπαγεωργίου που, ευτυχώς, ζει και βασιλεύει παρά τις αποτυχημένες απόπειρες εναντίον του επειδή κινητοποίησε τον κόσμο ενά-

ντια στα μεταλλεία χρυσού στην Χαλκιδική. Όπως ο Γιώργος Μουρτοπάλας που απλώς βρήκε τα λάστιχα του αυτοκινήτου του σκασμένα και το όνομά του να [γίνεται προσπάθεια να] συκοφαντείται επειδή, μαζί με άλλους πολίτες, κινητοποίησαν τους συνδημότες τους και σταμάτησαν το εργοστάσιο στο Μαντούδι Εύβοιας. Όπως η Σοφία, ο Γιάννης και ο Θωμάς, που επιμένουν να ζουν με σεβασμό στις αξίες που έχουν ορίσει οι ίδιοι για τον εαυτό τους. Και άλλοι πολλοί... Που κατάφεραν να αντέξουν τον πόλεμο εναντίον τους και να έχουν τη χαρά να γεράσουν και να δουν αυτό για το οποίο πάλεψαν να παίρνει σάρκα και οστά. Όπως ο Νέλσον Μαντέλα... **Κλείνει η Παρένθεση]**

Κατανοούμε, λοιπόν, πως το ζητούμενο είναι η βαθιά συνειδητοποίηση των πολιτών, αυτή που θα εγγυηθεί τη συνέχιση της πορείας ανεξάρτητα από την ηγεσία ενός κινήματος, κράτους κ.λπ. Στην ουσία, ο μόνος τρόπος να πετύχει ένα κίνημα είναι να μην έχει ηγεσία. Μπορεί φυσικά να έχει αντιπροσώπους. Αλλά όχι ηγεσία. Και για να μη γίνουν οι αντιπρόσωποι εξουσιαστές του, οι προϋποθέσεις είναι ίδιες με αυτές που θέσαμε για την πολιτική εξουσία των αντιπροσώπων: αιρετότητα, ανακλητότητα, και περιορισμό του χρόνου που δικαιούται κάποιος να είναι στην αντιπροσωπευτική ομάδα του κινήματος. Στη βάση βέβαια της άμεσης λαϊκής συμμετοχής στις αποφάσεις. Το κίνημα να προσδιορίζεται μόνο του, στη βάση, και να μην προσδιορίζεται από την κεφαλή του. Γιατί δεν ξέρω αν πραγματικά το... ψάρι βρωμάει απ' το κεφάλι, όπως λένε, αλλά σίγουρα βρωμάει (και) απ' τα εντόσθια. Συνεπώς, μόνο η συνειδητοποίηση και η αντίστοιχη δράση έχουν τη μεγαλύτερη δυνατή ισχύ και μπορούν να είναι απροσπέλαστες από τη χειραγώγηση. Τότε, άλλωστε, η βία είναι περιττή.

Υπάρχουν, λόγου χάρη, πολύ πιο αποτελεσματικοί τρόποι αντίδρασης. Ένα παράδειγμα; Μπούκοτάζ. Αφού όλα γίνονται για το χρήμα, μην τους το δίνουμε! Ειρηνικό αντάρτικο εντός των ορίων της δημοκρατίας. Έστω και της παρωδίας της! Και άκρως αποτελεσματικό. Ή απεργία. Όχι 1-2 μέρες απεργίας που γίνονται ως προπέτασμα καπνού για να δικαιολογήσουν τα κομματοκρατούμενα συνδικάτα την ύπαρξή τους. Απεργία διαρκείας* μέχρι επίτευξης του στόχου. Και άλλοι πολλοί.

* * *

Συνεπώς καταλήγουμε ότι η μαζική πολιτική βία είναι απορριπτέα ως διεκδικητική επιλογή, ειδικά όταν δεν έχει εξαντληθεί και το τελευταίο μέσο αποφυγής της μέχρις εσχάτων. Είναι, όμως αποδεκτή ως άμυνα στη βίαιη σωματική επίθεση, απ' όποιον και αν προέρχεται και σε κάθε περίπτωση – παρόλο που παραμένει αναποτελεσματική. Τότε πρόκειται για το δικαίωμα στην

άμυνα. Με αυτή την έννοια, η κατηγορία της «αντίστασης κατά της αρχής» είναι ανυπόστατη και απαράδεκτη, και στην πράξη και στη θεωρία. Δηλαδή, οι απεργοί που δέχονται επίθεση από τις δυνάμεις καταστολής έχουν το δικαίωμα, και την υποχρέωση θα τολμούσα να πω, της υπεράσπισης της σωματικής τους ακεραιότητας και της ατομικής τους αξιοπρέπειας με αντίστοιχα μέσα με αυτά που χρησιμοποιούν οι επιτιθέμενοι. Αυτό βέβαια με βάση τη λογική και το σκεπτικό της Δικαιοσύνης. Όχι με βάση το υπάρχον δίκαιο.

Ακούγεται ίσως επικίνδυνο αυτό. Δηλαδή, θα μπορούν οι διαδηλωτές να σκοτώσουν αστυνομικούς; Φυσικά όχι. Για να είναι όμως δίκαιο αυτό το όχι θα πρέπει και οι αστυνομικοί να μην μπορούν να σκοτώσουν διαδηλωτές. Δηλαδή, οι μεν και οι δε πρέπει να έχουν ίσα δικαιώματα. Κατά συνέπεια, θα έπρεπε να απαγορευτεί στις πολιτικές δυνάμεις καταστολής να φέρουν όπλα¹³. Όπως στις διαπροσωπικές σχέσεις που καταγράφονται στο ποινικό δίκαιο: ο κάθε πολίτης, αν και δεν του αναγνωρίζεται το δικαίωμα στην άμυνα, μπορεί να αντιδράσει αμυνόμενος υπό την προϋπόθεση ότι η αντίδραση στον κίνδυνο θα είναι ανάλογη του κινδύνου και όχι ανεξέλεγκτη. Γιατί, όμως, δεν ισχύει το ίδιο για τις αστυνομικές δυνάμεις; Γιατί να μπορεί να είναι οι... υπερασπιστές της τάξης και του πολίτη πάνοπλοι φρουροί, ενώ ο διαδηλωτής που κρατάει ένα ξύλο (στο οποίο συνήθως κρέμεται μια σημαία) θεωρείται ότι φέρει οπλισμό¹⁴; Γιατί να μπορεί ο... υπερασπιστής του νόμου να ρίχνει ληγμένα χημικά στα μάτια των διαδηλωτών, αλλά οι πολίτες που φορούν βρεγμένα μαντήλια για να φιλτράρεται το χημικό να συκοφαντούνται ως «κουκουλοφόροι αναρχικοί»; Γιατί οι μεν μένουν ατιμώρητοι όταν, πέραν πάσης αμφιβολίας, έχουν αυθαιρετήσει, και οι δε καταδικάζονται σε βαρύτερες ποινές για μικρότερα και αμφίβολα παραπτώματα;

Η απάντηση είναι ότι οι μεν υπερασπίζονται το κράτος. Μα, θα πει κανείς, το κράτος δεν είμαστε εμείς, όλοι μας; Το κράτος δεν είναι επιφορτισμένο με την ασφάλεια και την προστασία μας; Τι είναι το κράτος ώστε η υπεράσπισή του να οδηγεί στην παραβίαση των δικαιωμάτων των πολιτών του;

Τι είναι το κράτος; Ενδιαφέρον ερώτημα. Η απάντησή του πρέπει να λάβει υπ' όψιν δύο παραμέτρους: την τυπική και την ουσιαστική. Η τυπική αφορά το τι (υποτίθεται πως) είναι το κράτος, θεωρητικώς. Η ουσιαστική αφορά την πραγματική του διάσταση: τι στ' αλήθεια είναι το Κράτος; Για να προσεγγιστεί το ερώτημα θα χρησιμοποιήσω τη θεωρία του *Κοινωνικού Συμβολαίου*.

---

13. Να τονιστεί αυτό: δεν υποστηρίζω ότι, επειδή οι «αστυνομικοί» δολοφονούν πρέπει να θεμελιωθεί το ίδιο δικαίωμα στους πολίτες, αλλά το αντίθετο: να απαγορευτεί η δολοφονία πολίτη από αστυνομικό και η, σε αντίθετη περίπτωση, παραδειγματική τιμωρία του.

14. Έχουν καταγραφεί καθρόνια ως οπλισμός σε συλληφθέντες διαδηλωτές.

Το Κοινωνικό Συμβόλαιο

Το Κοινωνικό Συμβόλαιο είναι μια θεωρία ερμηνείας και νομιμοποίησης της πολιτικής κοινωνίας και, συνακόλουθα, της κρατικής εξουσίας. Οι θεωρίες του Κοινωνικού Συμβολαίου ανάγονται στον 17^ο-18^ο αιώνα, την εποχή του Διαφωτισμού, της θεμελίωσης του κράτους και της κοσμικής εξουσίας. Όπως έχουμε επισημάνει, η νομιμοποίηση της πολιτικής εξουσίας την περίοδο αυτή παύει να στηρίζεται στην Εκκλησία (τυπικώς τουλάχιστον) και τίθεται σε επαναδιαπραγμάτευση. Έτσι, οι θεωρίες αυτές ασχολούνται εκ νέου με τη δημιουργία της πολιτικής κοινωνίας, τη φύση της πολιτικής εξουσίας και τις προϋποθέσεις νομιμοποίησής της.

Οι τρεις βασικοί εκπρόσωποι αυτής της θεωρητικής προσέγγισης είναι οι Τόμας Χομπς (Thomas Hobbes, 1588-1679), Τζων Λοκ (John Locke, 1632-1704) και Ζαν Ζακ Ρουσσώ (Jean Jacques Rousseau, 1712-1778). Οι τρεις τους διαφέρουν ως προς την τελική τους τοποθέτηση, όμως πραγματεύονται τα ίδια ζητήματα με βάση μια συγκεκριμένη λογική, και γι' αυτό κατατάσσονται στην ίδια θεωρητική παράδοση. Ο Χομπς, ο πρώτος εκ των τριών που διατύπωσε τη θεωρία του περί Κοινωνικού Συμβολαίου, είναι ίσως και ο πιο συντηρητικός. Ήταν όμως και ο πρώτος που έθεσε τις βάσεις για τη συστηματική ανάπτυξη του Κοινωνικού Συμβολαίου. Ο Λοκ, Άγγλος επίσης, είναι ο πιο κλασικός και πρώιμος εκφραστής του φιλελευθερισμού, και σε αυτό το πλαίσιο κινείται η δίκη του προσέγγιση. Αργότερα, και στο πνεύμα της εποχής του (συνδέθηκε στενά με τη Γαλλική Επανάσταση), ο Ρουσσώ θεωρείται ο πιο ριζοσπαστικός από τους τρεις και ο πιο αμφιλεγόμενος. Πάντως, το έργο των τριών αυτών διανοητών (όπως και κάθε άλλου) δεν πρέπει να αξιολογείται αυτόνομα ως συντηρητικό, προοδευτικό ή άλλο, αλλά με γνώμονα τις συγκεκριμένες ιστορικές συνθήκες που καλούνταν να ερμηνεύσει (κοινωνικές, πολιτικές, οικονομικές). Για παράδειγμα, για την εποχή του το έργο του Χομπς είναι αρκετά σημαντικό και καινοτόμο, παρότι συντηρητικό με τα σημερινά κριτήρια.

Οι θεωρίες αυτές περί Κοινωνικού Συμβολαίου κινούνται πάνω σε τρεις βασικούς θεματικούς άξονες: τη φυσική κατάσταση, την πολιτική κοινωνία και το Κοινωνικό Συμβόλαιο. Η *φυσική κατάσταση* είναι η κατάσταση του ανθρώπου όπως αυτός γεννιέται: δηλαδή, η φύση του πριν αυτός επηρεαστεί από τον κοινωνικό περίγυρο. Η *πολιτική κοινωνία* είναι η κοινωνία που συνάπτουν τα άτομα και στηρίζεται στην ύπαρξη κανόνων που οριοθετούν τη συνύπαρξή τους και την οργάνωση της πολιτείας τους. Το *Κοινωνικό Συμβόλαιο* είναι η συμφωνία που συνάπτουν τα άτομα (μεταξύ τους και) με το κράτος, βάσει της οποίας παραχωρούν ορισμένες από τις ελευθερίες τους σε αυτό με σκοπό τη διασφάλισή τους. Η αξία του κράτους έγκειται στην προστασία που

παρέχει στα άτομα και σε αυτήν περιορίζεται. Δηλαδή, το κράτος δεν είναι αυταξία αλλά μέσο διασφάλισης χάριν του ατόμου (στον Λοκ) ή χάριν του συνόλου (στον Χόμπς). Προσοχή: χάριν του ατόμου ή του συνόλου της κοινωνίας και όχι, φυσικά, του ίδιου του κράτους. Έτσι, το Κοινωνικό Συμβόλαιο υποδηλώνει τη συμφωνία με την οποία περνάμε από τη φυσική κατάσταση στην πολιτική κοινωνία. Συμβολίζει τη συναινετική παραχώρηση δικαιωμάτων για τη διασφάλιση των ατομικών και συλλογικών συμφερόντων.

Ο κάθε διανοητής έχει τοποθετηθεί κάπως διαφοροποιημένα σε σχέση με αυτά τα τρία ζητήματα. Ο Χόμπς θεώρησε ότι οι άνθρωποι γεννιούνται εγωιστές, επεκτατικοί και φιλοπόλεμοι, και το συμφέρον τους τίθεται ως πρώτη προτεραιότητά τους. Επίσης, γεννιούνται ίσοι. Συνεπώς, η φυσική κατάσταση είναι μια κατάσταση πολέμου όπου κυριαρχεί το δίκαιο του ισχυρότερου. Είναι, δηλαδή, μια ζώδης κατάσταση κατά την οποία τα άτομα βρίσκονται συνεχώς σε θέση άμυνας και ανασφάλειας. Αυτό δεν καθιστά τα άτομα καλά ή κακά· απλώς τα καθιστά άτομα με υποκειμενικές επιθυμίες. Προκειμένου να προφυλαχθούν από αυτή την επισφαλή κατάσταση αβεβαιότητας, τα άτομα συστήνουν οργανωμένες κοινωνίες. Το πέρασμα στην πολιτική κοινωνία γίνεται όταν, λογικά σκεπτόμενοι, οι άνθρωποι αναζητούν τρόπο εξασφάλισης της ζωής τους: την ειρήνη. Συνεπώς, χάριν της ειρήνης πρέπει να παραχωρήσουν το απεριόριστο δικαίωμά τους πάνω στα πράγματα και να αρκεστούν «σε τόση μόνον ελευθερία... όση θα επέτρεπαν και στους άλλους έναντι του εαυτού τους»¹⁵. Έτσι, οι άνθρωποι εμφανίζονται υποχρεωμένοι, χάριν της ειρήνης, να μεταβιβάσουν σε κάποιον τρίτο τα δικαιώματά τους. «Συνάπτεται», λοιπόν, κάποιο συμβόλαιο ανάμεσα στους ανθρώπους και τον τρίτο αυτόν γι' αυτόν τον σκοπό. Η τήρηση του συμβολαίου –και των συμβάσεων γενικά– είναι υποχρέωση των μερών. Απ' αυτό προκύπτει και ο ορισμός της αδικίας ως η μη τήρηση των συμβάσεων: οτιδήποτε άλλο είναι δίκαιο, μας λέει ο Χόμπς. Ο τρίτος στον οποίο μεταβιβάζονται τα δικαιώματα αυτά είναι το κράτος.

Επειδή, όμως, η κάθε θεωρία είναι αποκύημα της εποχής της, ο Χόμπς θεωρεί επίσης τα εξής. Η συμφωνία, το Κοινωνικό Συμβόλαιο δηλαδή, συνάπτεται ανάμεσα στην κοινότητα των ατόμων και το κράτος, το οποίο καθίσταται κυρίαρχο. Τα άτομα παραχωρούν όλα τους τα δικαιώματα και δεν δικαιούνται ανυπακοή παρά μόνο αν το κράτος δεν είναι σε θέση να προστατέψει τη ζωή των πολιτών του. Επειδή το κράτος πρέπει να είναι κυρίαρχο, σαφώς δεν

---

15. Hobbes, Thomas, *Λεβιάθαν*, Αθήνα: Γνώσεις, 1989, τόμος Ι, σελ. 200, όπως παρατίθεται στο Ρούσσης, Γιώργος (1994), *Το Κράτος: από τον Μακιαβέλι στον Βέμπερ*, Αθήνα: Γκοβόστη σελ. 68. Στο βιβλίο αυτό γίνεται μια αναλυτική περιγραφή των θεωριών του Κοινωνικού Συμβολαίου.

πρέπει να υπάρχει διάκριση των εξουσιών· άλλωστε, ο Χομπς δεν προτάσσει τη δημοκρατία αλλά την απόλυτη μοναρχία ως επιθυμητό πολίτευμα. Το συμφέρον του κυρίαρχου κράτους ταυτίζεται με αυτό των πολιτών-υπηκόων του. Τέλος, το κράτος πρέπει να διασφαλίζει την ιδιοκτησία και τη διεύρυνσή της, το εμπόριο, την αποταμίευση, την εργατικότητα και, φυσικά, την ασφάλεια.

Ο Λοκ, από την άλλη, είναι ένας φιλελεύθερος ατομικιστής που μιλά συστηματικά για έννοιες όπως η συναινετική διακυβέρνηση, τα δικαιώματα της μειοψηφίας και, φυσικά, το απαραβίαστο της ατομικής ιδιοκτησίας. Δεν θεωρεί τη φυσική κατάσταση μια κατάσταση πολέμου, όπως ο Χομπς, αλλά ούτε και ιδανική. Σύμφωνα με τον Λοκ, οι άνθρωποι στη φυσική τους κατάσταση είναι ελεύθεροι και ίσοι, και δεν οφείλουν τίποτα σε κανέναν παρά μόνο στον εαυτό τους. Σε αυτή την κατάσταση τα άτομα έχουν, απ' τη φύση τους, ίσο δικαίωμα στη ζωή, ελευθερία και περιουσία, που είναι τα τρία πρωταρχικά αγαθά. Τα τρία αυτά άλλωστε τα αναφέρει απλώς ως ατομική ιδιοκτησία. Η περιουσία, υποστηρίζει, αποκτάται μέσω της ιδιοποίησης (της γης πρωτίστως), που προέρχεται μέσα από την εργασία. Δηλαδή, η εργασία του ατόμου πάνω στη γη που επιλέγει να καλλιεργήσει του δίνει το δικαίωμα ιδιοποίησής της ως δικής του. Αυτή η ιδιοποίηση δεν στερεί από άλλους ανθρώπους πρόσβαση σε δική τους περιουσία για δύο λόγους. Πρώτον, όπως λέει ο Λοκ, η εργασία αυξάνει τους κοινούς πόρους. Δεύτερον, οι άνθρωποι ως έλλογα όντα θα επιλέξουν να ιδιοποιηθούν τόση περιουσία ώστε να αφήσουν εξίσου αρκετή και καλή για τους υπόλοιπους. Καθοριστικής σημασίας είναι, φυσικά, η φύση του ανθρώπου ως έλλογου όντος: η λογική, που είναι έμφυτο χαρακτηριστικό του ανθρώπου, τον κάνει να περιορίζει μόνος του την ελευθερία του.

Αν είναι έτσι, γιατί προκύπτει το Κοινωνικό Συμβόλαιο; Προκύπτει, σύμφωνα με τον Λοκ, επειδή ενδέχεται να δημιουργηθούν προβλήματα από ανθρώπους που δεν θα σεβαστούν τα αγαθά των άλλων, δηλαδή από ανθρώπους που δεν θα λειτουργήσουν έλλογα. Απέναντι σε αυτούς που θα αυθαιρετήσουν διαταράσσοντας αυτή την έλλογη ισορροπία, ο καθένας φυσικά έχει το δικαίωμα να αμυνθεί και να αποδώσει δικαιοσύνη. Όμως, η απονομή δικαιοσύνης από τον ίδιο τον θιγόμενο ενέχει δύο βασικά προβλήματα. Πρώτον, αυτός να είναι πιο αδύναμος και να μην μπορεί να υπερασπιστεί τον εαυτό του. Δεύτερον, να υπερβάλλει στην τιμωρία από εκδίκηση, εγωισμό ή και συμφέρον. Συνεπώς, μας λέει ο Λοκ, χρειάζεται μια ανεξάρτητη αρχή που αμερόληπτα θα εφαρμόζει τους κοινούς κανόνες που ισχύουν για όλους. Άρα, απαιτείται η ύπαρξη νόμων, αλλά και μια εξουσία που θα υποχρεώνει στην τήρησή τους. Άρα, καθίσταται αναγκαία η πολιτική κοινωνία.

Με βάση αυτά προκύπτει ότι η πολιτική εξουσία δεσμεύεται σε έναν και μόνο σκοπό: στην προάσπιση της ζωής, της ελευθερίας και της περιουσίας.

Συνεπώς, η πολιτική εξουσία δεν είναι κυρίαρχη παρά μόνο με τη συναίνεση της πλειοψηφίας, και μόνο για τον σκοπό που αναφέραμε. Τα άτομα δεν μεταβιβάζουν στην εξουσία κανένα άλλο δικαίωμά τους, και δεν οφείλουν υπακοή αν η εξουσία δεν προστατεύει τα τρία αυτά πρωταρχικά αγαθά. Το Κοινωνικό Συμβόλαιο του Λοκ έχει διττή διάσταση: είναι μια σύμβαση ανάμεσα στους πολίτες, για τη σύσταση της πολιτικής κοινωνίας, και, εν συνεχεία, είναι συμβόλαιο με την πολιτική εξουσία (νομοθετικό σώμα), για την προάσπιση των αγαθών των ατόμων που συναποτελούν την πολιτική κοινωνία. Συνεπώς, το Κοινωνικό Συμβόλαιο δεν είναι συμβόλαιο υποταγής σε έναν απόλυτο κυρίαρχο – αν και πρέπει να πούμε ότι το δικαίωμα εξέγερσης του λαού υφίσταται για την προάσπιση της υπάρχουσας τάξης (ζωή, ελευθερία, περιουσία) και όχι για την ανατροπή της σύμφωνα με τον Λοκ. Σε τελική ανάλυση, όμως, αυτό εναπόκειται στην πλειοψηφία του λαού, αφού αυτός συνάπτει την πρώτη πράξη του Κοινωνικού Συμβολαίου.

Ο Ρουσσώ κινείται σε μια πιο ριζοσπαστική κατεύθυνση. Στην ουσία, απορρίπτει το υπάρχον κοινωνικό συμβόλαιο, όπως το είδαμε ως τώρα, και διατυπώνει μια αντίληψη της σύστασης πολιτικής κοινωνίας στη βάση της συμφωνίας των πολιτών μεταξύ τους. Κατά πρώτον, ο Ρουσσώ θεωρεί ότι οι άνθρωποι είναι στη φυσική τους κατάσταση ελεύθεροι και ίσοι. Μάλιστα, η ελευθερία είναι εγγενές τους χαρακτηριστικό. Σε αυτή την κατάσταση είναι καλοί και συνεργατικοί μεταξύ τους. Τότε, πώς προκύπτει η μετάβαση στην πολιτική κοινωνία; Αυτή η μετάβαση γίνεται μέσα από την ιδιοκτησία, την οποία θεωρεί ως τη βασική αιτία εκμετάλλευσης και υποδούλωσης των ανθρώπων. Συγκεκριμένα αναφέρει ότι: «Όποιος έφραξε πρώτος ένα κομμάτι γης και σκέφτηκε να φωνάξει “αυτό είναι δικό μου” και βρήκε ανθρώπους τόσο απλοϊκούς που να πιστέψουν τα λόγια του, αυτός είναι ο πραγματικός ιδρυτής της πολιτικής κοινωνίας»¹⁶. Η ίδρυση της πολιτικής κοινωνίας συνδέεται με τη γέννηση της ανισότητας και της εξάρτησης. Η φύση της ιδιοκτησίας, όπως και ο ίδιος ο πολιτισμός κατά τον Ρουσσώ, ενέχει τον εκφυλισμό της φύσης του ανθρώπου, την αποκοπή από την ελευθερία και την ισότητα. Το κοινωνικό συμβόλαιο που έχει συναφθεί συντελείται στη βάση της ιδιοκτησίας, και γι' αυτό εξυπηρετεί τους ιδιοκτήτες και τους πλούσιους.

Αυτό το κοινωνικό συμβόλαιο απορρίπτεται από τον Ρουσσώ επειδή απομακρύνει τον άνθρωπο από την καλή του φύση. Επίσης απορρίπτεται επειδή θεσπίζει την κυβέρνηση στην πολιτική εξουσία με τρόπο που την ξεχωρίζει από τους πολίτες και της δίνει προνόμια έναντι αυτών. Το Κοινωνικό Συμβόλαιο, που οραματίζεται ο Ρουσσώ στο ομώνυμο έργο του, είναι ένα

---

16. Από το *Κοινωνική Ανισότητα*, του Ρουσσώ, όπως παρατίθεται στο Ρούσσης, ό.π., σελ. 117.

συμβόλαιο του κάθε ατόμου με τους συνανθρώπους του, μια αυτοδέσμευση του καθενός με το σύνολο. Στη βάση της πολιτικής κοινωνίας βρίσκονται ελεύθεροι και ίσοι άνθρωποι. Η εξουσία εκπορεύεται από αυτούς και ασκείται από τη λαϊκή ετυμηγορία. Η κυβέρνηση δεν είναι εξουσία αλλά αποτελείται από υπαλλήλους του λαού, διαχειριστές των κοινών ζητημάτων σύμφωνα με τη λαϊκή βούληση. Η έννοια της «γενικής βούλησης», όπως την ονομάζει, δεν είναι η γνώμη της πλειοψηφίας, αφού αυτή θα μπορούσε δυνητικά να καταπιέσει τη μειοψηφία. Είναι η γνώμη που θα σχηματίσουν οι πολίτες αν σκεφτούν τα πράγματα όπως θα έπρεπε να είναι. Το Κοινωνικό Συμβόλαιο του Ρουσσώ απαιτεί πολίτες με συνείδηση και ελευθερία. Ο τρόπος για να γίνει αυτό είναι η παιδεία!

Συνεπώς, το Κοινωνικό Συμβόλαιο του Ρουσσώ είναι μια αυτόβουλη δέσμευση ενός συνεταιριζόμενου λαού στη βάση της άμεσης συμμετοχής του στα κοινά, του λαϊκού ελέγχου της κυβέρνησης και της (βραχυχρόνιας) εναλλαγής όλων στις δημόσιες θέσεις – θέσεις που δεν πρέπει να περιλαμβάνουν προνόμια. Πρόκειται δηλαδή για ένα πρόταγμα δημοκρατίας. Καθώς η εκάστοτε κυβέρνηση θα επιδιώξει να σφετεριστεί την εξουσία της, εναπόκειται στον διαρκή έλεγχο δρώντων υποκειμένων η συμμόρφωσή της προς τη «γενική βούληση». Είναι προφανές ότι η κυβέρνηση που παραβιάζει τη γενική βούληση δικαιωματικά καταργείται από τους πολίτες. Με αυτή την έννοια, το Κοινωνικό Συμβόλαιο του Ρουσσώ διαφοροποιείται σημαντικά από των προηγούμενων διανοητών κατά το ότι δεν προσπαθεί να νομιμοποιήσει την εξουσία αλλά βάλλει κατά της υπάρχουσας τάξης πραγμάτων. Είναι ένα πραγματικά κοινωνικό *συμβόλαιο* με σκοπό την ανατροπή της υφιστάμενης κατάστασης, ακόμα και αυτής που περιγράφεται από τους Χομπς και Λοκ. Το Κοινωνικό Συμβόλαιο του Ρουσσώ προτάσσει αυτό που ήταν και παραμένει το ζητούμενο στις σύγχρονές του και σύγχρονές μας κοινωνίες: την Ελευθερία.

[Μια Μικρή Παρένθεση: Εδώ να πω, παρενθετικά, πως η έννοια της γενικής βούλησης είναι μια από τις πιο δύσκολες στην πολιτική φιλοσοφία, στο βαθμό που συνδέεται με το *δέον* και δεν ταυτίζεται με την αρχή της πλειοψηφίας. Η πιο κοντινή έννοια που έχει αναφερθεί στις πολιτικές επιστήμες από τότε μέχρι σήμερα και, ουσιαστικά, επεξηγεί την γενική βούληση είναι η έννοια του «πέπλου της άγνοιας», του σύγχρονου μας πολιτικού φιλόσοφου Ρώουλς (John Rawls), όπως τη διατύπωσε στο βιβλίο του *A Theory of Justice* (*Θεωρία Δικαιοσύνης*) το 1972¹⁷. Το «πέπλο της άγνοιας» είναι μια θεωρητική κατα-

---

17. Ο ίδιος ο Ρώουλς βέβαια δεν την ανέφερε ως επεξηγηματική της «γενικής βούλησης» του Ρουσσώ, αλλά θεωρώ πως είναι έννοιες παραπλήσιες.

σκευή που θέτει τις προϋποθέσεις ισότητας και δικαιοσύνης στην έννοια του Κοινωνικού Συμβολαίου. Υποστηρίζει ο Ρώουλς ότι, αν οι άνθρωποι έμπαιναν πίσω από ένα πέπλο άγνοιας, δηλαδή σε μια υποθετική κατάσταση όπου κανείς δεν θα ήξερε τίποτα για τον εαυτό του (τη θέση του στην κοινωνία, την οικονομική του κατάσταση, τις φυσικές και βιολογικές του ικανότητες, κ.ο.κ.), τότε οι αρχές και οι κανόνες που θα ενέκριναν για την κοινωνία τους θα ήταν οι δικαιότεροι δυνατοί. Αυτό επειδή, αφενός θα αποφάσιζαν αντικειμενικά και χωρίς μεροληψία, αφετέρου θα λάμβαναν υπ' όψιν τις αδυναμίες και κακοτυχίες που είναι δυνατόν να συμβούν σε κάποιον και θα μεριμνούσαν γι' αυτές ώστε να αποκαθίστανται οι κατ' αρχάς ανισότητες που μπορεί να αντιμετωπίσει κάποιος στη ζωή του *χωρίς να φταίει*. Συνεπώς, το «πέπλο της άγνοιας» εξασφαλίζει μια αντικειμενικότητα στην κρίση των πολιτών κατά τη σύναψη του Κοινωνικού Συμβολαίου και τη δέσμευσή τους σε αξίες και προτάσεις για το σύνολο της κοινωνίας που προέρχονται από την ανεξάρτητη κρίση τους και όχι από την προκατειλημμένη έγνοια για τη θέση τους. Αυτή είναι και η έννοια της «γενικής βούλησης» ως έκφραση της γνώμης των πολιτών γι' αυτό που *θα 'πρεπε να είναι*. **Κλείνει η Παρένθεση]**

Όπως γίνεται κατανοητό, το Κοινωνικό Συμβόλαιο δεν είναι ένα πραγματικό γεγονός αλλά μια συμβολική συνθήκη που υπάρχει στο μυαλό όσων αποτελούν την πολιτική κοινωνία και αφορά την εύρυθμη λειτουργία της. Εκφράζει, δηλαδή κάποιες βασικές αρχές κοινωνικής συνύπαρξης και τάξης. Θα μπορούσαμε ίσως να πούμε ότι, με την έννοια που το περιγράφουν οι Χομπς και Λοκ, αποτελεί και εμπειρικά κομμάτι πραγματικής συμφωνίας με τον λαό, όπως αποτυπώνεται στο Σύνταγμα και άρα έχει και μια τυπική ισχύ. Με βάση αυτό μπορούμε εύλογα να υποθέσουμε ότι για τον ίδιο λόγο υπάρχουν τα Συντάγματα: ως θεμελιακές και ρητώς διατυπωμένες αρχές πολιτικής διακυβέρνησης και περιορισμού της αυθαιρεσίας. Όμως, χωρίς αυτό να είναι λάθος, θα ήταν περιοριστικό γι' αυτές τις θεωρίες να οριοθετήσουμε το νόημά τους στα στενά πλαίσια μιας τυπικής διατύπωσης, όπως αυτή του Συντάγματος. Στην πραγματικότητα, θα ήταν πιο ακριβές να πούμε ότι, ενώ τα Συντάγματα εγγράφονται στη λογική του Κοινωνικού Συμβολαίου, το τελευταίο είναι σαφώς κάτι περισσότερο από αυτά.

Γενικώς, η έννοια του κράτους συνδέθηκε στην πράξη με την έννοια της κυριαρχίας – όχι της λαϊκής αλλά της κυριαρχίας εν γένει. Επίσης, συνδέθηκε με την έννοια της διαφύλαξης του δημόσιου αγαθού, γεγονός που έδωσε προτεραιότητα σ' αυτό το δημόσιο αγαθό ως οντότητα έναντι του κάθε μεμονωμένου πολίτη. Έτσι, ενώ η έννοια του Κοινωνικού Συμβολαίου ξεκίνησε από τη διαφύλαξη των ατομικών αγαθών, πέρασε σταδιακά στην υπεράσπιση ενός συλλογικού όντος που, ως τέτοιο, θεωρήθηκε πως έχει υπέρτατη

αξία. Μάλιστα, με τη συμβολή και της εθνικιστικής ιδεολογίας κατά την ίδια αυτή περίοδο, το συλλογικό αυτό όν συγκεκριμενοποιήθηκε στην έννοια του έθνους, η οποία αποκτά με αυτόν τον τρόπο διάσταση αυτόνομου όντος¹⁸. Έτσι το κράτος, που ταυτίζεται με το έθνος και ονοματίζεται μέσα απ' αυτό (ως έθνος-κράτος), μετατρέπεται σε μια οντότητα που έχει αυθύπαρκτη αξία και προτεραιότητα. Αυτή την αποκτά μέσα από το έθνος, θεωρούμενου όχι απλώς ως η συνένωση των ατόμων που το αποτελούν αλλά και ως κάτι παραπάνω από το άθροισμα των μερών του.

[Παρόλο που και στην περίπτωση αυτή, του έθνους-κράτους δηλαδή, δεν θα δεχόμουν ότι μπορεί αυτό να υπερτερεί έναντι του ατόμου (με την έννοια της καταπίεσης των ατομικών ελευθεριών και δικαιωμάτων για χάρη του συνόλου), εντούτοις θα θεωρούσα ότι και η αντίθετη άποψη έχει μια ισχυρή συλλογιστική που θα μπορούσε να γίνει αντικείμενο συζήτησης. Μόνο όμως υπό την προϋπόθεση πως το κράτος πράγματι θα μεριμνούσε για τα συμφέροντα της συλλογικότητας – του έθνους εν προκειμένω. Η προϋπόθεση αυτή, όμως, δεν έχει καμία ρεαλιστική βάση. Όπως προσπάθησα να δείξω νωρίτερα, ενώ η κρατική εξουσία επικαλείται το κοινό καλό και το εθνικό συμφέρον για να θεμελιώσει την κυριαρχία και τον ρόλο της, στην πράξη ούτε ενδιαφέρεται ούτε μεριμνά για το κοινό καλό. Η εξουσία αυτονομείται και προστρέχει για το καλό της, όπως αυτό προσδιορίζεται από τα ατομικά συμφέροντα των κρατικών αξιωματούχων, και τη διαιώνιση της εξουσίας καθεαυτής. Οπότε η συζήτηση περιττεύει.]

Αυτός είναι και ο λόγος που ο Ρουσσώ θεωρούσε πως το Κοινωνικό Συμβόλαιο πρέπει να συναφθεί ανάμεσα στα μέλη της κοινωνίας, σε μια αυτοδέσμευση συνεχούς ελέγχου των διαχειριστών, και στη βάση φυσικά του χρονικού περιορισμού στο «αξίωμα», την ανακλητότητα από αυτό, κ.τ.λ. Αυτό που ο Ρουσσώ ενδεχομένως κατάλαβε, και σίγουρα πάντως είναι ώρα να το παραδεχτούμε κι εμείς, είναι πως *ουδέποτε υπήρξε Κοινωνικό Συμβό-*

---

18. Αυτό γιατί το έθνος «ιεροποιείται» κατά κάποιον τρόπο και αποκτά μια διάσταση «υπερβατικού επέκεινα», όπως αναφέρει ο Ν. Δεμερτζής στο βιβλίο του *Ο Εθνικιστικός Λόγος* (Αθήνα: Σάκκουλας 1996). Το έθνος, επειδή θεωρείται ότι «ήταν εκεί και θα είναι για πάντα», αποκτά μια εξέχουσα σημασία που ξεπερνά τα μεμονωμένα άτομα. Μάλιστα, τα άτομα θεωρείται ότι προσδιορίζονται μέσα από το έθνος. Εννοείται πως το έθνος προηγείται, ηθικά και πραγματιστικά, έναντι του ατόμου, σύμφωνα με την εθνικιστική παράδοση, που όμως έχει εμποτίσει την έννοια του κράτους (έθνος-κράτος) στη σύγχρονη εποχή.

λαιο. Πρόκειται για μια νομιμοποιητική της εξουσίας λογική που, φυσικά, δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα. Το Κοινωνικό Συμβόλαιο του Ρουσσώ, από την άλλη, είναι ένα συμβόλαιο ανατροπής και ρήξης προς την έννοια του Κοινωνικού Συμβολαίου των Χομπς και Λοκ καθώς εναντιώνεται σε κάθε νομιμοποιητική της εξουσίας λογική. Εναντιώνεται, κυρίως, στη λογική διαχωρισμού της εξουσίας από τους πολίτες. Εναντιώνεται στη λογική του κυρίαρχου κράτους. Και, αν θεωρήσουμε πως σε ορισμένες περιόδους της ιστορίας έγινε πρόοδος προς την κατεύθυνση του ελέγχου της απόλυτης εξουσίας και της δημοκρατικότερης διαχείρισης (η πιο πρόσφατη στη Δύση από το 1960 ως το 1980 περίπου), αυτή η διαδικασία έχει υποστεί οριστική ρήξη από το 1990 μέχρι και σήμερα. Κάθε προσπάθεια επαναδιαπραγμάτευσής του έχει ακυρωθεί από την ίδια την εξουσιαστική λογική – εξουσιαστών και εξουσιαζομένων! Ούτε το Κοινωνικό Συμβόλαιο του Ρουσσώ έχει υλοποιηθεί, λοιπόν· παραμένει όμως ως αίτημα.

* * *

Πώς καταλήξαμε όμως σ' αυτή την κουβέντα; Γιατί αναφερθήκαμε στο Κοινωνικό Συμβόλαιο; Οδηγηθήκαμε σε αυτό αναζητώντας απάντηση στα εξής ερωτήματα: «το κράτος δεν είμαστε εμείς, όλοι μας; Το κράτος δεν είναι επιφορτισμένο με την ασφάλειά και την προστασία μας; Τι είναι το κράτος ώστε η υπεράσπισή του να οδηγεί στην παραβίαση των δικαιωμάτων των πολιτών του;» Και να προσθέσω: γιατί ο νόμος και οι δυνάμεις ασφαλείας προστατεύουν το κράτος πιο πολύ από τους πολίτες; Ή, μάλλον, γιατί ο νόμος και οι δυνάμεις ασφαλείας προστατεύουν το κράτος *ενάντια στους πολίτες*;

Κατ' αρχήν, «το Κράτος που είμαστε εμείς, όλοι μας» είναι το Κράτος που περιγράφει ο Ρουσσώ και στηρίζεται στον μη διαχωρισμό της εξουσίας από τους πολίτες καθώς και στη γενική βούληση. Είναι το Κράτος-ως-Πολιτεία! Και περιλαμβάνει και τους πολίτες του. Οι πράξεις ή μη πράξεις τους το καθορίζουν. Είναι το Κράτος όπου όλοι φέρουν την ευθύνη. Και την αναλαμβάνουν κιόλας. Είναι το Κράτος ζητούμενο.

Από την άλλη, το κράτος το οποίο υφίσταται, και προς το οποίο εκφράζει την αντίθεσή του ο Ρουσσώ, είναι το κράτος που κυριαρχεί και αυτονομείται από την κοινωνία που το παράγει. Είναι το κράτος που έχω περιγράψει ως τώρα. Είναι αυτό που έχει οδηγήσει τους πολίτες στην απαξίωση του Κράτους, της Πολιτείας. Για δικό του όφελος – προς όφελος των *ορισμένων* δηλαδή. Είναι το κράτος-ως-εξουσία.

Ας δούμε μια εκδοχή αυτού του κράτους για να καταλάβουμε ακριβώς την απάντηση στα παραπάνω ερωτηματικά.

Το κράτος-ως-εξουσία

Ας ξεκινήσουμε κι εμείς, όπως οι θεωρητικοί του Κοινωνικού Συμβολαίου, προσπαθώντας να αποτυπώσουμε όχι το *δέον* γι' αυτό αλλά το *είναι* του, την πραγματικότητα. Αυτό θα το κάνουμε ξεκινώντας απ' τη φυσική κατάσταση. Στο ζήτημα της φυσικής κατάστασης δεν θα διαφοροποιηθώ. Σίγουρα οι άνθρωποι γεννιούνται ελεύθεροι. Σίγουρα επίσης γεννιούνται *ισότιμοι*. [Για το κατά πόσον γεννιούνται ίσοι διατηρώ κάποιες επιφυλάξεις παρόμοιες με τον προβληματισμό του Ρώουλς: το πόσο ίσος είναι στην πραγματικότητα αυτός που γεννιέται αρτιμελής με αυτόν που πάσχει από κάποιο σοβαρό βιολογικό ελάττωμα είναι ένα θέμα προς συζήτηση, που την έχει κάνει ήδη όμως ο Ρώουλς και δεν χρειάζεται να επανέλθουμε. Προς το παρόν, το ισάξιοι μας καλύπτει.] Επιπρόσθετα, γεννιούνται με τη δυνατότητα λογικής επεξεργασίας των δεδομένων. Και σίγουρα γεννιούνται με ορμές τόσο κοινωνικές όσο και αντικοινωνικές. Μάλιστα, τείνω να θεωρήσω πως οι κοινωνικές υπερτερούν γενικά: η λογική, μαζί με την ορμή της σεξουαλικότητας και της αυτοσυντήρησης φαίνεται να είναι ισχυρότερος συνδυασμός απ' οτιδήποτε άλλο. Όμως, επειδή οι αντικοινωνικές ορμές παραμένουν σε λανθάνουσα κατάσταση, έτοιμες να εκδηλωθούν με την κατάλληλη ευκαιρία, η παραβίαση των κανόνων της κοινωνικής συνύπαρξης είναι επίσης μια πραγματικότητα.

Όπως προκύπτει από τη φυσική κατάσταση, οι κανόνες θέτονται σε μια κοινωνία για τον έλεγχο και (αυτο)περιορισμό των αντικοινωνικών τάσεων του ανθρώπου. Κάποιοι, λοιπόν, τοποθετούνται διαμορφωτές(!) και τοποτηρητές αυτών των κανόνων ώστε να μην μπορεί κανείς να απειλήσει τη ζωή μας, κυρίως, καθώς και την ιδιοκτησία μας. Επίσης, ώστε να μην απονείμει κανείς δικαιοσύνη για τον εαυτό του και αδικήσει τον αδικούντα χάνοντας το μέτρο (την αναλογικότητα της ποινής, όπως λέγεται). Δηλαδή, ώστε να μην υπάρχει αυθαιρεσία, αδικία, ανισότητα και ανελευθερία. Με λίγα λόγια, το Κοινωνικό Συμβόλαιο προέρχεται από την ανάγκη διαφύλαξης των κοινωνιών από τις διαμάχες, τον πόλεμο ανάμεσα σε ανθρώπους και ομάδες, τον σφετερισμό της ιδιοκτησίας, την καταπίεση της ελευθερίας και την προσβολή της αξιοπρέπειας του ατόμου.

Φαίνεται, όμως, πως κακώς θεωρούμε ότι πρέπει να παραχωρήσουμε τα δικαιώματά μας σε ένα κράτος για να τα προστατεύσει. Κακώς δεχτήκαμε, απ' όλα τα προτάγματα του Διαφωτισμού, το Κοινωνικό Συμβόλαιο των Χομπς και Λοκ. Κι αυτό φαίνεται απ' όποια μεριά κι αν εξετάσουμε το ζήτημα. Όπως έχω προσπαθήσει να δείξω μέχρι τώρα, η εξουσία αυτονομείται και μεριμνά για την προάσπιση των συμφερόντων της ενάντια σε αυτά των πολιτών. Καταπιέζει τις ελευθερίες. Δεν λειτουργεί ισότιμα ως προς τους πολίτες αλλά τους αντιμετωπίζει με διαφορετικό τρόπο, ανάλογα με τη θέση τους.

Δίνει αξιώματα. Μεριμνά ώστε να υπάρχει υπέρμετρη ιδιοποίηση ιδιοκτησίας και πλούτου από τη μεριά λίγων, ενώ οι υπόλοιποι αδυνατούν μέσω της εργασίας τους να αποκτήσουν ιδιοκτησία (όπως οραματιζόταν ο Λοκ). Αλλά, το κυριότερο είναι πως δεν προστατεύει ούτε την ίδια τους τη ζωή. Ακόμη και αν θεωρούσαμε πως το κράτος είναι κυρίαρχο με μόνη ρητή υποχρέωση έναντι των πολιτών την προστασία της σωματικής τους ακεραιότητας (αν δηλαδή πάρουμε την ελάχιστη αυτή δέσμευση ως κριτήριο), ούτε έτσι φαίνεται πως το κράτος εκπληρεί τις υποχρεώσεις του έναντι των πολιτών. Και μάλιστα κατ' επιλογήν, και όχι επειδή δεν μπορεί να κάνει αλλιώς.

Ας εξετάσουμε το θέμα του πολέμου και της βιαιοπραγίας, δεδομένου ότι και για την πιο συντηρητική ή και αντιδραστική θεώρηση, η προστασία της ζωής είναι η πρωταρχική υποχρέωση του κράτους. Το κράτος υπάρχει για να προστατεύει τους ανθρώπους από την επιθετικότητα των άλλων προς αυτούς – συμπεριλαμβανομένης της μη επέμβασης άλλου κράτους στην επικράτειά του. Όμως, βλέπουμε ότι πόλεμοι και βία εξακολουθούν να υφίστανται παρά την... εγγυητική παρουσία των κρατών. Υφίστανται κιόλας και ανάμεσα στα κράτη. Επειδή κάποιο ισχυρό κράτος επιθυμεί να σφετεριστεί την ελευθερία ή την περιουσία του άλλου κράτους. Ή απλώς επειδή θέλει να κυριαρχήσει έναντι των άλλων (εκμεταλλευόμενο συλλογικά κόμπλεξ κατωτερότητας, την αλαζονεία, κ.λπ.). Δηλαδή, το ίδιο το κράτος που ορίζεται ως θεματοφύλακας της ζωής κ.λπ. των πολιτών του, ενίοτε ενεργεί με τον τρόπο που τάχθηκε να απαγορεύσει στους άλλους να ενεργούν! Και όταν λέμε ενίοτε εννοούμε σχεδόν οποτεδήποτε βρεθεί σε σχέση ισχύος έναντι άλλου κράτους ή ομάδας. Το δίκαιο του ισχυροτέρου, το οποίο θέλησε η κοινωνία να αποφύγει συστήνοντας το κράτος, ισχύει ίδιο και अपαράλλακτο ανάμεσα στα κράτη. Στην πραγματικότητα, τα ίδια τα κράτη ενεργούν όπως οι μεμονωμένοι άνθρωποι στη φυσική τους κατάσταση.

Το ζήτημα έχει ως εξής: το κράτος καταπιέζει τους πολίτες του ασκώντας καταχρηστική εξουσία στα δικαιώματα και τις ελευθερίες τους, παραβιάζοντας το αίτημα της ισότητας αλλά και ασκώντας φυσική βία στους πολίτες όταν χρειαστεί. Τα όργανα αστυνόμευσης ενεργούν πάντα προς το συμφέρον του, υπό τις εντολές του φυσικά. Η τάξη και η ασφάλεια δεν είναι τυχαίως η κεντρική μέριμνα των σωμάτων ασφαλείας. Η ασφάλεια τίνο; Του κράτους εννοείται (όχι του Κράτους). Της πολιτικής εξουσίας δηλαδή. Εν μέσω της εσωτερικής τάξης.

Στη συνέχεια, ως προς τα άλλα κράτη, ενεργεί με τον ίδιο ακριβώς τρόπο: σκοτώνοντας πολίτες και καταστρέφοντάς τα όταν και όπως μπορεί να το πράξει. Σε αυτή τη διαδικασία γίνεται επίκληση πάντα του συμφέροντος των πολιτών, τους οποίους βάζει μάλιστα στην πρώτη γραμμή αφού... αυτό είναι

το χρέος τους απέναντι στην πατρίδα! Και οι λαοί σκοτώνονται μεταξύ τους «για τ' αφέντη το φαΐ», όπως λέει και το τραγούδι¹⁹ [μόνο που το «φαΐ» εδώ είναι προ πολλού εξασφαλισμένο· το διακύβευμα είναι η πολιτική και οικονομική ισχύς]. Η κοινή βούληση χειραγωγείται με τέτοιο τρόπο που ο κάθε λαός, λιγότερο ή περισσότερο καταπιεσμένος στο δικό του κράτος, κινείται εναντίον άλλων λαών, στο όνομα της προστασίας και ασφάλειας της... πατρίδας. Που καταλήγει πάντα προς όφελος συγκεκριμένων ατόμων. Και το πιο ισχυρό κράτος θα επιβάλλει τους όρους του μετά τη λήξη του πολέμου, κατά παράβαση κάθε έννοιας αναλογικότητας και διεθνούς δικαίου. Ακριβώς όπως παραβιάζεται το εσωτερικό δίκαιο εντός των κρατών.

Αναρωτιέμαι λοιπόν: αν είναι οι άνθρωποι να σκοτώνονται μεταξύ τους ούτως ή άλλως, γιατί να σκοτώνονται μέσω του κράτους; Γιατί να σκοτώνονται προς όφελος *ορισμένων* ατόμων; Ας το κάνουν μόνοι τους! Γιατί πρέπει ο τρόπος και ο λόγος του πολέμου τους να προσδιοριστεί-νομιμοποιηθεί από κάποιον άλλον, σε τελευταία ανάλυση; Γιατί να προσδιοριστεί απ' το κράτος και όχι από τους ίδιους; Αν το Κοινωνικό Συμβόλαιο μεταβιβάζει τόση δύναμη στο κράτος για να προστατεύσει τους πολίτες και τελικά δεν το πράττει –είτε από αδυναμία (να αμυνθεί) είτε από... δύναμη (οπότε και επιτίθεται)–, τότε ποιος ο λόγος ύπαρξής του; Και απαντώ: κανένας. Με βάση αυτή τη λογική, είναι προτιμότερο να κανονίσουν οι άνθρωποι την κοινή τους ζωή μόνοι τους. Άλλωστε, ενδέχεται ο κοινωνικός καταναγκασμός της κοινότητας να είναι αποτελεσματικότερο μέσο ελέγχου απ' ότι η καταστολή: έχουμε δει πόσο αποτελεσματικά, αλλά και καταναγκαστικά, λειτουργεί η εντοπιότητα και η έλλειψη ανωνυμίας στα χωριά!

Ας πολεμάνε τα χωριά μεταξύ τους αν η μοίρα του ανθρώπου είναι να πολεμάει – με βάση αυτή τη λογική, πάντα. Δεν είναι ανάγκη να οργανωθεί από το κράτος σε μεγάλη κλίμακα κάτι τέτοιο. Άλλωστε, είναι σαφώς προτιμότερο να σκοτώνονται δυο άνθρωποι μεταξύ τους, ή και μια ομάδα ανθρώπων με μια άλλη, παρά να πράττουν το ίδιο οργανωμένα σε επίπεδο κράτους. Γιατί αυτό; Επειδή, αν και η πράξη παραμένει η ίδια, η διαφορά κλίμακας αλλάζει κατά πολύ τα δεδομένα. Δηλαδή, αν οι άνθρωποι διαπληκτιστούν μεταξύ τους, θα χειροδικήσουν, ίσως και να σκοτωθούν με κανένα πιστόλι

---

19. Από το μελοποιημένο ποίημα «Η Μπαλάντα του κυρ Μέντιου» του Κώστα Βάρναλη, ερμηνευμένο από τον Νίκο Ξυλούρη. Η επίκληση στίχων από τραγούδια που έχουν κάνει στο χώρο τους σχετική επιτυχία είναι σημαντική καθώς προσθέτει στην πολιτική ανάλυση την οπτική της συνειδητοποίησης στον χώρο της τέχνης. Η τέχνη έχει συχνά προτείνει αυτά που η επιστήμη αναλύει διεξοδικά, ως απαύγασμα, συνειδητοποίηση ή απλώς διαισθητική προσέγγιση μιας πολιτικής ή άλλης πραγματικότητας, με ποικίλους τρόπους: ποίηση, λογοτεχνία, μουσική.

ή μαχαίρι. Οι υπόλοιποι δεν επηρεάζονται και πολύ. Αν ο... τσακωμός γίνει μεταξύ δύο κρατών, τότε τα πράγματα είναι διαφορετικά. Οι άνθρωποι που θα χτυπήσουν και θα σκοτωθούν είναι πολύ περισσότεροι, καθώς ανάμεσά τους θα βρίσκονται και κάποιοι που δεν θα βάλονταν σε άλλη περίπτωση (παιδιά, ηλικιωμένοι, διάφοροι αθώοι). Αλλά, και οι εμπλεκόμενοι θα είναι περισσότεροι ούτως ή άλλως, αφού πολλοί θα πολεμήσουν επειδή «πρέπει». Κι ας μην ξέρουν τον λόγο. Οι σκοτωμοί και οι καταστροφές θα είναι ασαφείς και ακανείς αφού τα όπλα που χρησιμοποιούν οι στρατοί (οι σύγχρονοι τουλάχιστον) έχουν μεγάλη εμβέλεια. Μάλιστα, κάποια όπλα παραμένουν επικίνδυνα και μετά τη λήξη του πολέμου (π.χ. νάρκες). Και, κυρίως, αν οι άνθρωποι απλώς σκοτώνονταν μεταξύ τους δεν θα έβλαπταν το περιβάλλον. Κανείς δεν θα είχε φτιάξει πυρηνική βόμβα, για παράδειγμα, αφού αυτό το σχέδιο απαιτεί συγκέντρωση επιθυμίας, κεφαλαίου και τεχνογνωσίας σε μεγάλη κλίμακα. Έχει σκεφθεί κανείς πόσο επιζήμιο περιβαλλοντικά είναι οι σύγχρονοι πόλεμοι με τα μέσα που γίνονται;

Συνεπώς, οι κρατικοί πόλεμοι πλήττουν όχι μόνο τους άμεσα εμπλεκόμενους, αλλά και όλους όσους ζουν στον πλανήτη. Και τους πιγκουίνους! Κι εδώ μπαίνει ένα ηθικό ζήτημα. Αν εσύ θες να σκοτωθείς, κάν' το ευχαρίστως. Κανένα πρόβλημα. Οι άλλοι, οι υπόλοιποι, τι σου φταίνει; Με ποιο δικαίωμα μπορεί να αποφασίσει κάποιος ότι θα σκοτωθεί και ο τάδε ή ο δείνα που δεν το επιθυμεί; Κι αυτό το πρόβλημα υπάρχει πολύ περισσότερο στους μαζικούς πολέμους (κυρίως λόγω κλίμακας αλλά και διαφορετικών όπλων που χρησιμοποιούνται): άλλο το σπαθί και άλλο η βόμβα. Πρόκειται για παραβίαση της ατομικής ελευθερίας και του αυτοπροσδιορισμού του ατόμου.

Φυσικά, το πρόβλημα με τους πολέμους είναι πολύ μεγαλύτερο από τις «παράπλευρες απώλειες» που συζητάμε ως τώρα. Αυτοί που επιδιώκουν και προκαλούν τους πολέμους σπανίως πολεμούν. Διαμορφώνουν σε άλλους την επιθυμία του πολέμου και τους αφήνουν να μάχονται προς το δικό τους όφελος. Δεν τους διαμορφώνουν, βέβαια, μια άμεση επιθυμία πολέμου, αλλά την επιθυμία άμυνας και υπεράσπισης «των αξιών», «του πολιτισμού» τους, «της ελευθερίας» τους! Ά, και της Μητέρας Πατρίδας. Λες και η πατρίδα είναι πιο σημαντική από τον συνάνθρωπο. Λες και η πατρίδα έχει καμιά αξία χωρίς τον συνάνθρωπο.

[Διαβάζοντας μια μέρα τα παραπάνω, η Δήμητρα, σχολίασε:

– Αυτή είναι μεγάλη διαφορά που περιγράφεις. Διότι τα άτομα δεν μπορούν να νομιμοποιήσουν τον πόλεμο και τη βία με τίποτα, κι ας πολεμούν. Και γι' αυτό, όπως λες, έφτιαξαν πολιτικές κοινωνίες. Μα, αν τα άτομα ήθελαν να νομιμοποιήσουν τη βία, δεν χρειαζόταν κρατική παρέμβαση για κάτι τέτοιο. Όμως το κράτος μπορεί και νομιμοποιεί τη βία. Έτσι, δεν μεταβιβάζεται

σε αυτό μόνο η προστασία της ζωής, αλλά και η ίδια η διαμόρφωση των κριτηρίων για την αξία της ζωής!

...Ορίζει λοιπόν το κράτος ότι όσο πιο πολλούς σκοτώσεις όταν αυτό σε έχει προστάξει είσαι ήρωας. Παίρνεις και παράσημο! Το περηφανεύεται κιόλας. Υπάρχει οδός Βουλγαροκτόνου στο κέντρο της Αθήνας! προσθέτει καθώς ξεσπά σε γέλια.]

Άρα, το κράτος ενεργεί νομιμοποιώντας τη βία κατά περίπτωση. Υπάρχει κι ένας επιπρόσθετος λόγος που η διαχείριση της αυθαιρεσίας και της βιαιότητας είναι προτιμότερο να μην ανατίθεται στο κράτος. Ο λόγος αυτός σχετίζεται με την εξουσία. Ένα κράτος αποτελεί συγκέντρωση εξουσίας. Εξ ορισμού. Πρόκειται για κεντρική οργάνωση και οριοθέτηση όλων των αρμοδιοτήτων που σχετίζονται με τη συλλογική ζωή στα πλαίσια μιας συγκεκριμένης αν και αρκετά διευρυμένης εδαφικότητας: παιδεία, ασφάλεια, νομοθεσία, οικονομία, υγεία. Πρόκειται, ουσιαστικά, για τη συγκέντρωση αρμοδιοτήτων που, διαφορετικά, θα ασκούσαν από τοπικά και πολιτικά (των πολιτών) κέντρα εξουσίας. Μάλιστα, ο λόγος για τον οποίο κρίθηκε αναγκαίο να αναφερθεί συστηματικώς το κράτος σε ένα έθνος και να διεκδικήσει νομιμότητα στο όνομά του είναι ακριβώς αυτός: προκειμένου να μπορέσει να πείσει τους πολίτες ότι η υπερσυγκέντρωση εξουσιών θα ενεργήσει προς το συμφέρον τους. Τους έπεισε δηλαδή ότι αυτοί αποτελούν ένα ενιαίο και αδιαφοροποίητο σώμα και ότι το κράτος που θα προέρχεται από τους ίδιους θα είναι το καλύτερο δυνατό.

Το κράτος είναι μια συγκέντρωση εξουσιών. Όσο πιο ισχυρό είναι το κράτος, τόσο πιο μεγάλη η δύναμή του. Όπως και στον άνθρωπο. Φανταστείτε κάποιον που καταφέρνει να συγκεντρώνει πάνω του τη δύναμη των άλλων. Σαν τον Highlander στην ομώνυμη ταινία με τον Κριστόφ Λαμπέρ: όποιον αποκεφάλιζε συσσώρευε και τη δύναμή του! Όσο πιο δυνατός γίνεται αυτός ο κάποιος, τόσο πιο ανεξέλεγκτος είναι. Η ορθή χρήση της δύναμής του επαφίεται από ένα σημείο και μετά στη λογική του. Δεν υπάρχει άλλος τρόπος ελέγχου της, εκτός και αν οι άλλοι, οι πιο αδύναμοι, συνασπιστούν και ενώσουν τις δυνάμεις τους. Στην εξουσία, το ζητούμενο είναι η συσσώρευση της δύναμης. Όχι βιολογικής ακριβώς, αλλά οικονομικής και, συνεπώς, στρατιωτικής. [Τα κράτη αγοράζουν «μουϊκή δύναμη» με τα χρήματα. Έτσι, η οικονομική άνθηση συνεπάγεται τη δυνατότητα επιβολής. Μια δυνατότητα που συνήθως αξιοποιείται...]

Αν η δύναμη κάποιου του δίνει τη δυνατότητα να αυθαιρετήσει, φανταστείτε τι μπορεί να κάνει υπερβολική δύναμη συγκεντρωμένη σε λίγα χέρια. Πάρτε για παράδειγμα τις Η.Π.Α. Πρόκειται όχι απλώς για ένα κράτος, αλλά για μια ομαδοποίηση επιμέρους κρατών σε μία και μόνη διαχειριστική

δύναμη, ένα υπέρ-κράτος. Μέσω της ιδέας του «ενός έθνους», η ομοσπονδιακή κυβέρνηση των Η.Π.Α. ομαδοποιεί τους πολίτες σε μια κοινή εθνική ταυτότητα, με αποτέλεσμα οι επιθετικές ορμές τους να μην διοχετεύονται στην ομάδα. Κάπου όμως πρέπει να διοχετευτούν. Στους Άλλους, όπως είναι επόμενο. Αφού το Εμείς είναι οι Η.Π.Α. Ασχέτως αν οι Η.Π.Α. θα μπορούσαν να είναι 50 (+1) διαφορετικά κράτη, 50 διαφορετικά *Εμείς*²⁰. Ασχέτως αν κάποια στιγμή στην ιστορία τους ορισμένα κράτη εμπόδισαν κάποια άλλα που το επιθυμούσαν να αποχωρήσουν από αυτή τη συνένωση κρατών. Διότι όλη αυτή η συνένωση δύναμης και εξουσίας είναι δεδομένο πως δεν θα γινόταν φυσικά: έχει υπάρξει βία και καταναγκασμός και στην ιστορία των ίδιων των κρατών των Η.Π.Α. Η υπερσυγκέντρωση δύναμης και εξουσίας σε μια μικρή ομάδα ανθρώπων, στην ομοσπονδιακή κυβέρνηση μιας περιοχής τόσο μεγάλης όσο η Ε.Ε. και η ευρωπαϊκή Ρωσία μαζί, τους δίνει τεράστιο πλεονέκτημα ως προς την άσκηση κυριαρχίας και επιβολής. Αρχίζοντας φυσικά από τον ίδιο «τους» τον λαό.

[Παρένθεση: η γένεση των Η.Π.Α.]

Μια λεπτομερής ανάλυση της ιστορίας του αμερικανικού «εμφυλίου» θα ήταν εξόχως αποκαλυπτική για όποιον επιθυμεί να κατανοήσει τον ρόλο της κεντρικής κυβέρνησης των Η.Π.Α. σήμερα στον κόσμο, αλλά και στις ίδιες τις Η.Π.Α. Ενδεικτικά θα αναφέρω μόνο τα εξής. Οι Η.Π.Α. από την ίδρυσή τους (που γιορτάζεται στις 4 Ιουλίου 1776) ήταν μια συνένωση κρατών/πολιτειών με σκοπό την κοινή τους άμυνα σε περίπτωση που η Αγγλία αποφάσιζε να διεκδικήσει ξανά τις αποικίες της. Καμία άλλη συμφωνία περαιτέρω συνένωσης δεν υπήρχε, ούτε φυσικά οικονομική, και ήδη αρκετές πολιτείες είχαν οικονομική αυτονομία ή και δικό τους νόμισμα. Όμως, ο Βορράς και ο Νότος είχαν διαφορετική οικονομική ανάπτυξη, με τον Νότο να υπερτερεί σημαντικά. Το κλίμα του Νότου είχε ευνοήσει τις μεγάλες φυτείες, ειδικά του βαμβακιού που ήταν η πρώτη ύλη ένδυσης της εποχής. Έτσι, ο Νότος έγινε εφοδιαστής όλης της Βορείου Αμερικής αλλά και της Ευρώπης και οι μαζικές εξαγωγές προσέφεραν άφθονο πλούτο στους αποίκους. Η χειρωνακτική εργασία απαιτούσε δούλους, οι οποίοι χρησιμοποιούνταν ήδη κατά την αγγλοκρατία και αυξάνονταν με ανησυχητικούς ρυθμούς ως ποσοστό του πληθυσμού. Στον Βορρά, από την άλλη, αναπτύχθηκε βιοτεχνία και βιομηχανία. Δούλοι υπήρχαν και εκεί, αλλά κυρίως χρησιμοποιήθηκε φθηνό εργατικό δυναμικό («δούλου») από τη μάζα των εποίκων (κυρίως Ιρλανδών) που έφταναν εξα-

---

20. Ας μην ξεχνάμε ότι η ονομασία τους είναι United States of America. Το state, που μεταφράζεται εδώ ως πολιτεία, είναι ο όρος που χρησιμοποιούμε και για το κράτος.

θλιωμένοι από την Ευρώπη. Έτσι, στον Βορρά οι «δούλοι» ήταν κατ' εξοχήν λευκοί, και οι δούλοι ήταν μαύροι. Στον Νότο υπήρχαν κυρίως δούλοι, και ήταν μαύροι²¹.

Η οικονομία των Η.Π.Α. τελικώς καθοριζόταν από τον πλούσιο Νότο, από τον οποίον εξαρτιόταν άμεσα ο Βορράς. Επίσης, δημογραφικά ο Νότος γινόταν ολοένα και πιο μαύρη περιοχή: ήδη την εποχή του εμφυλίου (1861-1865) το 20-30% του –αραιού– πληθυσμού του ήταν μαύροι (δούλοι), ενώ ο Βορράς ήταν μια πυκνοκατοικημένη περιοχή λευκών, κυρίως. Τότε, στην κεντρική κυβέρνηση των Η.Π.Α. άρχισε να συζητιέται έντονα η επιβολή φόρου εισαγωγών (ο οποίος φυσικά θα επιβάρυνε κυρίως τον Νότο) και η αναδιανομή του πλούτου προς τις πιο πυκνοκατοικημένες περιοχές. Επειδή η κεντρική κυβέρνηση της Ουάσιγκτον ψηφιζόταν από την πλειοψηφία των πολιτών, ήταν βέβαιο πως σε λίγα χρόνια ο υπερπληθής Βορράς θα μπορούσε να επιβάλλει τη θέλησή του στον Νότο. Να σημειωθεί επίσης πως ταυτόχρονα είχαν αρχίσει να γίνονται συζητήσεις προς την κατεύθυνση της ισχυροποίησης της κεντρικής ομοσπονδιακής κυβέρνησης έναντι των επιμέρους πολιτειών: με τις προτεινόμενες αλλαγές, το πολιτικό σύστημα θα ενίσχυε τις αρμοδιότητες του προέδρου, που ήταν ως τότε περιορισμένες, και θα του έδινε τη δικαιοδοσία να καθορίζει την οικονομία σε όλη την επικράτεια των Η.Π.Α.

Η απελευθέρωση των μαύρων και η κατάργηση της δουλείας, που έχουν προβληθεί ως βασική αιτία του πολέμου προκειμένου να επέλθει η εκ των υστέρων ηθική νομιμοποίησή του, δεν ήταν ποτέ το πραγματικό μέλημα των παρακινήτων του αμερικανικού «εμφυλίου». Ούτε καταργήθηκε η δουλεία με το πέρας του πολέμου, ούτε πολιτικά δικαιώματα δόθηκαν στους μαύρους, ούτε ο ίδιος ο πρόεδρος Λίνκολν μετείχε (ιδεολογικά ή πραγματικά) στο αντίστοιχο κίνημα. Όμως, το ζήτημα της δουλείας κρίθηκε δημοφιλές και έτυχε επαρκούς εκμετάλλευσης, κυρίως από ανθρώπους που είχαν ισχυρά οικονομικά συμφέροντα από την εποίκιση νέων περιοχών. Μάλιστα, ορισμένες ατομικές κινήσεις επηρέασαν καθοριστικά τα γεγονότα στην περιοχή.

Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο Μπράουν (John Brown), που άλλοι αναφέρουν ως «φανατικό θρησκευόμενο ληστοσυμμορίτη» και άλλοι ως «έναν σπουδαίο άντρα που σκότωσε τη δουλεία»²². Ο Μπράουν ήταν ένας θρη-

---

21. Ο λεγόμενος «πολιτικά ορθός» (politically correct) και θεωρούμενος ως μη ρατσιστικός τρόπος αναφοράς στη μαύρη φυλή προτάσσει τον όρο «έγχρωμος». Κι εγώ ακόμη αναζητώ εκείνο το μπλουζάκι που έλεγε: «Όταν θυμώνετε γίνεστε κόκκινοι, όταν κρυώνετε γίνεστε μπλε, όταν αρρωσταίνετε γίνεστε ωχροί. Και αποκαλείτε εμένα ΕΓΧΡΩΜΟ;».

22. Σχετική αναφορά στην ιστοσελίδα της εγκυκλοπαίδειας Wikipedia.

σκευόμενος βυρσοδέψης, πατέρας είκοσι παιδιών· κατά την οικονομική κρίση της δεκαετίας του '30 τα χρέη τον οδήγησαν στη φυλακή· αργότερα ασχολήθηκε με την κτηνοτροφία. Εντάχθηκε με σθένος στο κίνημα κατά της δουλείας μετά τη δολοφονία του Elijah Lovejoy, υπουργού, δημοσιογράφου και εκδότη, ο οποίος ήταν υπέρμαχος των δικαιωμάτων των μαύρων. Ο Μπράουν πέρασε το 1859 τα σύνορα της πολιτείας Βιρτζίνια με ένοπλους άντρες και προσπάθησε να ξεκινήσει ένοπλη επανάσταση των μαύρων. Η απόπειρά του απέτυχε και ο ίδιος συνελήφθη και απαγχονίστηκε. Το γεγονός επηρέασε κατά πολύ την έναρξη του πολέμου μήνες μετά. Στον Βορρά σχεδόν ανακηρύχτηκε ήρωας και «φορέας θεϊκού μηνύματος» από το κίνημα κατά της δουλείας, παρόλο που η επίσημη κυβέρνηση τον καταδίκασε ως στασιαστή. Σε αντίθεση με τα περισσότερα μέλη του κινήματος κατά της δουλείας, οι οποίοι υπερασπίζονταν την ειρηνική αντίσταση στη δουλεία, ο Μπράουν –που ήταν λευκός– ήταν υπέρμαχος της βίαιης απάντησης στην καταπίεση των μαύρων από τους Νότιους. Όμως, στα γεγονότα της Βιρτζίνια δολοφόνησε 7 ανθρώπους, μεταξύ των οποίων και ένας ελεύθερος μαύρος(!), ενώ σε παλαιότερα περιστατικά (όπως το 1856 στη σφαγή της Pottawatomie) είχε προβεί σε δολοφονίες υποστηρικτών της δουλείας. Κι επειδή, όπως αναφέραμε, τα κίνητρα όσων δρουν μεμονωμένα και με τη βία είναι συνήθως ύποπτα, να σημειωθεί ότι στο κρησφύγετό του βρέθηκε αλληλογραφία με γερουσιαστές της κεντρικής κυβέρνησης, οι οποίοι έφυγαν αμέσως μετά για τον Καναδά!

Ο πόλεμος ξεκίνησε το 1861, αφού ένα χρόνο πριν αποσχίστηκαν δέκα συνολικά νότιες πολιτείες από τις Η.Π.Α., με πρώτη την Καρολίνα, που ήταν το σημαντικότερο λιμάνι για τις εξαγωγές προς την Ευρώπη. Οι πολιτείες που αποσχίστηκαν δημιούργησαν μια νέα συμπολιτεία, την Confederate States of America²³. Ο πόλεμος έγινε για να παραμείνουν οι δέκα αυτές πολιτείες στην Ένωση Πολιτειών της Αμερικής με το ζόρι, βάζοντας τα θεμέλια για να γίνουν οι Η.Π.Α. ένα (σχεδόν) ενιαίο κρατικό μόρφωμα. Κάτι που δεν επιθυμούσαν οι νότιες πολιτείες, οι οποίες ήθελαν να διατηρήσουν την ανεξαρτησία τους από τη διαφαινόμενη κεντρική κυβέρνηση. Κι έγινε πόλεμος. Κι έτσι, επιβλήθηκε το δίκαιο του ισχυροτέρου. Όπως στη φυσική κατάσταση! Και οι

---

23. Ήτοι Συνομοσπονδία Κρατών της Αμερικής, και όχι ομοσπονδία όπως μεταφράζεται σε κάποιες πηγές. Η συνομοσπονδία είναι συνένωση ανεξάρτητων κρατών που επιθυμούν τη χαλαρή διασύνδεσή τους και τη συνεργασία σε συγκεκριμένους τομείς (όπως, π.χ., είναι η Ε.Ε. μέχρι σήμερα), ενώ στην ομοσπονδία η συνένωση γίνεται πιο «σφιχτή» και υφίσταται κεντρική κυβέρνηση που αναλαμβάνει σημαντικές αρμοδιότητες που στερούν από τα επιμέρους κράτη την ανεξαρτησία και τον αυτοκαθορισμό τους στα σημαντικότερα πεδία της πολιτικής.

Η.Π.Α. έγιναν η υπερδύναμη που ξέρουμε. Ο πόλεμος, που έγινε ανάμεσα σε ανεξάρτητες μεταξύ τους πολιτείες που συνεταιρίστηκαν για να αποφύγουν τον κίνδυνο πολέμου με την Αγγλία, ονομάστηκε *εμφύλιος* ώστε να μεταλλαμπαδευτεί και να ενισχυθεί η μετέπειτα εικόνα των Η.Π.Α. ως ενός έθνους! Διότι μόνο τα ενιαία έθνη κάνουν εμφύλιους πολέμους. Εικόνα που χρειαζόταν ώστε να μπορεί το κεντρικό πλέον κράτος να αντλήσει νομιμοποίηση και να επικαλεστεί το «εθνικό συμφέρον» όταν θα χρειαζόνταν στρατιώτες για να πολεμήσουν. Όμως, ούτε ενιαίο κράτος ούτε ενιαίο έθνος υπήρχε τότε. Και γι' αυτό χρησιμοποιώ τον όρο «εμφύλιος» εντός εισαγωγικών. Πρόκειται για ένα απ' τα μεγάλα ψέματα της ιστορίας: ή μια αναδρομική κατασκευή.

Η ιστορία έχει πάντα ένα μοναδικό τρόπο να διδάσκει το παρόν! **Κλείνει η Παρένθεση]**

Οι Η.Π.Α. είναι ένα έξοχο παράδειγμα των συνεπειών που μπορεί να έχει η υπερσυγκέντρωση δύναμης και εξουσίας. Ο τρόπος με τον οποίο οι Η.Π.Α. διοχετεύουν την επιθετικότητά τους στον υπόλοιπο κόσμο είναι συνάρτηση της δύναμής τους. Να προσθέσουμε εδώ πως η υπερσυγκέντρωση δύναμης δίνει μια ψευδαίσθηση υπεροχής στον κάτοχο της, τέτοια που τον καθιστά αλαζόνα. Η ίδια η αλαζονεία είναι πάντα η αχίλλειος πτέρνα οποιουδήποτε δυνατού. Η επιβολή της θέλησης κυριαρχίας των Η.Π.Α. στον υπόλοιπο κόσμο σχετίζεται με αυτό: έχει τη δύναμη και το επιδιώκει. Όσοι δεν την έχουν επικαλούνται το... διεθνές δίκαιο. Την υπέρμετρη αυτή δύναμη, την οποία έχει επίσης αποκτήσει με τη βία, δεν μπορεί να αποκόψει πλέον παρά μόνο ένας συνασπισμός άλλων κρατών-δυνάμεων. Στη λογική αυτή επιδιώκει η Ε.Ε. να φτιάξει το δικό της υπερ-κράτος. Όμως, το αποτέλεσμα δεν μπορεί να είναι η ισχύς του διεθνούς δικαίου αλλά και πάλι του ισχυρότερου, όποιος κι αν είναι. Το μέγεθος δεν αλλάζει την αρχική λογική: απλώς την εντείνει²⁴. Άλλωστε, και οι Η.Π.Α. «παιδιά» των Ευρωπαίων είναι. Παρομοίως, αν οι Η.Π.Α. διασπώνταν στα 50 κράτη που τις αποτελούν, ή έστω σε μεγαλύτερου ή μικρότερου αριθμού ομαδοποιήσεις, είναι σχεδόν βέβαιο ότι ο κόσμος θα απαλλασσόταν από την απόλυτα καταπιεστική της επιβολή, αφού η δύναμή της θα συρρικνωνόταν σημαντικά. Ενδεχομένως, η αντιπαλότητα να μεταφερόταν στις μεταξύ τους σχέσεις, των 50 πλέον κρατών...

---

24. Η «πολιτική ενοποίηση της Ευρώπης», όπως λέγεται, στον βαθμό που εμπεριέχει ως προϋπόθεση την υπερσυγκέντρωση εξουσίας, δεν την απομακρύνει από την καταστροφική πολιτική που ακολουθούν οι Η.Π.Α., αλλά την εντάσσει στην ίδια λογική. Το γεγονός ότι η Ε.Ε. επικαλείται ως επιχειρήματα για την ομοσπονδιακή της προοπτική την αντίσταση στις πολιτικές των Η.Π.Α. επιβεβαιώνει το επιχειρήμα: πάντα γίνεται επίκληση του ενοποιητικού για την ομάδα Κακού/Άλλου σε τέτοιες περιπτώσεις!

Η κεντρική κυβέρνηση των Η.Π.Α. είναι σαν έναν άνθρωπο που έχει μεγάλη δύναμη. Αν και άλλοι άνθρωποι συμμαχήσουν μαζί του, είτε για να προστατευτούν απέναντι σε αυτόν ή άλλους είτε για να νιώσουν πιο δυνατοί κοντά του, τότε η δύναμή του γίνεται ανεξέλεγκτα μεγαλύτερη. Από αυτό το στάδιο και μετά, όσοι συνασπιστούν και συμμαχήσουν μαζί του, θα το κάνουν για να προστατευτούν από αυτόν τον ίδιο. Υπάρχει όμως μια κορύφωση σε αυτή τη διαδικασία: ύστερα από κει υπάρχει μόνο η πτώση. Άλλοτε η πτώση προκαλείται (και) από την αλαζονεία που δημιουργεί η υπέρμετρη δύναμη: ο αλαζόνας ενεργεί με μη συνετούς τρόπους υπερεκτιμώντας τη δύναμή του, με αποτέλεσμα να συσσωρεύει οργή στους άλλους. Η οργή είναι ένας αστάθμητος παράγοντας, με την έννοια ότι μπορεί να προκαλέσει την έντονη αντίδραση ακόμη και ενός συγκριτικά πιο αδύνατου. Μάλιστα, αν ο δυνατός συνεχίσει να φέρεται με αλαζονεία υποτιμώντας τον αντίπαλο, είναι πολύ πιθανό ότι θα βρεθεί χαμένος καθώς δεν θα ενεργήσει με τον τρόπο που απ' την αρχή τον έκανε δυνατό: προσεκτικές κινήσεις και έξυπνη τακτική.

Τέλος, να πούμε ότι, όταν η διαδικασία πτώσης αρχίσει να γίνεται ορατή και στην ίδια την υπερδύναμη (άνθρωπος, συμμορία, κράτος, δεν έχει σημασία), τότε όσοι βρίσκονται κοντά στον εκπίπτοντα θα συμπαρασυρθούν απ' αυτήν. Οι λόγοι είναι δύο. Πρώτον, ως σύμμαχοι και πρακτικά συνδεδεμένοι μαζί του, θα γίνουν και αυτοί αντικείμενο οργής και αντίδρασης από τους αντιπάλους του. Δεύτερον, θα συμπαρασυρθούν στην πτώση από τον ίδιο τον σύμμαχο και πρώην προστάτη τους ακριβώς λόγω της πτώσης του. Είναι σαν έναν άνθρωπο που γλιστράει και, καθώς πέφτει, απλώνει τα χέρια για να πιαστεί από κάπου. Είναι αυτόματη αντίδραση, αντανακλαστική. Όπως είναι φυσικό, αν πιαστεί από κάποιους, αυτοί θα είναι οι πιο κοντινοί σε αυτόν. Επειδή όμως αυτός είναι ογκώδης και δυνατός, ως υπερδύναμος, απ' όπου κι αν πιαστεί δεν θα μπορέσει να στηριχτεί αλλά θα τον/τους τραβήξει μαζί του. Όπως συμβαίνει με τους ανθρώπους, έτσι ισχύει και με τα κράτη. Είναι άλλωστε εμπειρικά τεκμηριωμένο ότι η πτώση κάθε μεγάλης αυτοκρατορίας είχε πάντα ολέθριες συνέπειες για τους συμμάχους της.

Αν, όπως είπαμε, «η εξουσία διαφθείρει, και η απόλυτη εξουσία διαφθείρει απόλυτα», είναι σαφώς προτιμότερο από την άποψη του δικαίου να είναι η εξουσία όσο το δυνατόν περισσότερο κατακερματισμένη. Η υπερσυγκέντρωση εξουσιών στα κράτη και στους συνασπισμούς τους υπακούει στην ίδια λογική με αυτή που προσπάθησαν να αποφύγουν οι άνθρωποι συνάπτοντας κοινωνικά συμβόλαια/κοινωνικούς κανόνες. Η συγκέντρωση της εξουσίας είναι επικίνδυνη για όλους. Ακόμα και γι' αυτούς που την έχουν.

Τα κράτη, λοιπόν, ενεργούν όπως και οι άνθρωποι παραβιάζοντας, αυθαιρετώντας, σκοτώνοντας. Δηλαδή, τα κράτη ενεργούν με εκείνες τις μεθόδους που εξαρχής ώθησαν τους ανθρώπους να θέσουν κανόνες για να διαφυλάξουν... ό,τι ήταν να διαφυλαχτεί (ζωή; ελευθερία; περιουσία; δικαιοσύνη; Ό,τι και να' ναι αυτό). Δηλαδή, τα κράτη ενεργούν σαν εκείνους τους μη έλλογους ανθρώπους στη φυσική κατάσταση που ανέφερε ο Λοκ. Όλα τα κράτη; Δεν έχει σημασία. Μέσα στη μακρά ιστορία της ανθρωπίνης συνύπαρξης, τα περισσότερα αν όχι όλα έχουν ενεργήσει με αυτόν τον τρόπο. Το γεγονός ότι συνήθως τα κράτη που γίνονται ισχυρά ενεργούν έτσι υποδεικνύει πως οι καλές σχέσεις και η ισχύς του διεθνούς δικαίου είναι στην πραγματικότητα επιθυμητές από εκείνους που δεν μπορούν να κάνουν αλλιώς! Είναι θέμα οικονομικής-στρατιωτικής δύναμης. Όπως και στη φυσική κατάσταση.

Το κράτος-ως-εξουσία ενεργεί έτσι. Ανεξάρτητα από την ιδεολογία που επικαλείται για να καταλάβει και να νομιμοποιήσει την εξουσία του. Το κομμουνιστικό, το φιλελεύθερο, το φασιστικό... Τι σημασία έχει; Στην ουσία του το κράτος ενεργεί με τους συγκεκριμένους τρόπους που εφορμούν από την εξουσία. Μάλιστα, απ' όλα τα μοντέλα κρατών που έχουν υπάρξει, το λεγόμενο φιλελεύθερο είναι το πιο ήπιο: διότι η αυθαιρεσία του έπρεπε να είναι συγκαλυμμένη (λόγω των φιλελεύθερων αρχών), άρα και λιγότερο ωμή [Βεβαίως και πιο ύπουλη, ως πιο συγκαλυμμένη]. Το κράτος, λοιπόν, ενεργεί σε συλλογικό επίπεδο όπως οι σφετεριστές και βιαιοπραγούντες που κατέστησαν αναγκαία την κατ' αρχήν ύπαρξη του κράτους για την προστασία των ανθρώπων. Αναγκαία ως επίπλαστη ανάγκη, εφόσον οι ίδιοι ανέλαβαν το κράτος στη συνέχεια. Και έτσι απέκτησαν μεγαλύτερη δύναμη από αυτή που είχαν στη φυσική κατάσταση. Διότι, οι άνθρωποι εναπόθεσαν την προστασία τους σε αυτούς, αντί να προστατεύσουν οι ίδιοι τον εαυτό τους.

Μα, όταν μιλάμε για κράτος, μιλάμε για πολιτική εξουσία. Και, φυσικά, η πολιτική εξουσία δεν είναι κάτι αόριστο και απρόσωπο. Είναι συγκεκριμένοι άνθρωποι που έχουν επιθυμήσει και επιλέξει να βρεθούν στη θέση εξουσίας. Και το πώς ενεργούν από τη θέση αυτή τους χαρακτηρίζει ποικιλοτρόπως. Στον βαθμό που ενεργούν με τον τρόπο που έχω ως τώρα περιγράψει, είναι οι ίδιοι απέναντι στους οποίους θελήσαμε να προστατευθούμε. Αλλά εμείς τους χρίσαμε προστάτες! Βάλαμε τον λύκο, δηλαδή, να φυλάει τα πρόβατα! Αυτοί οι... λύκοι, λοιπόν, έχοντας αναδειχθεί σε εξουσιαστές με δύναμη δυσανάλογα μεγάλη προς την αντίστοιχη του κάθε πολίτη, χρησιμοποιούν τη δύναμη αυτή για να επιβάλλονται. Οπότε, διαμορφώνεται στις κοινωνίες του Κοινωνικού Συμβολαίου των Χομπς και Λοκ (συμβολικά μιλώντας) η εξής κατάσταση. Αυτοί που είναι επιφορτισμένοι με την ασφάλεια και ευημερία των πολιτών επικαλούνται διάφορους νόμους που έφτιαξαν οι ίδιοι για να

εξυπηρετήσουν τα δικά τους συμφέροντα [δικά τους και των «φίλων» τους· εδώ οι «φίλοι» πρέπει απαραίτητως να έχουν παχύ πορτοφόλι, ή κάποιο μέσο μαζικής... χειραγώγησης, αφού η πολιτική ισχύς προέρχεται από την οικονομική]. Και όποιοι δεν τους τηρούν; Άμεση καταστολή²⁵.

→ **Ερώτηση:** πώς λέγεται η υπηρεσία που σου πουλάει κάποιος για το καλό σου και, αν δεν τη θες, φροντίζει να τη χρειαστείς; Και πώς ονομάζονται οι επίδοξοι έμποροι;

Το ζήτημα είναι ότι η ίδια αυτή εξουσία ελέγχει τις διαδικασίες ελέγχου. Ο μόνος τρόπος είναι να μην αναθέσουμε τον έλεγχο σε κανέναν πέρα από τον εαυτό μας. Διότι κανείς δεν μεριμνά για το καλό μας ανιδιοτελώς. Διότι κανείς δεν μεριμνά για το καλό μας όσο εμείς οι ίδιοι. Ο έλεγχος της αυθαιρεσίας και της βίας μέσα από τη συγκέντρωση της εξουσίας στο κράτος –ή οποιαδήποτε άλλη συγκέντρωση εξουσίας– θα μπορούσε να έχει στη βάση της τις καλύτερες προθέσεις – θεωρητικώς. Είναι όμως αναποτελεσματική και φέρει τα αντίθετα αποτελέσματα από τα επιδιωκόμενα διότι το κράτος λειτουργεί ακριβώς με αυτόν τον τρόπο.

Η μόνη λύση στο πρόβλημα της φυσικής κατάστασης, απ' όπου ξεκινήσαμε, είναι βέβαια ένα Κοινωνικό Συμβόλαιο. Ένα Κοινωνικό Συμβόλαιο των πολιτών, μια αυτοδέσμευση, μια μεταξύ τους συμφωνία και όχι με κάποιον γνώστη, υπεύθυνο, ελεγκτή, εξουσιαστή. Ένα Συμβόλαιο βασισμένο στην παιδεία και τη συμμετοχή. Ένα ρουσσωϊκό Συμβόλαιο!

Ας κλείσουμε με μια τελευταία σύντομη αναφορά στο θέμα της πολιτικής βίας. Αν οι πολίτες αντιμετωπίζουν *ορισμένους*, βίαιους «προστάτες» στην πολιτική διαχείριση, τι μπορούν να κάνουν γι' αυτό; Εφόσον οποιαδήποτε σχεδόν αποτελεσματική μέθοδος διεκδίκησης αντιμετωπίζει ποινικές δίωξεις ή... τοποθέτηση στο αρχείο, τι πρέπει να κάνουν οι πολίτες;

Η Πολιτική Αντίδραση

Η πολιτική αντίδραση είναι ακριβώς αυτό: η δράση των πολιτών. Η δράση αυτή μπορεί να εκληφθεί με δύο τρόπους. Πρώτον, ως αντίδραση, δηλαδή εναντιωμένη δράση αντίστασης στην όποια αυθαιρεσία. Δεύτερον, ως αυτό-

---

25. Για παράδειγμα, οι αστυνομικοί που βαράνε (οι μπάτσοι δηλαδή) αυτοδικούν· δεν επιβάλλουν δικαιοσύνη. Όμως η αυτοδικία απαγορεύεται στον νομικό μας πολιτισμό. Ο οποίος αυτούς δεν τους αγγίζει...

νομη δράση εδραίωσης της ελευθερίας τους και προάσπισης της πολιτικής κοινωνίας: ως συνεχή εγρήγορση και συμμετοχή. Συνεχή επειδή, όπως έχουμε πει, οι σφετεριστές της ατομικής ελευθερίας προσμένουν διαρκώς την κατάλληλη ευκαιρία διεύρυνσης της εξουσίας τους. Δεν είναι τυχαίο ότι η συρρίκνωση των εργασιακών κεκτημένων, που είχαν κερδίσει μέσα από τα ισχυρά κινήματα της δεκαετίας του '70-'80 και τους αγώνες τους, άρχισε να πραγματοποιείται *αμέσως μόλις* τα κινήματα αυτά αδράνησαν από τις αρχές της δεκαετίας του '90 μέχρι και σήμερα.

Ας θυμηθούμε, επιπρόσθετα, μια προηγούμενη διαπίστωση. Στο κλείσιμο του προηγούμενου κεφαλαίου αναφέραμε ορισμένους λόγους για τους οποίους δεν πραγματοποιείται ο έλεγχος της εύρυθμης λειτουργίας του πολιτικού συστήματος από τον λαό. Ένας απ' αυτούς ήταν ότι, «ακόμη και εκεί όπου υπάρχει πολιτική σκέψη και συνείδηση, υφίσταται αδυναμία οργάνωσης. Οργάνωσης σε δράση, εννοείται». Δηλαδή, χρειάζεται συντονισμένη δράση για να είναι αποτελεσματική. Τα έχουμε ακούσει σε πληθώρα καλλιτεχνικών εκφράσεων και στίχων τραγουδιών: «People have the power», «Together we stand, divided we fall» και άλλα. Από αυτά θα ήθελα να ξεχωρίσουμε ένα ποίημα (και τραγούδι), μιας και στίχος του αναφέρθηκε παραπάνω και, επιπλέον, είναι εξαιρετικά δημοφιλές: «Άιντε θύμα, άιντε ψώνιο, άιντε σύμβολο αιώνιο, αν ξυπνήσεις μόνο μιας, θα' ρθει ανάποδα ο ντουινιάς»²⁶. [Που δεν είναι γραφικό αλλά μόνο γλαφυρό.] Εδώ ο ποιητής μέμφεται τον λαό, ως θύμα και ψώνιο. Γιατί αυτή η απαξίωση; Το γιατί μας το απαντά ο δεύτερος στίχος: έχεις όλη τη δύναμη, και την αφήνεις ανεκμετάλλευτη. Η αναφορά είναι στην ισχυρή κίνηση του λαού: ωσάν ο λαός να είναι ένα σώμα. Δηλαδή, η ισχύς του λαού βρίσκεται στη συντονισμένη του κίνηση, αυτή που θα μπορέσει να τον κάνει να ενεργήσει συλλογικά. Η *ισχύς εν τη ενώσει!* Η δύναμή του είναι η μαζική του υπόσταση. Η συντονισμένη κίνηση τόσο πολλών ανθρώπων είναι η τεράστια δύναμη που έχει ο λαός.

Κι εδώ είναι το κλειδί της υπόθεσης. Γιατί δεν υπάρχει συντονισμένη κίνηση; Πολλοί οι λόγοι που θα μπορούσαμε να αναφέρουμε εδώ, και οι περισσότεροι σχετίζονται με την απαξίωση των κομμάτων και της πολιτικής, καθώς και την απογοήτευση από τις διεκδικητικές πολιτικές δυνάμεις (κόμματα, κινήματα, συνδικαλισμό, κ.λπ.). Θα ήθελα όμως να εστιάσω σε κάτι πρωτόλειο ως αιτία. Για να υπάρξει η *συντονισμένη κίνηση*, πρέπει πρώτα να υπάρξει

---

26. Ξανά από το μελοποιημένο ποίημα του Κώστα Βάρναλη, «Η Μπαλάντα του κυρ Μέντιου». Το παράδοξο παραμένει το πώς αυτός ο στίχος είναι τόσο δημοφιλής από τον ίδιο λαό που μέμφεται! Ή αλλιώς, το πώς τραγουδά τραγούδια αφύπνισης κάποιος που είναι ταυτόχρονα «κοιμισμένος».

η κίνηση. Όστε να συντονιστεί στη συνέχεια. Κι εδώ είναι όλο το πρόβλημα. Οι περισσότεροι άνθρωποι, κι αυτοί ακόμη που θέλουν να δραστηριοποιηθούν, νομίζουν πως ο συντονισμός είναι η προϋπόθεση της κίνησης, και όχι το αντίστροφο. Και γι' αυτό περιμένουν «να γίνει πρώτα κάτι», «να γίνουμε πολλοί», «να υπάρξει το κίνημα» για να δράσουν. Εξ ου και οι άπειρες φορές που έχουμε ακούσει (ή πει) το, «ας γίνουμε πολλοί, και μετά έρχομαι». Ή, το άλλο: «εσύ θα βγάλεις το φίδι απ' την τρύπα; Άσε πρώτα να οργανωθείς σε ένα μαζικό κίνημα, και μετά...». Κι έτσι το κίνημα δεν υπάρχει ποτέ. Διότι κανείς δεν δρα. Περιμένοντας να γίνει το κίνημα. Και πώς θα δημιουργηθεί το κίνημα; Με το ραβδάκι; Όπως θα γίνει ξανά δάσος η Πάρνηθα;

Οι πολίτες δεν έχουν μαγικά ραβδάκια. Έχουν την ατομική τους δράση. Αυτή είναι η πηγή της δύναμης του λαού. Ο καθένας μόνος του μπορεί να δημιουργήσει τις προϋποθέσεις για μια συλλογικότητα αναλαμβάνοντας την ατομική του ευθύνη. Για παράδειγμα, ο ίδιος ο συντονισμός μιας δράσης γίνεται πάντα από κάποιους οργανωτές, από κάποιους που πήραν την πρωτοβουλία· μα αυτή η πρωτοβουλία δεν είναι κατ' αρχήν μια ατομική απόφαση και δράση, χωρίς την οποία η συνεργασία ποτέ δεν θα ξεκινούσε; Αν η συνεχής και συντονισμένη δράση είναι η απάντηση στο πρόβλημα της ανελευθερίας και του σφετερισμού, προϋπόθεση και των δύο παραμένει η δράση. Η ατομική δράση· που είναι η βάση της συλλογικής!

Είμαστε κομμάτια ενός ενιαίου Όλου. Ενός αδιάσπαστου Κύκλου. Ως τέτοια, φέρει ο καθένας μας την προσωπική του ευθύνη διατήρησης, αλλαγής, προστασίας και ευτυχίας του κύκλου. Ο καθένας μας είναι μια βιδούλα σε ένα τεράστιο γρανάζι. Αλλά, αυτή η βιδούλα είναι τόσο, μα τόσο σημαντική. Για σκεφτείτε να λασκάρει...

* * *

Εξετάσαμε παραπάνω το επιχείρημα του Κοινωνικού Συμβολαίου λέγοντας: αν η μοίρα του ανθρώπου είναι να πολεμάει, ας το κάνει μόνος του. Αν! Διότι στην πραγματικότητα δεν είναι η μοίρα του ανθρώπου να πολεμά και να ασκεί βία. Αυτή είναι η μοίρα *ορισμένων!* Αυτών που ενεργούν με τη βία επειδή αυτή είναι η μόνη δύναμη που έχουν. Διότι είναι λίγοι. Αυτοί που δεν μπορούν να συμμαχήσουν παρά μόνο μεταξύ τους· και με τα όπλα. Κι ακόμη και μεταξύ τους δεν έχουν εμπιστοσύνη. Και η (κάθε μορφής) βία γίνεται αναγκαιότητα της ζωής τους²⁷. Φοβούνται τη δύναμη που αυτοί δεν έχουν.

---

27. Στην ίδια λογική να επισημάνουμε ότι οι άνθρωποι αυτοί που ενεργούν τοιουτοτρόπως δεν είναι έτσι μόνο σε πολιτικό επίπεδο. Ένα απλό παράδειγμα: οι 16 ασφα-

Και φοβούνται γιατί, πλέον, έχουν πολλά να χάσουν· πολλά, που απέκτησαν και με αμφίβολης νομιμότητας τρόπους. Ο φόβος είναι που τους κάνει βίαιους και κυριαρχικούς. Διότι, όπως εξηγήσαμε στην αρχή αυτού του βιβλίου, ο φόβος, ο νευρωτικός φόβος οδηγεί τα άτομα, όπως και τις ομάδες, στην εκδήλωση συμπτωμάτων έντονα αντικοινωνικών και επιθετικών προς τους άλλους. Και εδώ οι άλλοι είναι ο λαός.

Είναι, λοιπόν, φοβισμένοι, σαν τα ποντίκια μπροστά στον ελέφαντα. Βέβαια, και ο ελέφαντας φοβάται το ποντίκι. Εντελώς αναίτια όμως. Κι εδώ παίζεται όλο το παιχνίδι. Στην εδραίωση του φόβου στον ισχυρό. Στον φοβισμένο ελέφαντα. Στο θύμα· στο ψώνιο!

Από την άλλη, όμως, η μοίρα του Ανθρώπου είναι να «πολεμάει» και να αγωνίζεται. Για την Ελευθερία. Για τη Γνώση. Για την Ανθρωπιά. Να προσπαθεί καθημερινά να κατακτήσει την κοινωνικότητα, να νικήσει ή να συμπορευτεί με τις ορμές που του στέκονται εμπόδιο. Να καταπολεμά την οκνηρία του που τον κάνει να επαφίεται στον κάθε λογής αφέντη ή εξουσιαστή, στον καθένα που υπόσχεται να κάνει στο όνομά του όσα θα έκανε αυτός για τον εαυτό του. Να πολεμά μόνος του ενάντια στις εσωτερικές του δυσκολίες και μετά να συνενώνεται με άλλους, συναγωνιστές στον δρόμο του σεβασμού. Να σέβεται ό,τι τον περιβάλλει διότι είναι κομμάτι του εαυτού του. Να παραμένει μέσα στον Κύκλο της Φύσης, στον κύκλο της ζωής. Να μην είναι ο αδύναμος κρίκος. Αν η μοίρα αυτού του Ανθρώπου είναι να «πολεμάει», τότε ας το κάνει με παρέα! [Άλλωστε, όπως έχουμε αποδείξει, η... παρέα, δηλαδή η επικοινωνία, δημιουργεί τον Άνθρωπο!] Και γι' αυτό απαιτείται *συνένωση*.

Συνένωση. Συνένωση δρώντων υποκειμένων. Όστε να επέλθει η ισχυροποίηση του καθενός τους – και όλων μαζί φυσικά. Δράση λοιπόν. Προϋπόθεση της οποίας είναι –ποια άλλη;– η συνειδητοποίηση.

Πολλές φορές καταλήξαμε στη συνειδητοποίηση μέσα από αυτό το *Ταξίδι*· σ' αυτήν έχουν καταλήξει και άλλοι διανοητές. Συνειδητοποίηση είναι η επίγνωση της θέσης του, των δυνατοτήτων και ορίων του, των συντρόφων και των αντιπάλων του, των πραγματικών επιθυμιών του... Η συνειδητοποίηση δεν μπορεί να είναι επίπλαστη και ετεροκαθορισμένη. Παρόλο που η συνειδητοποίηση προϋποθέτει γνώση και εμπειρία, που φυσικά έρχεται μέσα

λίτες που έπιασαν τον φοιτητή στη Θεσσαλονίκη και, κάνοντας κύκλο γύρω του, άφησαν τους 5-6 εξ αυτών να τον κοπανούν εναλλάξ. Ας ξεχάσουμε προς στιγμήν ότι αυτοί οι 16 ήταν θεσμικά επιφορτισμένοι με το καθήκον της προστασίας του φοιτητή αυτού, όπως και κάθε πολίτη. Ας πούμε ότι αυτός ήταν ένας τυχαίος και αναίτιος «τσαμπουκάς» στον δρόμο. Στον οποίον ήταν 15 εναντίον ενός! Αλήθεια, πώς τους ονομάζει ο λαός όσους ενεργούν έτσι;

από ποικίλους και συχνά έξωθεν παράγοντες (ανθρώπους, βιβλία, εμπειρίες, προσπάθειες κ.ο.κ.), ουσιαστικά πρόκειται για το απόσταγμα όλων αυτών των κοινωνικών εμπειριών και τη γεύση που αφήνει προσωπικά στον καθένα. Η συνειδητοποίηση δεν μπορεί να αποδοθεί μέσω κάποιου άλλου· είναι μια κατ' εξοχήν ατομική διαδικασία αυτοκαθορισμού και εμπέδωσης!

Αν, λοιπόν, η συνειδητοποίηση είναι η προϋπόθεση για τη «μάχη» που πρέπει να δώσει ο Άνθρωπος, ποιο είναι το όπλο του; Αν η συνειδητοποίηση είναι ατομική διαδικασία, πώς προκύπτει η συλλογικότητα ώστε να ενδυναμωθεί η ατομική δράση; Υπάρχουν φυσικά πολλοί και παραπλήσιοι τρόποι που θα μπορούσαμε να αναφέρουμε, όμως η βάση όλων βρίσκεται στην αλληλεγγύη. Αλληλεγγύη είναι η συμπάρασταση, η ενίσχυση, η εμπύκωση και, συνεπώς, η ουσιαστική ενδυνάμωση της κάθε δράσης μέσω της αντίστοιχης ατομικής δράσης των άλλων. Είναι η έμπρακτη συσπείρωση γύρω από ένα άτομο ή ομάδα που «πολεμάει» για ένα σκοπό. Που με τη σειρά της θα επιφέρει την ενίσχυση και τη συνένωση. Συνένωση δρώντων και αλληλέγγυων υποκειμένων.

Η αλληλεγγύη είναι το πραγματικό όπλο μιας τέτοιας μάχης. Και ειρηνικό!